

NATIONAL ACADEMY OF EDUCATIONAL SCIENCES OF UKRAINE
H. S. KOSTYUK INSTITUTE OF PSYCHOLOGY

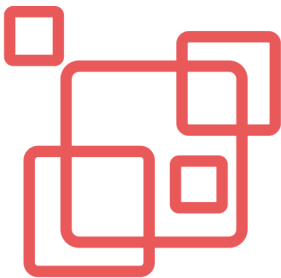
ASSOCIATION POUR LA PROMOTION DES SCIENCES ET DES INNOVATIONS

PSYCHOLOGICAL JOURNAL

Scientific Review

Volume 11 Issue 2 (93) / 2025

APSCI

Per Aspera Ad Astra

Kyiv, Paris
2025

UDC 159.9 (051) P 86

The publication is approved by the resolutions of the Scientific Council of H.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine.

State Registration Certificate of the scientific review «Psychological journal» as a printed mass media — KB № 24063-13903 ІП of 22.07.2019, issued by Ministry of Justice of Ukraine.

The collection of research papers was inserted in the List of specialized scientific editions of Ukraine in psychology.
(Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 409 of 17.03.2020, Annex 1).

Reviewers:

Antonina Gryś - PhD (Doctor of Psychological Sciences), Professor, Head of the Laboratory of Communication Psychology of the H.S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv (Ukraine)

Tetyana Yablonska - Doctor of Psychological Sciences, Professor, Lecturer at the Department of Developmental Psychology, Faculty of Psychology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv (Ukraine)

Editor-in-Chief:

Serhiy Maksymenko, Doctor of Psychological Science, Professor, Full Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Director of H. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine.

Editorial board:

Lyudmila Karamushka, Doctor of Psychology, Professor, Deputy Director for Scientific and Organizational Work and International Scientific Relations of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine;

Natalia Chepeleva, Doctor of Psychology, Professor, Deputy Director for Scientific Work of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine;

Oleg Kokun, Doctor of Psychology, Professor, Deputy Director for Scientific and Innovative Work of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine;

Halyna Bevz, Doctor of Psychology, Professor, Head of the Laboratory of Communication Psychology, Institute of Social and Political Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine;

Tatyana Yablonskaya, Doctor of Psychology, Professor, Associate Professor, Department of Developmental Psychology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine;

Vadim Barko, Doctor of Psychology, Professor, Chief Scientific Officer, State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv, Ukraine;

Michel Wieviorka, Professor, Doctor of Science, President de la Fondation Maison des Sciences Sociales de L'homme (FMSH), Paris, France.

Oleg Gorbanyuk, PhD, Associate Professor, Department of General Psychology, Institute of Psychology, Catholic University of Lublin, Lublin City, Republic of Poland;

Alfred Pritz, Professor, Doctor of Psychology and Pedagogy, Rector of the University. Sigmund Freud, Vienna, Austria.

Halina Humeniuk, PhD in Psychological Sciences, Associate Professor, Scientific Secretary of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine;

Olexey Chebikin, Doctor of Psychology, Professor, Rector of South Ukrainian Pedagogical University, Odessa, Ukraine;

Tetiana Melnychuk, PhD in Psychological Sciences, Senior Researcher in the Laboratory of Organizational and Social Psychology of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine (Deputy-Editor-in-Chief);

Ksenia Maksimenko, Doctor of Psychology, Professor, National Academy of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv, Ukraine;

Anastasia Sidorenko, Doctor of Psychology, Associate Professor of the Department of General and Medical Psychology of the O.O. Bogomolets National Medical University, in combination with a doctor-psychologist of the consultative polyclinic of the State Scientific and Practical Medical Center of Pediatric Cardiology and Cardiac Surgery, Ministry of Health of Ukraine, Kyiv Ukraine;

Tamara Govorun, Doctor of Psychology, Professor, O.P. Jindal Global University. Joint Director, Jindal Institute of Behavioral Sciences and Associate Professor, O.P. Jindal Global University, Haryana, India;

Stanislav Klimovsky, PhD, Vice-President of the Association pour la Promotion des Sciences et des Innovations, Paris, France (Deputy-Editor-in-Chief);

Mykyta Panov, PhD in Psychological Sciences, Assistant Professor, Department of Special Pedagogy and Special Psychology, Municipal Institution of Higher Education “Khortytsia National Educational Rehabilitation Academy” of Zaporizhzhia Regional Council, Zaporizhzhia (Ukraine)

P 86 Psychological Journal: Scientific Review / red. S. Maksymenko. — Issue 11. — Vol. 2. — Kyiv : H. S. Kostyuk Institute of Psychology of The National Academy of Educational Sciences of Ukraine , 2025. — 77 p.

This scientific review is dedicated to the discussion of the most prominent issues of contemporary psychology. It presents a wide range of scientific studies, for example, the psychological analysis of adolescence, the influence of the family in the psychological development of the child, the different aspects of emotional intelligence, personality representations, etc...

The target readership of this scientific review includes professional psychologists, graduate and postgraduate students, as well as everybody else who shows interest in the current state of psychology as a science.

APSCI

Per Aspera Ad Astra

© Association pour la Promotion des Sciences et des Innovations, APSCI, 2025

© Authors, 2025

CONTENTS

Myroslava Mushkevych

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF AN
INTERNET-DEPENDENT PERSONALITY.....7

Maria Safronova, Inha Petrovska

EMOTIONAL AND SOCIAL DISENGAGEMENT OF
UKRAINIANS DURING THE WAR: RESULTS OF A PILOT STUDY.....18

Kateryna Ostrovska, Ihor Ostrovskyi, Khrystyna Saiko

CHARACTERISTICS OF THE VALUE-MOTIVATIONAL SPHERE OF
UKRAINIANS WITH VARYING LEVELS OF ADAPTABILITY
EVACUATED TO EUROPE.....43

Serhii Bezkorovainyi

INTEGRATIVE CHARACTERISTICS OF THE INTERNAL
STRUCTURE OF IMPISHNESS: A FACTOR-ANALYTICAL STUDY.....54

Panchuk Nataliia

LIFE AND PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION IN
THE FORMATION OF READINESS FOR FUTURE PROFESSIONAL
ACTIVITY.....64

Mykyta Hlushchenko

JUSTIFICATION OF THE METHODOLOGICAL FOUNDATIONS
FOR STUDYING THE SELF-CONCEPT OF PERSONALITY AND
INCEST TRAUMA.....77

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г. С. КОСТЮКА

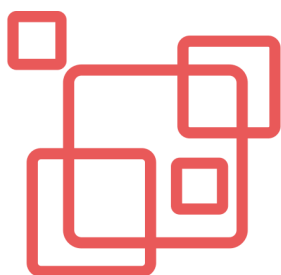
АСОЦІАЦІЯ ПІДТРИМКИ НАУКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Том 11 Випуск 2 (93) / 2025

APSCI

Per Aspera Ad Astra

Київ, Париж
2025

УДК 159.9 (051) П 86

Друкується та поширюється через мережу Інтернет за рішенням Вченої ради Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ № 24063-13903 ПР від 22 липня 2019 року.

Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України згідно Додатку № 1 до наказу Міністерства освіти і науки України 17.03.2020 № 409 як наукове фахове паперове видання (Категорія Б).

Рецензенти:

Гриць Антоніна Михайлівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії психології соціально дезадаптованих неповнолітніх Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, м. Київ (Україна)

Яблонська Тетяна Миколаївна – доктор психологічних наук, професор, викладач кафедри психології розвитку факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ (Україна)

Головний редактор:

Максименко Сергій Дмитрович, доктор психологічних наук, професор, дійсний член Національної академії педагогічних наук України, директор Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна.

Редакційна колегія:

Барко Вадим Іванович, доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник, Державний науково-дослідний інститут Міністерства внутрішніх справ України, місто Київ, Україна;

Бевз Галина Михайлівна, доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії психології спілкування Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України, місто Київ, Україна;

Вієрьовка Мішель, доктор наук, професор, Президент Наукової фундації суспільних наук (La Fondation Maison des sciences de l'homme), м. Париж, Франція;

Говорун Тамара, доктор психологічних наук, професор, Глобальний університет імені О. П. Джиндала, місто Хар'яна, Індія;

Горбанюк Олег, доктор хаб., доцент, кафедра загальної психології, Інститут психології Католицького університету Люблін, місто Люблін, Республіка Польща;

Гуменюк Галина Вадимівна, кандидат психологічних наук, доцент, вчений секретар Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, місто Київ, Україна;

Карамушка Людмила Миколаївна, доктор психологічних наук, професор, заступник директора з науково-організаційної роботи та міжнародних наукових зв'язків Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, місто Київ, Україна;

Клімовський Станіслав, кандидат юридичних наук, віце-президент Асоціації з підтримки науки та інновацій (Association pour la Promotion des Sciences et des Innovations), місто Париж, Франція;

Кокун Олег Матвійович, доктор психологічних наук, професор, заступник директора з науково-інноваційної роботи Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, місто Київ, Україна;

Максименко Ксенія Сергіївна, доктор психологічних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ України, місто Київ, Україна;
Мельничук Тетяна Іванівна, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, місто Київ, Україна;

Прітц Альфред, професор, доктор з психології та педагогіки, ректор університету ім. Зігмунда Фрейда, м. Відень, Австрійська Республіка.

Панов Микита Сергійович, кандидат психологічних наук, доцент, Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, м. Запоріжжя, Україна;

Сидоренко Анастасія Юрївна, доктор медичних наук, доцент кафедри загальної і медичної психології Національного медичного університету імені О.О.Богомольця, місто Київ, Україна;

Чебикін Олексій Якович, дійсний член Національної академії педагогічних наук України, доктор психологічних наук, професор, ректор Південноукраїнського педагогічного університету, місто Одеса, Україна;

Чепелева Наталія Василівна, доктор психологічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, місто Київ, Україна;

Яблонська Тетяна Миколаївна, доктор психологічних наук, професор, доцент кафедри психології розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка, місто Київ, Україна.

П 86 Психологічний часопис : науковий журнал / за ред. С.Д. Максименка. — Том 11. — Вип. 2. — Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, 2025. — 77 с.

Збірник містить результати наукових робіт з актуальної проблематики психологічної науки та практики, зокрема, особливу увагу приділено психологічному аналізу підліткового віку, впливу сім'ї у психологічному становленні дитини, аспектам емоційного інтелекту, особистісних уявлень тощо, окрім того досліджено низку інших цікавих та корисних для психологічної практики проблем.

Цей випуск призначений для науковців у галузі психології, викладачів психологічних наук, практичних психологів та студентів-психологів.

APSCI

Per Aspera Ad Astra

Volume 11 Issue 2 (93) 2025

© Асоціація підтримки науки та інновацій, Association pour la Promotion des Sciences et des Innovations, APSCI, 2025

© Колектив авторів, 2025

<http://www.apsijournal.com/>

ЗМІСТ

Мушкевич М. І.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОЇ
ОСОБИСТОСТІ.....7

Сафронова М. І., Петровська І. Р.

ЕМОЦІЙНА ТА СОЦІАЛЬНА ВІДСТОРОНЕНІСТЬ
УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ: РЕЗУЛЬТАТИ ПІЛОТАЖНОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ.....18

Островська К. О., Островський І. П., Сайко Х. Я.

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНО-МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ
УКРАЇНЦІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ АДАПТИВНОСТІ,
ЕВАКУЙОВАНИХ ДО ЄВРОПИ.....43

Безкоровайний С. П.

ІНТЕГРАТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВНУТРІШНЬОЇ
СТРУКТУРИ ПУСТОТЛИВОСТІ:
ФАКТОРНО-АНАЛІТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ.....54

Панчук Н. П.

ЖИТТЄВО-ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ У ФОРМУВАННІ
ГОТОВНОСТІ ДО МАЙБУТНЬОЇ
ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....64

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Мушкевич Мирослава Іванівна¹

¹ Доктор психологічних наук, професор кафедри практичної психології та психодіагностики
Волинського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3268-5767>

Scopus Author ID: 57204589642

Researcher ID: AEY-2925-2022

UDC: 316.624-042.72:004.77

ABSTRACT

У статті розглянуто сутність Інтернет-залежності та гаджетозалежності як сучасного соціально-психологічного феномену, який сформувався з появою нового модератора соціальних відносин – Інтернету. Інтернет-залежність кваліфіковано як багатовекторний соціально-психологічний феномен і чинник, який впливає на свідомість, емоційний стан, фізичне здоров'я та поведінку осіб різного віку; є різновидом нехімічної залежності, яка однаково небезпечна для фізичного і психічного здоров'я не лише дітей і молоді, а й дорослих; є наслідком некомпетентного використання Інтернету і тому, як будь-яка інша залежність, потребує спеціальної корекції. Показано, що Інтернет-залежність є різновидом нехімічної психологічної залежності, а отже – це насамперед саморуйнівний феномен психіки, який полягає у порушенні емоційно-вольової регуляції. Як і будь-яка інша залежність, залежність від Інтернету деструктивно впливає на особистість, викликає емоційне й нервово перевантаження, призводить до астено-невротичних та психо-емоційних розладів і навіть соматичних хвороб, порушує міжособистісні та соціальні комунікації адиктів.

Ключові слова: Інтернет залежність, гаджетозалежність, адикція, «інтернет-адикція», «комп'ютерна адикція»

Постановка проблеми. Сучасний світ неможливо уявити без мережі Інтернет та гаджетів. Актуальність дослідження Інтернет залежності особистості зумовлена тим, що останнім часом гаджетоадикція постає як одна з пріоритетних напрямків дискусій і занепокоєння. Проблема Інтернетзалежності є надзвичайно актуальною для сучасного суспільства, коли спостерігається масштабне та динамічне проникнення гаджетів в усі сфери життєдіяльності людини та значною мірою відображається на її соціальному самопочутті і орієнтаціях. Взаємодія особистості з гаджетом неоднозначно впливає

на її здоров'я та соціальне становлення. З одного боку, Інтернет надає величезні можливості для спілкування, читання книг, відвідування онлайн музеїв та перегляду кіно, а з іншого – містить віртуальні загрози, які можуть мати негативні наслідки для людини у реальному житті.

Серед інформаційних технологій пріоритетне місце на сьогодні займає гаджет, як цікава технічна новинка у вигляді електронного пристрою, або іншого засобу, що поєднує в собі високі технології і має цілком реальне застосування. Дослідниця О. Камінська (Камінська, 2016) зауважує, що

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Myroslava Mushkevych

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

розглядаючи проблему адикції від сучасних гаджетів потрібно розглядати її, насамперед, як залежність від Інтернету. Гаджет передбачає значні можливості для пошуку різнопланової інформації, спілкування, є важливим фактором соціалізації великої кількості людей. У той же час він здійснює інформаційний та нормативний вплив на особистість і може призводити до гаджетозалежності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика Інтернет-залежності та гаджетоадикції широко досліджується як в Україні, так і за кордоном. Наукові дослідження включають в себе концептуальні підходи до поняття гаджетозалежності (Kolomiets, Demydenko, 2023), визначення понять Інтернет-залежності як явища (Асеева, Асеева, 2020), впливу Інтернету на особистість (Асеева, 2020; Березовська, 2020; Гіденко, 2021; Гоян, 2021), методи діагностики і профілактики (Петрунько, Телешун, 2022), умови профілактики комп'ютерної адикції (Виноградова, Пузирьов, 2020; Безпалько, Журавель, 2013), причини виникнення комп'ютерної залежності та технології профілактики (Яковицька, 2021).

На сьогодні дослідники інтернет та гаджетозалежності (Борисенко, 2021; Соколенко, 2022) вважають її адикцією, тобто конкретним відхиленням у поведінці людини, згідно якого порушується відчуття реальності, втрачаються відчуття часу та простору, обмежується управління своїми вчинками. Термін «адиктивна поведінка» у дослідженнях

науковців переважно застосовувався у значенні зловживання різними хімічними психоактивними речовинами, які призводять до зміни психічного стану до тих пір, поки не сформувалася залежність. Питаннями, пов'язаними з дослідженням залежності від гаджетів займалися такі вчені, як: та інші. Здійснений аналіз літератури свідчить, що вплив Інтернету на особистість вивчають та ін. (Федорченко, 2025; Kuss, 2013; Griffiths, 2013; Binder, 2013).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на проведені наукові розробки у сфері аналізу ситуації з інтернет-залежністю в Україні порівняно із станами залежності іншого походження (алкоголізм, наркоманія, патологічна схильність до азартних ігор тощо), ця проблема досліджена слабо, а закономірності формування, причини та умови виникнення, діагностичні критерії інтернет-залежності вивчені недостатньо. Залишаються маловивченими питання методів лікування, засобів корекції та профілактики цього розладу. Розроблені програми та психокорекції не відрізняються значною успішністю використання та не виправдовують надії спеціалістів та користувачів послуг. Існуючі літературні дані є розрізненими, неоднозначними та суперечливими, а саме відсутність теоретичної наукової бази з питань даної адикції закономірно поєднується з несистематичністю, слабкою структурністю та невисокою ефективністю запропонованих світовою наукою лікувальнопрофілактичних заходів для таких пацієнтів. Актуальність

проблеми, важливість її методичної і практичної розробленості зумовили вибір теми дослідження.

Мета дослідження розкрити проблему гаджетозалежності, визначити психологічні особливості гаджетозалежної особистості.

Наукове обґрунтування методології проведеного дослідження. Для досягнення мети статті використовувалися аналіз, синтез та узагальнення наукової літератури і нормативних документів.

Виклад основного матеріалу. З часом у науковому обігу з'являється трактування поняття адиктивної поведінки в більш ширшому розумінні, як звички, що підвищує ризик захворювання і/або пов'язана з особистими і соціальними проблемами. З суб'єктивної точки зору адиктивна поведінка розглядається як «втрата контролю», попри всі спроби людини стримуватися або контролювати себе. Спроби людини змінити адиктивну поведінку за допомогою лікування чи власних вольових зусиль пов'язані з високим відсотком рецидиву. У науковому обігу вчені (Гуменюк, 2013; Петрунько, 2023; Паціора, 2023) виділяють такі групи категорій адикції як субстанціональні (алкоголізм, наркоманія, тютюнопаління, харчові), процесуальні (накопичення грошей, гемблінг, секс, робота, Інтернет, релігія).

У широкому сенсі залежність розуміється як «прагнення покладатися на когось або щось з метою одержання задоволення або звикання до чогось». Умовно вчені (А. Мудрик, 2022; Гриценко 2020; Бурлай, 2020) виділяють нормальну і надмірну залежність. Усі люди відчувають

«нормальну» залежність від таких життєво важливих об'єктів як повітря, вода, їжі. Більшість людей відчувають здорову прихильність до батьків, друзів, подружжя тощо. В окремих випадках спостерігаються порушення нормальних стосунків, які переходять у залежність. Наприклад, аутичні, шизоїдні, асоціальні розлади особистості виникають внаслідок недостатнього контакту з іншими людьми. Схильність до надмірної залежності, навпаки, породжує проблемні стосунки або залежну поведінку. Далі, використовуючи термін «залежність», ми будемо мати на увазі саме надмірну прихильність до чого-небудь.

У своїх наукових проектах дослідники А. Мудрик, (Мудрик, 2022); О. Кокун (Кокун, 2022); В. Мороз (Мороз, 2022); І. Пішко (Пішко, 2022); Н. Лозінська (Лозинська, 2022) в Інтернет-залежності, опираючись на наукові дослідження, виокремлюють проблему адикції (патологічної залежності) як таку, що починається тоді, коли прагнення відходу від реальності, пов'язане зі зміною психічного стану, починає домінувати у свідомості, стаючи центральною ідеєю, призводячи до відриву від реальності. Відбувається процес, під час якого людина зупиняється у своєму особистісному розвитку. Науковці визначають такі види залежностей (адикцій):

- хімічні (алкоголізм, наркоманія, тютюнопаління, токсикоманія);
- нехімічні (сексуальна залежність, адикція від їжі, шопінг, від азартних ігор - гемблінг, лудоманія).

До нехімічних залежностей належать технологічні залежності: комп'ютерна,

інтернетна, телевізійна, від мобільного зв'язку, гаджет-адикція). Інтернет-залежність являє собою особистісну характеристику як сукупність когнітивних, емоційних та фізіологічних порушень, які виявляються у поведінці, вказуючи на те, що у індивіда відсутній контроль над застосуванням Інтернету, він не в змозі припинити цей процес, продовжує значний час знаходитись у віртуально-інформаційному середовищі, незважаючи на негативні наслідки.

Показники, що констатують наявність Інтернет-залежної поведінки, виокремлюються у клінічному, психологічному та соціально-психологічному аспектах. На основі їх вивчення запропоновані наступні критерії Інтернетзалежності:

- домінантність,
- толерантність,
- компульсивність,
- синдром «відміни»,
- соціальна дезадаптація.

Визначено, що основні фактори Інтернет-залежної поведінки поділяються на:

- психологічні (безмежна можливість створювати нові образи власного «Я» та вербалізації уявлень і фантазій, порушення психофізіологічного стану, можлива загроза виникнення психічних розладів і суїцидальної поведінки);

- соціально-психологічні (потужне розширення меж спілкування особистості, легкість знаходження однодумців і емоційно близьких людей, задоволення потреби в належності до соціальної групи та визнання, можливість відійти від реальності);

- соціальні (існування сучасної людини

в інформаційно насиченому середовищі: агресивність подання інформації у ЗМІ, поява нових засобів впливу на свідомість, ослаблення найважливіших соціокультурних інститутів, відсутність реально діючих соціальних програм психогігієни та психопрофілактики).

У своїх наукових розвідках гаджетозалежності дослідники наголошують на тому, що механізм формування гаджетозалежності має схожість із ніотиновою, алкогольною чи наркотичною залежністю, але немає конкретної прямої діючої речовини, що впливає на організм людини. Це не хімічна, а виключно психологічна залежність людини, що впливає на ті ж рецептори в центрах задоволення. Тому сьогодні науковці різних галузей наук вважають гаджетозалежність як явище, яке особливо небезпечне для молодих людей, адже їм набагато складніше самостійно впоратися з потягом до онлайн життя і вчасно зупинитися та відмовитися від такої спокуси.

Вперше звернувшись до питання гаджетозалежності А. Голдберг, у 1995 році (Goldberg, 1995), вибрав термін «Інтернет-залежність». Вчений виходив з гіпотези про те, що у людини може розвинути патологічна залежність не лише від зовнішніх факторів, але і від власних дій та емоцій. У своє визначення він вкладав бачення про непереборне прагнення людини до Інтернету, що характеризується негативним впливом на побутову, навчальну, соціальну, професійну, сімейну, фінансову сфери життєдіяльності людини. У подальшому його вчення розвинули інші провідні фахівці, які

стверджували, що виникнення Інтернет-адикції не підкоряється законам формування традиційних залежностей, наприклад, від сигарет, наркотиків, алкоголю, а також азартних ігор. Якщо для всіх інших адикцій необхідні роки, то інтернетзалежність настає набагато швидше.

Поруч з терміном «інтернет-залежність» сьогодні використовується як рівнозначний термінам «інтернет-адикція», «комп'ютерна адикція», «проблематичне Інтернет-користування», «гаджетозалежність» та інші, які використовуються відносно одного й того ж феномена. Виходячи з проаналізованих джерел щодо визначень науковців трактування поняття гаджетозалежності, ми маємо підстави зазначити, що дане явище трактують по різному:

- як форму «залежної» поведінки, яка реалізується у вигляді технологічної залежності на засадах різних форм використання Інтернету, що призводить до зміщення мети особистості у віртуальну реальність;

- як психічний розлад, яких характеризується нав'язливим бажанням підключитися до Інтернету й хвороблива нездатність особистості вчасно виходити з нього;

- як одну з форм деструктивної поведінки, яка виражається в прагненні відійти від реальності й штучно змінити свій психічний стан через фіксацію уваги на Інтернет-ресурсах;

- як одну з форм відхилення від загальноприйнятих норм поведінки у

суспільстві, пов'язану зі зловживанням інтернетом – користуванням для саморегуляції або адаптації.

Описуючи залежність від гаджетів. І. Сбітнєва (Сбітнєва, 2015) зазначає, що адикція – це недосконалий спосіб пристосування до важких умов діяльності та спілкування. Адикція може розглядатися як спроба втечі від дійсності у віртуальне місце, в якому дозволено перепочити, порадіти, зібратися з силами для того, щоб опісля знову повернутися в небезпечну ситуацію реального життя.

Під гаджетозалежністю розуміють вид адиктивної поведінки, який характеризується залежністю від нових технічних пристроїв, причому користування ними не має навчальної або виробничої мети. Ознаками гаджетадікції є: збільшення часу користування пристроєм та витрат на нього; існування постійної потреби у використанні; виникнення тривоги при неможливості користування пристроєм; нехтування безпекою від використання тощо.

У своїх працях дослідники гаджетозалежність визначають як різновид технологічної залежності, що формується на базі різних форм використання пристроїв відповідно до динаміки, що властива адиктивному процесу, за рахунок зміщення цілей адиктивно-схильної особистості у віртуальну реальність для заповнення відсутніх сфер життя через конструювання у віртуальній реальності нової особистості та заміщення реальної життєдіяльності віртуальною.

Не менш цікавим є визначення поняття

як нав'язливе бажання користуватися гаджетом, перебуваючи off-line, і нездатність вчасно залишити гаджет, будучи on-line. Або ж, іншими словами, таке явище можна розглядати як нав'язливу потребу у використанні гаджету, що супроводжується соціальною дезадаптацією та яскраво вираженими психологічними симптомами у особистості (Лобанова, 2017; Калашнікова, 2017). «Гаджетоадикцію» визначають як форму деструктивної поведінки, що проявляється у прагненні відходу від фруструючої соціальної реальності за допомогою зміни свого психічного стану шляхом фіксації уваги на гаджет-ресурсах. Гаджетозалежність – психічний розлад, нав'язливе бажання взяти до рук певний пристрій і нездатність вчасно відмовитися від нього. Це явище може спричинити стан, у якому людина фокусуватиметься на віртуальному, а не реальному світі. В такому стані ігнорується потреба у їжі, сні, живому спілкуванні, фізичній активності.

Виділяють психологічні та фізичні симптоми гаджетозалежності:

- до психологічних симптомів відносять:

гарне самопочуття або ейфорія під час роботи за гаджетом;

неможливість зупинитися;

постійне збільшення кількості часу перебування в руках із гаджетом;

зневага родиною і друзями;

відчуття спустошення, тривоги, роздратованості в періоди перебування поза Інтернетом;

брехня про свою діяльність своїм

близьким; проблеми з навчанням.

- фізичними симптомами називають:

біль в області зап'ястя через тривалу перенапругу м'язів;

сухість в очах; головний біль;

біль у спині;

нерегулярне харчування;

порушення сну.

Посилаючись на дослідження науковців, виділено три стадії гаджетозалежності:

1 стадія – не залежний, на цій стадії людина в будь-який момент може відмовитися від смартфона і зайнятися іншими справами;

2 стадія – залежна особистість також може відмовитися від смартфона і знайти собі заміну, але це дасться їй з великими труднощами;

3 стадія – важка залежність, яка супроводжується пропагандою гаджету серед знайомих. Важка залежність супроводжується запереченням своєї залежності (Миколук, 2025; Гусаківський, 2025; Бутузова, 2025).

Аналіз теоретичної літератури вказав на виділення науковцями 5 основних типів інтернет-залежності.

1. Нав'язливий веб-серфінг – патерн інформаційної поведінки, зумовлений формуванням нав'язливої, непереборної потреби в постійному, але поверхневому, стрибкоподібному пошуку і споживанні мережевої інформації.

2. Пристрасть до віртуального спілкування та віртуальних знайомств – великі обсяги листування, постійна участь у

чатах, веб-форумах, надмірність знайомих і друзів у мережі.

3. Ігрова залежність – нав'язливе захоплення комп'ютерними іграми в мережі.

4. Постійна фінансова потреба у мережі Інтернет – постійна участь в онлайн-аукціонах, безконтрольні покупки в інтернет-магазинах (інтернет-шопінг), нав'язливі ігри на біржі.

5. Кіберсексуальна залежність – непереборне бажання обговорювати сексуальні теми на еротичних чатах і телеконференціях, нав'язливий потяг до відвідування порносайтів і занять кіберсексом, віртуальні залицяння і побачення (Кулешова, 2022; Міхеєва, 2022).

У науковому світі сьогодні тривають дискусії щодо необхідності визнання інтернет-залежності психічним розладом. Зокрема, психологи наполягали на внесенні діагнозу «інтернет-залежність» (Internet addiction disorder, IAD). Водночас, на переконання вчених, проблеми залежності від інтернету в чистому вигляді не існує. Науковці вважають, що дана адикція є лише одним із симптомів інших, уже відомих і класифікованих психологічних розладів. Щодо наслідків інтернет-залежності слід зазначити, що, хоча порівняно з алкогольною та наркотичною залежностями, дана адикція меншою мірою шкодить здоров'ю людини, проте у більшою мірою її наслідки мають соціально-психологічне забарвлення. У цьому сенсі найістотнішим є вплив цієї недуги на стосунки людини з оточенням, а саме – ускладнює відносини між батьками і дітьми, членами подружжя, друзями. Відтак щодалі

частіше ця хвороба фігурує під час судових процесів з розлучення, трудових конфліктів і навіть карних злочинів (Ісакова, 2011; Асєєва, 2020).

Висновки з даного дослідження.

Отже, можемо узагальнити, що гаджетозалежність, це форма деструктивної поведінки (різновид девіантної поведінки), яка проявляється у прагненні відійти від реальності шляхом штучної зміни свого психологічного стану і ціннісних пріоритетів через фіксацію уваги на різних формах використання гаджет-ресурсів, що призводить до зміщення мети особистості у віртуальному світі. Здійснене теоретичне дослідження збагачує знання у сфері психологічної роботи з особами, які мають гаджетозалежність.

Теоретичні положення, висновки, результати роботи дозволили визначити необхідність діагностики рівня гаджетозалежності. Отримані в ході роботи висновки і результати можуть представляти інтерес для спеціалізованих центрів, які безпосередньо пов'язані з даною проблематикою. Викладені в роботі рекомендації можуть бути використані в науково-дослідній роботі для подальших досліджень загальних і спеціальних питань стосовно даної проблематики, у навчальному процесі, при підготовці профілактичних заходів щодо гаджетозалежності.

Розглянуто гаджетозалежність як проблему сучасності. Так, ми з'ясували, що проблема гаджетозалежності розглядається крізь призму таких понять як «Інтернет-адикція», «комп'ютерна адикція», «проблематичне Інтернет-користування» та

інші, які використовуються відносно одного й того ж феномена. Ми розглядаємо «гаджето залежність» як форму деструктивної поведінки (різновид девіантної поведінки), яка виражається в прагненні відійти від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану і ціннісних пріоритетів через фіксацію уваги на різних формах використання Інтернет-ресурсів, що призводить до зміщення мети особистості у віртуальному світі.

Вважаємо, що розглядаючи причини та фактори, що зумовлюють виникнення гаджетозалежності, слід усвідомлювати, що вони призводять до певних наслідків у життєдіяльності особистості - як психологічних так і проблем зі здоров'ям. Важливо визначати, що до психологічних умов запобігання Інтернет-залежної поведінки відносяться

- розвиток та сприйняття себе як цілісної особистості;
- сприяння адекватному самооцінюванню;
- підкріплення позитивної «Я-концепції»;
- оволодіння прийомами самопізнання (інтроспекції, рефлексії);
- розвиток свідомого прийняття дійсності, переживання якої відбувається за принципом «тепер-та-зараз»;
- усвідомлення негативного впливу технологій Інтернет на особистість (когнітивний компонент);
- розвиток емпатії, вміння адекватно виражати свої емоційні стани, в тому числі і негативні;
- керувати своїми емоціями загалом

(емоційний компонент);

- формування впевненості у собі;
- організація цілеспрямованого засвоєння навичок спілкування, вміння встановлювати нові соціальні контакти;
- формування умінь визначати позитивні життєві програми;
- приймати самостійно рішення;
- виконувати особливі стратегії взаємодії, спрямовані на поліпшення свого становища у соціумі;
- формування здатності до самоконтролю у різноманітних життєвих ситуаціях (поведінковий компонент).

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають у розробці нових підходів до психологічної реабілітації осіб, які зазнали Інтернет-залежності; у дослідженні довгострокових наслідків Інтернет-залежності для психологічного здоров'я осіб різного віку та розробці заходів їхньої підтримки та розвитку загальної психологічної стійкості.

References:

- Aseeva, Yu. O., Aseeva, Yu. A. (2020). Computer addiction, Internet addiction and cyber-addictions (historical review of the definition). Access mode: <https://www.onmedu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7824>
- Berezovska, L. (2020). The influence of social networks on the psychological well-being of the individual. Bulletin of the National Defense University of Ukraine, 55(2), 28–36. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2020-55-2-28-36>
- Borysenko Z. (2021). Psychoprophylaxis of adolescent Internet addiction. Problems of the Humanities. Psychology, 49. 22–34. Doi: <https://doi.org/10.24919/2312-8437.49.255847>
- Gidenko E. S. (2021). Cyberbullying: violence in a social network. Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser.: Jurisprudence. No. 50. 26–29. DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.50.6>
- Goyan I., Danilova T. The influence of social networks on the

- psychological functioning of the individual: to the formulation of the problem. Scientific journal "Humanities Studies: Pedagogy, Psychology, Philosophy". 2021. Volume 12, No. 4. 118–124. DOI: 10.31548/hspedagog2021.04.117
- Grytsenko A., Burlay T. (2020). The impact of digitalization on social development. Economic theory. No. 3. 24–51. <https://doi.org/10.15407/etet2020.03.024>
- Gumenyuk L. Y. (2013). Socio-psychological factors of Internet addiction. Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. Psychological Series. Issue 1. 11–20. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2013_1_4
- Goldberg I. (1995). IAD, in Cinti M. E. (edited by) Internet Addiction Disorder un fenomeno sociale in espansione (pp.6–7). <http://www.iucf.indiana.edu/brown/hyplan/addict.html>
- Isakova T. O. (2011). Internet addiction as a new phenomenon of the modern world: essence and problems: analytical report. 47 [Electronic resource]. www.niss.gov.ua
- Kaminska, O. V. (2016). Psychological foundations of youth internet addiction. Dissertation. ... Dr. Psychology, 19.00.07, Public Library "Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky". Odesa, 2016. 478. <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/1240>
- Kokun O.M., Moroz V.M., Pishko I.O., Lozinska N.S. (2022). Diagnostics of the propensity of military personnel to gaming addiction: methodical manual. K.: 7 BC. 144.
- Kolomiets, O., & Demydenko, T. (2023). Social prevention of adolescents' addiction to online games. Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Series: "Pedagogy. Social Work", (1 (52), 72–77. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2023.52.72-77>
- Kuss, D. J., Griffiths, M. D., & Binder, J. F. (2013). Internet addiction in students: Prevalence and risk factors. Computers in Human Behavior, 29(3), 959–966. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2012.12.024>
- Kuleshova O.V., Mikheeva L.V. (2022). Internet addiction in adolescents: analysis, ways of overcoming. Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology, Law. Issue 4. Section 3, Psychology. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.4.14>
- Lobanova A. S. (2017). Working with deviant adolescents: sociological and psychological aspects: a textbook for students of higher educational institutions. Kyiv: Publishing house "Karavella". 470. <https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/0564/1412>
- Mykolyuk G.S., Gusakivskyi Ya.A., Butuzova L.P. (2025). Resilience and gadget addiction of students. The Future of Science, Technology and Economy: Collection of Scientific Papers "International Scientific Unity" with Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference. Sofia, Bulgaria. 317–321. https://isu-conference.com/wp-content/uploads/2025/03/Sofia_Bulgaria_19.03.25.pdf
- Mudryk A. (2022). Psychology of Addictive Behavior: A Textbook. Luts'k: PP Ivanyuk V.P. 236. <https://www.scribd.com/document/795882211/Psykhol-zalezhn-pov>
- Petrunko, O., Teleshun, K. (2022). Internet Addiction of Adult Users and Possibilities of Its Prevention. Scientific Notes of the University "KROK", (4(68), 91–99. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-68-91-99>
- Petrunko, O., Patsiora, G. (2023). Peculiarities of Victim Behavior of Youth. Scientific Notes of the University "KROK", (2(70), 159–165. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-70-159-165>
- Sbitneva I. S. (2015). Diagnosis - Internet addiction of a teenager. Pedagogical Almanac. Issue 27. 223–227. http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedal_m_2015_27_38
- Sokolenko, M. O. (2022). Internet addiction of students. Current problems of psychology in educational institutions. 7, 134–139. <https://doi.org/10.31812/psychology.v7i.7272>
- Fedorchenko I. S. The influence of anxiety in adolescents on the formation of Internet addiction: master's thesis in the specialty 053 "Psychology", Zaporizhzhia: ZNU, 70. <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/25694>
- Vinogradova V. E., Puzyryov E. V. (2020). Peculiarities of socio-pedagogical prevention of gaming and Internet addiction in adolescents. Scientific notes of the V.I. Vernadsky TNU. Series: Psychology. No. 3. Vol. 31 (70). 70–75. DOI <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2020.3/12>
- Yakovitska, L.S. (2021). Psychological features of self-realization of the individual in cyberspace. Modern aspects of science: XIV. Part of the international collective monograph / International Economic Institute s.r.o.. Czech Republic: International Economic Institute s.r.o. 307–317. <http://perspectives.pp.ua/public/site/mono/monography-14.pdf>
- Zhuravel T.V. (2013). Social prevention as a direction of social and pedagogical activity. Social pedagogy: a textbook. Kyiv: Akademydav. 85–101. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5124/1/T_Zhuravel_SPYNSPD_KSP&SR_IL.pdf

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОЇ ОСОБИСТОСТІ

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто сутність Інтернет-залежності та гаджетозалежності як актуального соціально-психологічного феномену, що набув масового поширення в умовах глобалізації цифрового простору. Здійснено спробу комплексного аналізу психологічного портрету інтернет-залежної особистості, яка формується під впливом тривалої взаємодії з віртуальним середовищем. Інтернет-залежність визначено як багатовекторне, динамічне утворення, що проявляється через порушення емоційної регуляції, зниження здатності до самоконтролю, домінування віртуальної взаємодії над реальною, а також через поступову трансформацію особистісних орієнтацій, цінностей та соціальних установок. Описано, що інтернет-адикція, як різновид нехімічної залежності, є психологічно небезпечною формою компенсаторної поведінки, що нерідко виникає внаслідок емоційного дефіциту, соціальної ізоляції, тривожності або низької самооцінки. Особлива увага приділена тому, як надмірне користування цифровими технологіями впливає на розвиток когнітивних функцій, викликає дезадаптацію, порушення режиму сну, розлади харчової поведінки, а також формує залежні форми мислення. Зазначено, що Інтернет-залежність спричиняє зміни у структурі «Я-концепції», знижує рівень рефлексії, ускладнює процес ідентифікації, формує псевдокомунікативні звички, що призводить до розриву з реальним соціальним середовищем. Виявлено, що в умовах тривалого перебування у віртуальному просторі індивід втрачає навички конструктивної міжособистісної взаємодії, що своєю чергою посилює відчуття самотності, незахищеності, підвищує ризик формування тривожних і депресивних станів. Акцентується на важливості своєчасної діагностики, психокорекції

та профілактики інтернет-залежної поведінки, особливо серед дітей, підлітків і молоді, а також на необхідності формування цифрової компетентності як чинника психологічного благополуччя в умовах інформаційного суспільства.

Ключові слова: Інтернет-залежність, гаджетозалежність, адикція, «інтернет-адикція», «комп'ютерна адикція», психологічне благополуччя.

Myroslava Mushkevych

Doctor of Psychological Sciences, Professor of the Department of Practical Psychology and Psychodiagnostics, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk (Ukraine)

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF AN INTERNET-DEPENDENT PERSONALITY

ABSTRACT

The article explores the essence of Internet addiction and gadget dependence as a pressing socio-psychological phenomenon that has become widespread in the context of global digitalization. A comprehensive analysis is undertaken of the psychological profile of an Internet-dependent personality formed under the prolonged influence of virtual interaction. Internet addiction is defined as a multifaceted, dynamic construct manifesting in emotional dysregulation, decreased self-control, dominance of virtual over real-life interaction, and gradual transformation of personal values, orientations, and social attitudes. Internet addiction, as a form of non-chemical dependence, is presented as a psychologically hazardous compensatory behavior often arising from emotional deprivation, social isolation, anxiety, or low self-esteem. Special attention is given to the negative impact of excessive use of digital technologies on cognitive development, adaptation processes, sleep and eating patterns, and the emergence of dependent cognitive styles. The study emphasizes how Internet addiction alters the structure of the self-concept, reduces the level of reflection, complicates the identification process, and fosters pseudo-communicative habits that disrupt real-world social connections. Prolonged im-

mersion in virtual environments leads to a deterioration in interpersonal skills, further intensifying feelings of loneliness, insecurity, and increasing the risk of anxiety and depressive disorders. The paper highlights the critical need for timely diagnosis, psychological correction, and prevention of Internet-dependent behavior, particularly among children, adolescents, and youth, as well as the importance of fostering digital competence as a key factor in psychological well-being in the information age.

Keywords: Internet addiction, gadget dependence, addiction, Internet-related addiction, computer addiction, psychological well-being.

How to cite (як цитувати):

Mushkevych, M. PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF AN INTERNET-DEPENDENT PERSONALITY. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 11(2), 7–17. <https://doi.org/10.31108/1.2025.11.2.1>

Мушкевич , М. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОЇ ОСОБИСТОСТІ. ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС, 11 (2), 7–17. <https://doi.org/10.31108/1.2025.11.2.1>

Дата отримання статті: 12.01.2025

Дата рекомендації до друку: 24.02.2025

Дата оприлюднення: 28.02.2025

ЕМОЦІЙНА ТА СОЦІАЛЬНА ВІДСТОРОНЕНІСТЬ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ: РЕЗУЛЬТАТИ ПІЛОТАЖНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Сафронова Марія Ігорівна¹, Петровська Інга Ростиславівна²

¹Спеціаліст психології, Провідний фахівець із зовнішніх та внутрішніх комунікацій, ТОВ «КК "АГРОЦЕНТР-УКРАЇНА"», м. Львів (Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-5179-5607>

²Доктор психологічних наук, професор кафедри психології, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів (Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7544-945X>

UDC: 159.942:159.98

АНОТАЦІЯ

У контексті повномасштабної війни в Україні зростає потреба в глибшому розумінні психологічних механізмів відстороненості громадян від суспільно значущих тем. Актуальність теми зумовлена необхідністю виявлення не лише форм пасивності, а й прихованих стратегій емоційного та морального самозахисту.

Мета дослідження – виявити особливості соціальної, моральної та емоційної відстороненості у населення України в умовах війни. Об'єкт дослідження – відстороненість як соціально-психологічний феномен. У статті дослідниця увага спрямована на ставлення громадян до держави, війни, волонтерства, а також рівень апатії, втоми від співчуття та моральної відстороненості.

Методологічну основу становить кількісне дослідження за допомогою авторської анкети, що охоплює кілька тематичних блоків. Аналіз даних здійснювався за допомогою непараметричних статистичних критеріїв.

Отримані результати свідчать про наявність кількох типів відстороненості, що відрізняються за проявами, інтенсивністю та соціально-демографічними характеристиками. Зокрема, виявлено вищий рівень емоційного дистанціювання серед жінок, молоді та жителів великих міст. Значущими предикторами виявилися також професійний статус і вік, тоді як регіон проживання мав мінімальний вплив. Були окреслені різні профілі реакції: від активної залученості до психологічного “вимкнення” у відповідь на хронічне навантаження. Практична цінність дослідження полягає в можливості використання його результатів у сфері кризової психології, громадянської освіти, інформаційних кампаній та підтримки волонтерських рухів. Запропонована типологія відстороненості також може бути використана для розробки цільових інтервенцій, спрямованих на зміцнення соціальної згуртованості.

Ключові слова: соціальна відстороненість, моральна відстороненість, емоційне дистанціювання, втома від співчуття, психологічний захист, війна.

Постановка проблеми. реальність українців. На фоні щоденних Повномасштабне вторгнення Російської загроз життю та здоров'ю громадян, Федерації на територію України, що відбулося травматичних подій, втрат домівок та 24 лютого 2022 року, має суттєвий близьких, вимушеним переміщенням країною трансформаційний вплив на соціальну або за її межі та високий стресовий фон,

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Maria Safronova, Inha Petrovska

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

українське суспільство демонструє високий рівень згуртованості, волонтерської активності та соціальної взаємодітримки (Центр Разумкова, 2025; Дембіцький та ін., 2023). Проте разом із мобілізаційними формами поведінки серед населення зростають й такі негативні соціальні процеси як-от втома від війни (Боковець, 2024), втома від співчуття (Zasiekina, 2025), уникнення інформації про війну (Борщенко, 2024) та зниження особистісної залученості до суспільних процесів в країні (Дембіцький та ін., 2023).

Отже, ця психоемоційна напруга між громадянською активністю та емоційним виснаженням є ключовою ознакою стану сучасного українського суспільства. Тобто з одного боку участь у волонтерських проєктах та соціальних ініціативах відіграє терапевтичний ефект надаючи почуття соціальної залученості (Chudzicka-Czupala, 2023), а з іншого боку, багатомісячне життя в умовах воєнного конфлікту провокує емоційне вигорання, втому від новин, соціальну апатію та соціальне дистанціювання (Дембіцький та ін., 2023).

У цьому контексті постає актуальне наукове завдання – проаналізувати, яким чином співіснують ці дві тенденції – соціальна залученість та емоційне виснаження, та які чинники можуть на це впливати. Таке дослідження забезпечує розуміння психологічних механізмів соціальної активності в умовах тривалого стресу.

Попри високий науковий інтерес до психологічних наслідків війни в Україні,

низка важливих аспектів залишаються не вивченими або ж недостатньо розкритими. Так, більшість психологічних досліджень сфокусовані або на клінічних проявах травматизації внаслідок війни (ПТСР, тривожно-депресивні розлади тощо) (Lushchak, 2023; Bilewicz, 2024), або ж на макросоціальних змінах як-от загальний рівень довіри до влади та соціальних інституцій (Київський міжнародний інститут соціології, 2024) тощо.

Водночас співіснування двох взаємопов'язаних тенденцій – емоційного виснаження та збереження або втрати соціальної прихильності, сьогодні досліджені фрагментарно (Chatham House, 2024). Також залишаються маловивченими особливості морального та інформаційного дистанціювання, які не є формами соціальної байдужості, а радше формою психологічного захисту; гендерні й географічні відмінності у рівнях емоційної втоми та соціальної прихильності; психологічні ефекти волонтерства як механізми підтримки громадської позиції в умовах хронічного стресу.

Огляд літератури

Соціально-психологічні наслідки війни

Війна є не лише політичним чи військовим явищем, але й чинником соціально-психологічного стресу, який має високий вплив на суспільну поведінку, індивідуальне ставлення та взаємодію у системі громадянин-державний орган (Степаненко, 2023). В умовах затяжного воєнного конфлікту

цивільне населення може демонструвати як мобілізаційні реакції (соціальна активність, допомога армії та постраждалим співгромадянам), так і форми психологічного захисту, що набувають форм соціальної відстороненості та апатії, уникнення інформації та емоційна втома (Ху, 2023).

Згідно з S. Hobfoll стресові реакції в умовах соціальних катастроф великої мірою залежить від ступеню збереженості у людини доступів до ресурсів: інформаційних, соціальних та емоційних. Своєю чергою, виснаження цих ресурсів або обмежений доступ до них призводить до зміни активної просоціальної позиції людини на захисну реакцію уникнення (Hobfoll, 2001). Схожої позиції притримувався G. Bonanno, який наголошував, що в кризових умовах люди можуть демонструвати як ознаки резильєнтності, так і дезадаптивні стратегії уникнення соціальної участі, інформації або соціальної взаємодії (Bonanno, 2008).

Соціальні реакції населення на війну великою мірою пов'язані і з процесами колективної ідентифікації, за якої з одного боку, об'єднання людей довколо спільної загрози стимулює активну участь у суспільних процесах. А з іншого – затяжний характер війни, хронічна тривога та постійні повідомлення про втрати серед військових та цивільного населення сприяють формуванню емоційного виснаження, підвищенню рівня фрустрації та поступове дистанціювання людей не лише на емоційному рівні, але й на рівні держави (Надеженко, 2023).

Іншими соціально-психологічними наслідками в умовах затяжних воєнних

конфліктів є соціальне та моральне дистанціювання як форми психологічного захисту (Middendorf, 2022). Ці форми захисту полягають у свідомому або несвідомому зниженні емоційної залученості населення до подій (Slovic, 2015), униканні обговорення тем пов'язаних з війною та ігнорування даних щодо загиблих та поранених (Morina, 2007), притупленні почуття провини за бездіяльність та моральному виправданні себе за відмову від участі у волонтерських ініціативах (Bandura, 2002).

В межах соціальної психології це явище також відоме як моральне відсторонення (moral agency). А. Бандура описує цей феномен як вибіркове вимкнення людиною внутрішнього цензора, що уможлиблює вчинення нею аморальних вчинків без послідуочого переживання почуття провини. Цей феномен реалізується шляхом використання механізмів раціоналізації як от використання евфемістичної мови, перекладання відповідальності, дегуманізації тощо, з метою уникнення почуття провини за відмову від громадянської активності або байдужість до подій (Bandura, 2002).

Відповідно, війна створює складний психологічний контекст, в межах якого зберігається напруга між прагненням бути корисним суспільству та країні та потребою зберегти власні психоемоційні ресурси.

Емоційне виснаження як індикатор перевантаження суспільства

Переживання тривалого стресу під час кризових умов, зокрема під час війни, призводить до формування емоційного

виснаження серед всіх верств населення, який може набувати форм хронічної втоми, зниження емпатії, уникання повідомлень про жертви та втрати на фронті та психологічного відключення від подій. В психологічній літературі цей феномен дістав назви “втома від співчуття” (compassion fatigue) та “втома від війни” (war fatigue). В більш широкому розумінні – це емоційне вигорання суспільства.

Одним з перших, хто описав феномен втоми від співчуття був С.Р. Figley. Дослідник описав цей феномен як результат постійної емоційної взаємодії з чужими стражданнями, що призводить до зниження здатності до співпереживання або до повної її втрати (Figley, 1995). Більш пізні дослідження доводять, що в межах гуманітарних криз, війн чи пандемій навіть ті люди, що не є безпосередніми учасниками подій або взаємодії з їх наслідками, можуть переживати симптоми вторинної травматизації (Cocker, 2016).

Зазначається, що ознаки емоційного виснаження є більше поширеними та вираженими серед жінок, що пов’язується дослідниками з їх вищою емоційною чутливістю, порівняно з чоловіками (Artz, 2022), поєднанням кількох соціальних ролей (Templeton, 2019), а також з гендерно зумовленими очікуваннями щодо жінок в умовах кризи бути сильною і турботливою одночасно (Kelmendi, 2022).

Відповідно, емоційне виснаження є не лише індивідуально-емоційною реакцією на кризові події, але й соціальним індикатором загального психоемоційного перевантаження

суспільства.

Громадянська активність у кризових умовах

Громадянська активність (civic engagement) є активною формою участі громадян у житті суспільства, яка охоплює такі прояви як волонтерство, участь у виборах, підтримку соціальних ініціатив та громадське обговорення суспільно важливих тем (Adler, 2005). В мирний час громадянська активність відбиває рівень демократичного здоров’я суспільства, а в умовах війни є маркером соціальної солідарності та національного опору (Sotnyk, 2024).

Результати українських соціально-психологічних досліджень свідчать про те, що громадянська активність є особливо високою в умовах, де зберігається довіра до громади, усвідомлення спільної мети та наявність локальних прикладів ефективної соціальної взаємодії на кшталт волонтерських хабів, місцевих волонтерських фондів. Участь у таких соціальних ініціативах має не лише інструментальну, а й терапевтичну функцію допомагаючи людям підтримувати відчуття контролю в умовах соціальної нестабільності (Дембіцький та ін., 2023).

Окрему увагу дослідники звертають на регіональні особливості громадянської активності. Наприклад, у прифронтових або більш постраждалих регіонах рівень соціальної залученості може бути вищим через безпосередній контакт із загрозою, натомість у більш віддалених регіонах або соціально “невидимих” районах рівень залученості може знижуватися (Cedos, 2022). Так само у містах-мільйонниках та обласних

центрах соціальна залученість може знижуватися через ефект анонімності та перевантаженість інформацією, тоді як у менших громадах соціально взаємопідтримка має більш виражені ефекти (Putnam, 2000).

Відповідно, в межах громадської активності та залученості під час війни йдеться не лише про соціальну активність, але й про форми соціально-психологічної адаптації населення.

Метою дослідження є дослідити ступінь вираженості серед населення України відстороненості від держави, війни та волонтерства, моральної відстороненості, соціальної апатії, втоми від співчуття та війни.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні про те, що рівень прояву відстороненості від держави, війни, волонтерської діяльності, моральної відстороненості, соціальної апатії, а також втоми від співчуття та війни статистично відрізнятиметься залежно від статі, віку, професійного статусу досліджуваних а також типу населеного пункту, в якому вони проживали до початку повномасштабної війни.

Водночас передбачається, що не буде виявлено статистично значущих відмінностей за вказаними показниками між досліджуваними, які до початку війни проживали в різних регіонах України.

Методи та учасники дослідження

Дослідження проводилося наприкінці квітня 2025 року, на четвертому році війни з використанням Гугл-форм, які були розміщені у соціальних мережах Фейсбук та

Інстаграм, а також у Телеграм каналах. Перед початком опитування було отримано поінформовано згоду від досліджуваних щодо можливості використання їх відповідей у наукових дослідженнях та публікаціях. Досліджено 132 особи (91 жінка та 41 чоловік) віком від 17 до 64 років, що є мешканцями різних регіонів України. В межах анкетування досліджуваним поставлено запитання щодо місця їх проживання до та після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України. З'ясовано, що до початку вторгнення 32,6% досліджуваних проживали на території східного регіону, після – 28,8%; на території центрального регіону до початку проживали 48,5% досліджуваних, після – 45,5%; на території південного регіону до початку проживали 3% досліджуваних, після – 5,3%; на території північного регіону до початку проживали 3%, після – 2,3%; на території західного регіону до та після початку повномасштабного вторгнення проживали 12,9% досліджуваних. Також 5,3% досліджуваних зазначили, що після початку війни вони проживають за кордоном.

Щодо розмірів населених пунктів, в яких проживали досліджувані до та після повномасштабного вторгнення встановлено, що у селах чи містах до 100 тис. населення до початку війни проживали 18,2% досліджуваних, після – 12,1%; у містах та селах з населенням понад 100 тис. до початку війни проживали 27,3% досліджуваних, після – 30,3%; в обласних центрах до початку війни проживали 54,5% досліджуваних, після – 57,6%.

Щодо професійного статусу досліджуваних з'ясовано, що 12,1% досліджуваних є безробітними на момент анкетування, 9,8% – студенти, 3,8% – перебувають у декретній відпустці, 19,7% є рядовими працівниками, 9,1% – старші працівники, 17,4% – провідні фахівці, 14,4% керівники, 13,6% – підприємці або самозайняті та 9,8% є пенсіонерами.

Щодо суб'єктивної оцінки рівня доходу досліджуваних встановлено, що 40,9% досліджуваним вистачає лише на базові потреби, 43,2% досліджуваним вистачає на все необхідне та 15,9% – можуть дозволити собі більше (за все необхідне).

За сімейним станом 50,8% досліджуваних є одруженими, 20,5% – неодруженими, 24,2% – у стосунках, 3,8% – розлученими та 0,8% зазначили, що не бажають надавати відповідь.

Для дослідження та аналізу вираженості серед населення України відстороненості від держави, війни та волонтерства, моральної відстороненості, соціальної апатії, втоми від співчуття та війни розроблено анкету, що містить в собі 23 пункти та передбачає п'ятибальну оціночну шкалу Лайкерта від 1 до 5, де: 1 – “зовсім не згоден”, 2 – “скоріше не згоден”, 3 – “важко сказати/нейтрально”, 4 – “скоріше згоден”, 5 – “повністю згоден”. Перший, другий та третій блоки містять у собі по п'ять запитань, а четвертий, п'ятий та шостий – по два запитання.

Для аналізу результатів анкетування використано програму Jamovi 2.3.28. В межах статистичного аналізу проаналізовано описові

статистики для досліджуваних груп за статтю, віком, регіонами проживання та розмірами населених пунктів, в яких досліджувані проживали до початку повномасштабного вторгнення, професійним статусом та суб'єктивною оцінкою рівня доходу. На першому етапі математико-статистичної обробки даних здійснено перевірку на нормальність розподілу, відповідно до результатів якої відхилено гіпотезу щодо нормального розподілу. Для порівняння груп використано критерій Манна-Вітні та Критерій Крускала-Волліса з попарним порівнянням груп.

Результати

Відстороненість від держави

Блок відстороненості від держави містить у собі п'ять запитань, націлених на виявлення рівня політичної апатії, недовіри до державних інституцій та уникнення обговорень політичної тематики. У табл.1 подано описові статистики досліджуваних за кожним пунктом.

За даними описових статистик, найвищий ступінь згоди досліджувані виявили з твердженням “Я вважаю, що держава не здатна захистити своїх громадян” ($\bar{x}=3,36$; $Md=4$; $SD=1,33$), що може свідчити про поширену недовіру до ефективності держави у воєнних умовах. Водночас твердженням, що отримало найменше підтримки серед досліджуваних є “Політичні процеси в країні мене не цікавлять” ($\bar{x}=1,81$; $Md=1$; $SD=1,08$), що свідчить про загалом невисокий рівень політичної апатії.

Пункт «Я не вірю, що дії держави

Таблиця 1

Описові статистики за пунктами анкети щодо відстороненості від держави

Описові	1. Я не вірю, що дії держави мають прямий вплив на моє життя	2. Політичні процеси в країні мене не цікавлять	3. Я вважаю, що держава не здатна захистити своїх громадян	4. Я уникаю обговорень, що стосуються політики або влади	5. Участь у виборах не має сенсу - нічого не зміниться
Середнє	2,20	1,81	3,36	2,81	2,16
Медіана	2,00	1,00	4,00	3,00	2,00
Ст. відх.	1,40	1,08	1,33	1,38	1,29

мають прямий вплив на моє життя» мав середнє значення $\bar{x}=2,20$ ($Md=2$; $SD=1,40$), що вказує на низько-середній рівень згоди. Висока варіативність відповідей свідчить про полярність у сприйнятті впливу державної політики. Твердження «Я уникаю обговорень, що стосуються політики або влади» отримало середнє значення $\bar{x}=2,81$ ($Md=3$; $SD=1,38$), що може свідчити про наявну тенденцію до дистанціювання від політичної тематики, хоча й нерівномірно виражену серед респондентів. Середнє значення твердження «Участь у виборах не має сенсу – нічого не зміниться» становить $\bar{x}=2,16$ ($Md=2$; $SD=1,29$), що вказує на часткову присутність електорального скепсису.

Відмінності за статтю

Аналіз за статтю виявив статистично значущі відмінності між жінками та

чоловіками за трьома пунктами блоку (табл. 2).

Зокрема, жінки частіше погоджувалися з твердженням про неспроможність держави захистити своїх громадян ($\bar{x}=3,59$; $Md=4$) порівняно з чоловіками ($\bar{x}=2,85$; $Md=2$), що було статистично значущим ($U=1294$; $p=0,004$; $r=0,31$). Аналогічна тенденція спостерігається у пункті про уникнення політичних обговорень ($\bar{x}_ж=3,01$; $\bar{x}_ч=2,37$; $U=1374$; $p=0,013$; $r=0,27$) та у питанні про безсенсовність участі у виборах ($\bar{x}_ж=2,35$; $\bar{x}_ч=1,73$; $U=1355$; $p=0,008$; $r=0,28$).

Відмінності за типом населеного пункту

Статистично значущі відмінності також встановлено між досліджуваними з населених пунктів з різною кількістю населення ($\chi^2=10,25$; $p=0,006$; $\epsilon^2=0,08$). Попарне порівняння показало, що мешканці міст і сіл з

Таблиця 2

Відмінності у відповідях щодо відстороненості від держави між чоловіками та жінками

Пункти анкети	Середнє		Медіана		Стандартне відхилення		U	p	r (ефект)
	Жінка	Чоловік	Жінка	Чоловік	Жінка	Чоловік			
п.3	3,59	2,85	4	2	1,26	1,35	1294	0,004	0,31
п.4	3,01	2,37	3	2	1,39	1,26	1374	0,013	0,27
п.5	2,35	1,73	2	1	1,32	1,14	1355	0,008	0,28

населенням понад 100 тис. частіше погоджувалися з твердженням “Я вважаю, що держава не здатна захистити своїх громадян” ($\bar{x}=3,97$; $Md=4$; $SD=0,90$), ніж мешканці обласних центрів ($\bar{x}=3,08$; $Md=3$; $SD=1,38$) ($W=4,452$; $p=0,005$). Це може бути пов’язано з досвідом безпосередніх ризиків або меншим доступом до державних ресурсів у периферійних регіонах.

Відмінності за віком

За четвертим пунктом анкети “Я уникаю обговорень, що стосуються політики або влади” встановлено вікові відмінності між досліджуваними середнього дорослого віку та досліджуваними юнацького віку ($W=4,24$; $p=0,023$). Молодь частіше уникає політичної тематики ($\bar{x}=4,00$; $Md=5$; $SD=1,12$) у порівнянні з респондентами середнього віку ($\bar{x}=2,80$; $Md=2$; $SD=0,135$), що може свідчити про підвищену емоційну вразливість або втому від інформаційного навантаження.

Відмінності за професійним статусом

Також встановлено статистично значущі відмінності між підприємцями/самозайнятими та студентами щодо політичної байдужості ($\chi^2=17,23$; $p=0,016$; $\epsilon^2=0,02$). Підприємці продемонстрували найнижчий рівень згоди з твердженням “Політичні процеси в країні мене не цікавлять” ($\bar{x}=1,22$; $Md=1$; $SD=0,548$) порівняно зі студентами ($\bar{x}=2,46$; $Md=2$; $SD=1,05$), що може бути зумовлено прямим впливом державної політики на їхню економічну діяльність.

Отже, результати за блоком “Відстороненість від держави” свідчать про низько-середній рівень політичної апатії, з

вираженою недовірою до державної спроможності захистити громадян. Особливо це виражено серед жінок, молоді та мешканців великих населених пунктів. Отримані результати можуть відображати реакцію на кризові умови війни та недовіри до державних інституцій, що сформувалися під тиском зовнішніх загроз та внутрішнього напруження.

Відстороненість від війни

Блок «відстороненість від війни» містить у собі п’ять тверджень, що призначені для виявлення інформаційного уникнення, емоційного дистанціювання та зниження залученості до національного опору. У табл. 3 подано дані описових статистик за кожним пунктом цього блоку.

Описовий аналіз показав, що найвищий рівень згоди викликало твердження “Я не почуваюся залученим(-ою) до загальноукраїнського опору” ($\bar{x}=2,53$; $Md=2$; $SD=1,29$), що вказує на певну емоційну або громадянську дистанцію частини досліджуваних. Також високим є показник за твердженням “Я навмисно не підтримую теми війни у розмовах із близькими” ($\bar{x}=2,36$; $Md=2$; $SD=1,37$), що свідчить про тенденцію уникати теми війни у міжособистісному спілкуванні.

Натомість найменшу підтримку отримало твердження “Мені байдуже, що відбувається на фронті, якщо це не зачіпає мене особисто” ($\bar{x}=1,45$; $Md=1$; $SD=0,976$), що може вказувати на загальну збережену емпатію та переживання щодо ситуації в країні.

Статеві відмінності

Порівняльний аналіз виявив за пунктом “Я уникаю перегляду новин, статистично значущі відмінності між пов’язаних чоловіками та жінками за трьома пунктами війною” ($\chi^2=10,97; p=0,027; \epsilon^2=0,03$). Попарне

Таблиця 3

Описові статистики за пунктами анкети щодо відстороненості від війни

Описові	6. Я уникаю перегляду новин, пов’язаних з війною	7. Війна - це справа військових, а не звичайних людей	8. Я не почуваюся залученим(-ою) до загальноукраїнського опору	9. Я навмисно не підтримую теми війни у розмовах із близькими	10. Мені байдуже, що відбувається на фронті, якщо це не зачіпає мене особисто
Середнє	2,12	1,55	2,53	2,36	1,45
Медіана	2,00	1,00	2,00	2,00	1,00
Ст. відх.	1,38	0,976	1,29	1,37	0,976

цього блоку (табл. 4).

Зокрема, жінки частіше уникають перегляду новин, пов’язаних із війною ($\bar{x}=2,38; Md=2$) порівняно з чоловіками ($\bar{x}=1,54; Md=1$), що є статистично значущим ($U=1239; p=0,001; r=0,34$). Також жінки більшою мірою схильні розглядати війну як справу військових, а не звичайних людей ($\bar{x}_ж=2,80; \bar{x}_ч=1,93; U=1152; p<0,001; r=0,38$). За пунктом “Я не почуваюся залученим(-ою) до загальноукраїнського опору” жінки знову

порівняння виявило, що досліджувані юнацького віку уникають новин значно частіше ($\bar{x}=2,89; Md=2; SD=1,45$), ніж особи пізнього дорослого віку ($\bar{x}=1,52; Md=1; SD=1,03$), ($W=4,14; p=0,029$). Це може бути пов’язано як з віковими відмінностями у стресостійкості, так і з емоційною вразливістю молоді.

Таким чином, результати блоку “відстороненість від війни” свідчать про помірний рівень інформаційного та

Таблиця 4

Відмінності у відповідях щодо відстороненості від війни між чоловіками та жінками

Пункти анкети	Середнє значення		Медіана		Стандартне відхилення		U	p	r
	Жінка	Чоловік	Жінка	Чоловік	Жінка	Чоловік			
п.6	2,38	1,54	2	1	1,45	0,977	1239	0,001	0,34
п.7	2,80	1,93	3	2	1,32	0,985	1152	<0,001	0,38
п.8	2,49	2,05	2	2	1,39	1,26	1502	0,017	0,20

мали вищі середні значення ($\bar{x}=2,49; Md=2$) у порівнянні з чоловіками ($\bar{x}=2,05; Md=2$) ($U=1502; p=0,017; r=0,20$).

Вікові відмінності

Здійснений порівняльний аналіз за віком виявив статистично значущі відмінності

емоційного уникнення, з вираженими статевими та віковими відмінностями. Жінки виявляють більшу потребу у психологічному дистанціюванні від теми війни, що може бути формою самозахисту або реакцією на емоційне перевантаження. Молодь частіше

уникає новинного контенту, що може бути пов'язано з психологічною незрілістю або перевантаженням тривожними повідомленнями. Водночас низький рівень згоди з твердженням про байдужість до фронту свідчить про загалом збережене почуття солідарності та емпатії в українському суспільстві.

Відстороненість від волонтерства

Цей блок анкети містить у собі п'ять запитань, які відображають ставлення до волонтерської та благодійної діяльності під час війни. Дані зведено у табл. 5.

За результатами описового аналізу,

Водночас стандартні відхилення свідчать про варіативність установок, зокрема у пунктах, де йдеться про оцінку ролі волонтерів або особистої відповідальності за допомогу ЗСУ.

Статеві відмінності

Порівняльний аналіз виявив значущі статеві відмінності за одинадцятим пунктом “Я не беру участі в благодійних ініціативах або волонтерств” (табл. 6).

Жінки надавали вищі середні оцінки ($\bar{x}=2,27$; $Md=2$), ніж чоловіки ($\bar{x}=1,24$; $Md=1$), що свідчить про вищий рівень дистанціювання серед жінок. Результат є статистично значущим

Таблиця 5

Описові статистики за пунктами анкети щодо відстороненості від волонтерства

Описові	11. Я не беру участі в благодійних ініціативах або волонтерстві	12. Я не бачу сенсу у зборі коштів на армію або підтримку постраждалих	13. Люди, які волонтерять, перебільшують свою роль	14. Я вважаю, що допомога ЗСУ – це не мій обов'язок	15. Я навмисне ігнорую заклики до волонтерства або допомоги
Середнє	1,95	1,38	1,77	1,85	1,63
Медіана	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Ст. відх.	1,26	0,887	1,01	1,23	1,04

найбільшою згоди серед досліджуваних викликало твердження “Я не беру участі в благодійних ініціативах або волонтерств” ($\bar{x}=1,95$; $Md=1$; $SD=1,26$), однак медіана вказує на те, що більшість досліджуваних усе ж не підтримують цю позицію. Інші твердження, такі як “Я не бачу сенсу у зборі коштів на армію або підтримку постраждалих” ($\bar{x}=1,38$; $Md=1$; $SD=0,887$) та “Я навмисне ігнорую заклики до волонтерства або допомоги” ($\bar{x}=1,63$; $Md=1$; $SD=1,04$), отримали ще нижчі середні оцінки досліджуваних, що вказує на загалом низький рівень волонтерської відстороненості.

($U=1020$; $p<0,001$; $r=0,45$), а розмір ефекту відповідає високому. Це може бути пов'язано з емоційною втомою, зростанням домашнього навантаження на жінок під час війни або з очікуваними гендерними ролями у суспільстві.

Вікові відмінності

Аналіз за віком не виявив чітко виражених статистично значущих відмінностей за жодним пунктом, окрім одинадцятого, де відмінності досягли загальної статистичної значущості ($\chi^2=10,23$; $p=0,037$; $\varepsilon^2=0,03$), але попарні порівняння не виявили достовірних

відмінностей між окремими віковими групами. Спостерігається лише тенденція до відмінностей серед досліджуваних раннього дорослого віку порівняно з досліджуваними пізнього дорослого віку ($p=0,069$).

Відмінності за типом населеного пункту

Показники за одинадцятим пунктом

досліджуваних. Хоча більшість учасників дослідження заперечують байдуже або негативне ставлення до підтримки армії та благодійних ініціатив, значущі відмінності виявлено за статтю та типом населеного пункту. Зокрема, жінки та мешканці більших міст виявляють вищий рівень емоційного чи фізичного дистанціювання від волонтерських

Таблиця 6

Відмінності у відповідях щодо відстороненості від волонтерства між чоловіками та жінками

Пункти анкети	Середнє значення		Медіана		Стандартне відхилення		U	p	r
	Жінка	Чоловік	Жінка	Чоловік	Жінка	Чоловік			
п.11	2,27	1,24	2	1	1,35	0,582	1020	< 0,001	0,45

також має статистично значущі відмінності між досліджуваними, з міст/сіл з різною кількістю населення ($\chi^2=12,388; p=0,002; \epsilon^2=0,32$). Особи, які проживали до війни у населених пунктах із чисельністю понад 100 тис. мешканців, виявили вищий рівень відстороненості ($\bar{x}=2,42; Md=2; SD=1,32$), ніж мешканці населених пунктів до 100 тис. ($\bar{x}=1,38; Md=1; SD=0,924$), ($W=-4,86; p=0,002$). Це може бути пов'язаним із анонімністю серед мешканців великих міст або зниженням тиску спільноти на індивіда.

Регіональні та професійні відмінності

Регіональних відмінностей у межах України за цим блоком не виявлено. Також не встановлено статистично значущих відмінностей між досліджуваними з різним професійним статусом.

Отримані результати свідчать про загально низький рівень відстороненості від волонтерської діяльності серед

ініціатив, що може відображати вплив втоми, стресу та зміни життєвих пріоритетів під час війни.

Моральна відстороненість

Блок “моральна відстороненість” містить у собі два твердження, що стосуються відчуття особистої відповідальності, провини та егоцентричної позиції щодо війни. У таблиці 7 представлено дані описових статистик за кожним пунктом цього блоку.

Описовий аналіз показав, що вищий рівень згоди досліджувані продемонстрували щодо твердження “Я не відчуваю провини, коли ігнорую інформацію про війну” ($\bar{x}=2,49; Md=2; SD=1,46$), що свідчить про наявність морального дистанціювання у частини досліджуваної групи. Твердження “Мені здається, що зараз кожен має дбати лише про себе” набрало трохи нижчі середні показники ($\bar{x}=2,20; Md=2; SD=1,29$), однак медіана вказує на поширення нейтральної або часткової згоди з такою позицією.

Статеві відмінності

Порівняльний аналіз виявив статистично значущі відмінності між чоловіками та жінками за обома пунктами (табл. 8).

Жінки частіше повідомляли, що не відчувають провини, коли ігнорують інформацію про війну ($\bar{x}=2,71$; $Md=3$) порівняно з чоловіками ($\bar{x}=2,00$; $Md=2$), ($U=1392$; $p=0,016$; $r=0,25$). За твердженням

Попарне порівняння виявило, що особи юнацького віку значно частіше погоджувались із цим твердженням ($\bar{x}=2,89$; $Md=3$; $SD=1,17$), ніж досліджувані пізнього дорослого віку ($\bar{x}=1,48$; $Md=1$; $SD=0,75$), ($W=4,56$; $p=0,011$). Відмінності також виявлено між особами раннього дорослого віку ($\bar{x}=2,55$; $Md=3$; $SD=1,24$) та особами передпенсійного віку ($\bar{x}=1,14$; $Md=1$; $SD=0,38$),

Таблиця 7

Описові статистики за пунктами анкети щодо моральної відстороненості

Описові	16. Я не відчуваю провини, коли ігнорую інформацію про війну	17. Мені здається, що зараз кожен має дбати лише про себе
Середнє	2,49	2,20
Медіана	2,00	2,00
Ст. відх.	1,46	1,29

“Мені здається, що зараз кожен має дбати лише про себе” жінки також частіше схилилися до згоди ($\bar{x}=2,56$; $Md=2$), тоді як чоловіки переважно не підтримували цю думку ($\bar{x}=1,39$; $Md=1$), ($U=920$; $p<0,001$; $r=0,51$). Отримані відмінності можуть свідчити про вищий рівень емоційного

($W=4,12$; $p=0,029$), а також між досліджуваними раннього ($\bar{x}=2,89$; $Md=3$; $SD=1,17$) та пізнього дорослого віку ($\bar{x}=1,48$; $Md=1$; $SD=0,750$) ($W=4,69$; $p=0,008$). Отже, молодь виявляє вищу схильність до егоцентричних настанов, що може пояснюватися віковими особливостями

Таблиця 8

Відмінності у відповідях щодо моральної відстороненості між чоловіками та жінками

Пункти анкети	Середнє значення		Медіана		Стандартне відхилення		U	p	r
	Жінка	Чоловік	Жінка	Чоловік	Жінка	Чоловік			
п.16	2,71	2,00	3	2	1,54	1,14	1392	0,016	0,25
п.17	2,56	1,39	2	1	1,36	0,42	920	<0,001	0,51

виснаження серед жінок.

Вікові відмінності

Порівняльний аналіз за віком виявив статистично значущі відмінності за пунктом «Мені здається, що зараз кожен має дбати лише про себе» ($\chi^2=19,63$; $p<0,001$; $\varepsilon^2=0,15$).

ціннісної сфери особистості або зниженим рівнем соціальної відповідальності та емоційної зрілості.

Відмінності за типом населеного пункту

За пунктом “Мені здається, що зараз

кожен має дбати лише про себе” виявлено значущі відмінності між мешканцями різних типів населених пунктів. Жителі міст і сіл з населенням понад 100 тис. осіб ($\bar{x}=2,72$; $Md=3$; $SD=1,23$) частіше погоджувались із цим твердженням, ніж мешканці обласних центрів ($\bar{x}=2,04$; $Md=2$; $SD=1,27$), ($W=-4,17$; $p=0,009$), а також мешканці міст/сіл до 100 тис. ($\bar{x}=1,88$; $Md=1$; $SD=1,23$), ($W=-3,961$; $p=0,014$). Це може свідчити про вищу емоційну втому або зниження рівня довіри до інших та соціальної солідарності у великих населених пунктах.

Відмінності за професійним статусом

Встановлено статистично значущі відмінності за пунктом 17 між досліджуваними групами з різним професійним статусом. Керівники продемонстрували нижчі показники ($\bar{x}=1,53$; $Md=1$; $SD=0,84$), у порівнянні з рядовим працівниками ($\bar{x}=2,69$; $Md=3$; $SD=1,23$), ($W=4,56$; $p=0,028$), а також зі студентами ($\bar{x}=2,85$; $Md=3$; $SD=1,21$), ($W=4,66$; $p=0,022$). Це свідчить про вищий рівень соціальної відповідальності серед людей, що мають управлінський досвід або більший вплив на ухвалення стратегічних рішень.

Загалом результати анкетування за блоком “моральна відстороненість” демонструють помірну поширеність настанов, що свідчать про моральне дистанціювання або егоцентризм, із суттєвими відмінностями за статтю, віком, типом населеного пункту та професійним статусом. Молодші досліджувані, жінки та жителі великих міст частіше демонструють позицію морального

уникнення, що може бути пов’язано з психологічною втомою, соціальним тиском або невизначеністю життєвих перспектив. Водночас низькі показники серед старших досліджуваних і керівників вказують на збереження почуття відповідальності та потребу у суспільній діяльності.

Соціальна апатія

Блок “соціальна апатія” містить у собі два твердження, що відображають байдужість до участі у житті громади та зниження відчуття персонального впливу на суспільні процеси. У табл. 9 подано описові статистики за кожним пунктом цього блоку.

Описовий аналіз засвідчив, що найвищий рівень згоди пов’язаний із твердження “Усе, що відбувається в суспільстві, не залежить від моїх дій” ($\bar{x}=2,48$; $Md=2$; $SD=1,16$), що може свідчити про певну втрату суб’єктивного контролю над суспільною реальністю. Водночас твердження “Участь у житті громади для мене не має жодного значення” ($\bar{x}=2,19$; $Md=2$; $SD=1,14$) отримало нижчі оцінки, хоча і свідчить про наявність у досліджуваній групі осіб, які байдужі до громадської активності.

Статеві відмінності

Порівняльний аналіз виявив статистично значущі відмінності між чоловіками та жінками за обома пунктами блоку (табл. 10).

Жінки частіше демонструють ознаки соціальної апатії, зокрема, є більш байдужими до участі у житті громади ($\bar{x}=2,4$; $Md=2$) порівняно з чоловіками ($\bar{x}=1,73$; $Md=1$), що є статистично значущим ($U=1272$; $p=0,002$; $r=$

0,32). Аналогічна тенденція спостерігається і в оцінці особистого впливу на суспільство: жінки частіше схильні вважати, що їх дії не впливають на соціальні процеси ($\bar{x}=2,67$;Md=2;SD=1,18), тоді як чоловіки меншою мірою поділяють цю думку ($\bar{x}=2,07$;Md=2;SD=0,985) (U=1343;p=0,008);r=0,28)

Вікові відмінності

Порівняльний аналіз засвідчив наявність статистично значущих відмінностей у рівнях соціальної апатії серед представників

поділяють таку позицію ($\bar{x}=1,14$;Md=1;SD=0,378) (W=4,44;p=0,015). Подібна тенденція спостерігається й серед осіб юнацького віку ($\bar{x}=2,67$;Md=2;SD=1,17), які так само частіше дистанціюються від соціального життя громади, ніж досліджувані передпенсійного віку (W=4,59;p=0,001). Крім того, виявлено значущі відмінності між особами пізнього дорослого віку ($\bar{x}=1,71$;Md=1;SD=0,956) та раннього дорослого віку, які демонструють нижчий рівень залученості (W=4,05;p=0,034).

Таблиця 9

Описові статистики за пунктами анкети щодо соціальної апатії

Описові	18. Участь у житті громади для мене не має жодного значення	19. Усе, що відбувається в суспільстві, не залежить від моїх дій
Середнє	2,19	2,48
Медіана	2,00	2,00
Ст. відх.	1,14	1,16

різних вікових груп. За твердженням “Участь у житті громади для мене не має жодного значення» (п.18) виявлено значущі відмінності ($\chi^2=17,63$;p=0,001; $\epsilon^2=0,013$), що свідчить про невеликий, але суттєвий вплив віку на громадянську залученість. Попарні

За твердженням “Усе, що відбувається в суспільстві, не залежить від моїх дій” (п.19) також зафіксовано значущі вікові відмінності ($\chi^2=12,49$;p=0,014; $\epsilon^2=0,095$), що свідчить про помірний вплив віку на відчуття власної ефективності в суспільстві. Попарне

Таблиця 10

Відмінності у відповідях щодо соціальної апатії між чоловіками та жінками

Пункти анкети	Середнє значення		Медіана		Стандартне відхилення		U	p	r
	Жінка	Чоловік	Жінка	Чоловік	Жінка	Чоловік			
п.18	2,4	1,73	2	1	1,18	0,895	1272	0,002	0,32
п.19	2,67	2,07	2	2	1,18	0,985	1343	0,008	0,28

порівняння показали, що досліджувані раннього дорослого віку частіше виявляють байдужість до участі в житті громади ($\bar{x}=2,66$;Md=3;SD=1,14), порівняно з особами передпенсійного віку, які переважно не

порівняння виявило, що молодші досліджувані, зокрема особи юнацького віку, частіше вважають, що їхні дії не впливають на соціальні процеси ($\bar{x}=2,78$;Md=3;SD=0,833), тоді як представники передпенсійного віку

демонструють більшу впевненість у описових статистик за кожним пунктом цього значущості власних дій блоку.

$\bar{x}=1,43$; $Md=1$; $SD=0,535$) ($W=4,03$; $p=0,035$).

Відмінності за професійним статусом

За вісімнадцятим пунктом анкети виявлено статистично значущі відмінності між досліджуваними з різним професійним статусом ($\chi^2=6,69$; $p=0,035$; $\varepsilon^2=0,051$). Найвищий рівень соціальної апатії продемонстрували досліджувані, які перебувають у декретній відпустці ($\bar{x}=3,2$; $Md=3$; $SD=0,447$), тоді як найнижчий – керівники ($\bar{x}=1,63$; $Md=1$; $SD=0,831$) ($W=4,36$; $p=0,043$). Також статистично значущі відмінності зафіксовано між керівниками та рядовими працівниками ($\bar{x}=2,62$; $Md=3$; $SD=1,1$) ($W=4,29$; $p=0,049$).

Таким чином, блок “соціальна апатія” виявив помірний рівень байдужості до участі у суспільному житті, з особливо вираженими статевими, віковими та професійними відмінностями. Жінки та молодь частіше відчують втрату соціальної самоефективності або знецінюють власну значущість в житті громади, що може бути наслідком емоційного перевантаження, хронічного стресу або нестачі ресурсів для активної соціальної участі. Керівники та старші за віком досліджувані, навпаки, демонструють вищий рівень громадянської включеності.

Втома від співчуття

Блок “втома від співчуття” містить у собі два твердження, спрямовані на виявлення емоційного виснаження, спричиненого постійною взаємодією з інформацією про страждання інших. У табл. 11 подано дані

Описовий аналіз показав, що досліджувані в середньому частково погоджуються з твердженням “Я почуваюся виснаженим(-ою) від постійних історій страждань інших” ($\bar{x}=3,09$; $Md=3$; $SD=1,33$), що свідчить про наявність помірного рівня емоційного виснаження внаслідок взаємодії із негативним інформаційним контентом. Твердження “Я уникаю новин про поранених, загинув, постраждалих, бо це морально важко” ($\bar{x}=2,58$; $Md=2$; $SD=1,41$) свідчить про те, що уникнення новин не є масовим явищем, проте частина досліджуваних демонструє ознаки морального перевантаження та обмеження споживання інформації.

Статеві відмінності

Порівняльний аналіз виявив статистично значущі відмінності між чоловіками та жінками за обома пунктами цього блоку (табл. 12).

Жінки частіше відзначали емоційне виснаження від історій про чужі страждання ($\bar{x}=3,31$; $Md=4$), порівняно з чоловіками ($\bar{x}=2,61$; $Md=2$) ($U=1299$; $p=0,004$; $r=0,30$), що відповідає середньому розміру ефекту. Також жінки частіше повідомляли про уникнення новин про постраждалих ($\bar{x}=2,88$; $Md=3$), у порівнянні з чоловіками ($\bar{x}=1,90$; $Md=2$) ($U=1160$; $p<0,001$; $r=0,38$), що є сильнішим ефектом і може свідчити про вищу емоційну вразливість жінок.

Вікові відмінності

Аналіз відповідей за віковими групами виявив статистично значущі відмінності у рівні емоційного виснаження, викликаного

історіями страждань інших очікуваннями щодо емоційної чутливості, так ($\chi^2=19,76; p<0,001; \varepsilon^2=0,151$). Розмір ефекту і вищим навантаженням у повсякденній свідчить про виражений вплив вікового міжособистісній взаємодії. Молодь, своєю чинника на ступінь втоми від співчуття. чергою, демонструє вищу емоційну Попарне порівняння дозволило встановити, реактивність, що може потребувати що особи юнацького віку демонструють подальшого психологічного супроводу або суттєво вищий рівень емоційного виснаження вдосконалення стратегій самодопомоги. ($\bar{x}=4; Md=4; SD=1$), ніж досліджувані передпенсійного віку ($\bar{x}=1,57; Md=1; SD=1,13$) $W=4,18; p=0,026$). Подібна тенденція двох тверджень, які дозволяють виявити спостерігається й при порівнянні з осіб загальне емоційне виснаження, пов'язане з

Втома від війни

Блок «втома від війни» складається з двох тверджень, які дозволяють виявити загальне емоційне виснаження, пов'язане з

Таблиця 11

Описові статистики за пунктами анкети щодо втоми від співчуття

Описові	20. Я почуваюся виснаженим(-ою) від постійних історій страждань інших	21. Я уникаю новин про поранених, загинувших, постраждалих, бо це морально важко
Середнє	3,09	2,58
Медіана	3,00	2,00
Ст. відх.	1,33	1,41

пізнього дорослого віку життям в умовах війни. У табл. 13 подано дані ($\bar{x}=1,86; Md=1; SD=1,11$), які також значно описових статистик за кожним пунктом цього рідше відчують виснаження від співчуття, блоку. порівняно з особами передпенсійного віку Найвищий рівень згоди викликало ($W=5,11; p=0,003$). твердження “Я втомився(-лась) від війни,

Найвищий рівень згоди викликало твердження “Я втомився(-лась) від війни,

Таблиця 12

Відмінності у відповідях щодо втоми від співчуття між чоловіками та жінками

Пункти анкети	Середнє значення		Медіана		Стандартне відхилення		U	p	r
	Жінка	Чоловік	Жінка	Чоловік	Жінка	Чоловік			
п.20	3,31	2,61	4	2	1,38	1,07	1299	0,004	0,30
п.21	2,88	1,90	3	2	1,45	1,04	1160	<0,001	0,38

Таким чином, результати блоку “втома від співчуття” вказують на помірний рівень емоційного виснаження серед населення, з більш вираженими проявами серед жінок та молоді. Статеві відмінності можуть бути пояснені як соціально зумовленими ролями та

попри те, що вона ще триває” ($\bar{x}=3,89; Md=4; SD=1,29$), що свідчить про масовість переживання емоційного виснаження серед досліджуваних. Твердження “Мені хочеться просто “вимкнути” все, що пов'язано з війною” також отримало високі

оцінки серед опитаних ефекту вказує на помірний вплив віку на схильність до психологічного дистанціювання від воєнної тематики. Попарне порівняння груп дозволило виявити статистично значущі відмінності між досліджуваними пізнього дорослого віку та досліджуваними юного віку ($W=4,045; p=0,034$). Особи юнацького віку демонструють високу потребу “відключення” від воєнного конфлікту ($\bar{x}=4,44; Md=4; SD=0,726$), в той час як особи

поширене прагнення до психологічного відсторонення як стратегії самозбереження. Значне стандартне відхилення у 23 твердженні свідчить про індивідуальні відмінності в реакціях.

Статеві відмінності

Порівняльний аналіз дозволив виявити статистично значущі відмінності між

від воєнного конфлікту ($\bar{x}=4,44; Md=4; SD=0,726$), в той час як особи

Таблиця 13

Описові статистики за пунктами анкети щодо втоми від війни

Описові	22. Я втомився(-лась) від війни, попри те, що вона ще триває	23. Мені хочеться просто "вимкнути" все, що пов'язано з війною
Середнє	3,89	3,27
Медіана	4,00	4,00
Ст. відх.	1,29	1,53

чоловіками та жінками за обома твердженнями цього блоку (табл. 14).

Зокрема, жінки продемонстрували вищий рівень втоми від війни ($\bar{x}=4,15; Md=5; SD=1,13$), порівняно з чоловіками ($\bar{x}=4; Md=4; SD=1$), ($U=1239; p=0,001; r=0,34$). Також жінки частіше висловлювали бажання емоційно «вимкнутися» від війни ($\bar{x}=3,54; Md=4; SD=1,46$), ніж чоловіки ($\bar{x}=2,68; Md=2; SD=1,52$), що також є статистично значущим ($U=1280; p=0,003; r=0,31$).

Вікові відмінності

За результатами порівняльного аналізу виявлено статистично значущі відмінності між відповідями за двадцять третім пунктом анкети “Мені хочеться просто “вимкнути” все, що пов'язано з війною” ($\chi^2=12,31; p=0,015; \epsilon^2=0,094$). Розмір

пізнього дорослого віку частіше висловлюють готовність залишатися в інформаційному полі війни ($\bar{x}=2,67; Md=2; SD=1,53$).

Відмінності за регіонами

Виявлено статистично значущі регіональні відмінності у відповідях на твердження “Я втомився(-лась) від війни, попри те, що вона ще триває” ($\chi^2=12,31; p=0,015; \epsilon^2=0,094$). Жителі східного регіону частіше повідомляли про високий рівень втоми ($\bar{x}=4,44; Md=5; SD=0,929$), порівняно з респондентами із західного регіону ($\bar{x}=3,12; Md=3; SD=1,22$).

Загалом, результати блоку “втома від війни” свідчать про високий рівень емоційного виснаження серед населення, з помітними статевими та регіональними відмінностями. Жінки демонструють вищу потребу у психологічному дистанціюванні від

воєнних тем, що можна пояснити їхньою більшою емоційною вразливістю. Жителі східних регіонів, які ймовірно зазнали більшого впливу бойових дій, частіше чинниками, включаючи соціальні ролі та досвід жінок у взаємодії з державними структурами (Bunting, 2021). Аналіз блоку анкети “відстороненість

Таблиця 14

Відмінності у відповідях щодо втому від війни між чоловіками та жінками

Пункти анкети	Середнє значення		Медіана		Стандартне відхилення		U	p	r
	Жінка	Чоловік	Жінка	Чоловік	Жінка	Чоловік			
п.22	4,15	3,32	5	3	1,13	1,44	1239	0,001	0,34
п.23	3,54	2,68	4	2	1,46	1,52	1280	0,003	0,31

повідомляють про втому від війни, що підтверджує зв'язок між об'єктивними обставинами життя та рівнем емоційного навантаження.

Обговорення результатів

Результати дослідження дозволяють виокремити низку ключових тенденцій у проявах соціальної та моральної відстороненості, втому від війни та політичної апатії серед українського населення в умовах війни, що триває. Виявлено помірний рівень відстороненості від держави, що виражається в недовірі до здатності держави захистити своїх громадян, уникненні обговорень політики та сумнівах у доцільності участі у виборах. Жінки частіше за чоловіків демонстрували критичне ставлення до ефективності державних структур. Найбільший рівень скепсису фіксувався серед жителів великих населених пунктів. Подібні результати отримано британськими дослідниками, в межах проєкту TrustGov, які виявили, що жінки частіше, ніж чоловіки, висловлюють недовіру або скепсис щодо дій уряду. Це може бути пов'язано з різними

від війни” виявив тенденцію до емоційного уникнення та зниження відчуття залученості до загальнонаціонального опору. Частина досліджуваних свідомо уникає тем війни у спілкуванні та медіа. При цьому найбільш залученими є чоловіки та особи старших вікових груп. Молодь і жінки частіше демонструють інформаційне виснаження та потребу в емоційному дистанціюванні. Отримані результати перегукуються з результатами досліджень проведених під час пандемії COVID-19, згідно з якими пандемічна втома була пов'язана з порушеннями психічного здоров'я серед студентів коледжів у Китаї та США. Це виснаження виникало через перевантаження інформацією та обмеження, пов'язані з пандемією, що призводило до фізичного та емоційного виснаження (Dotson, 2022; Wu, 2024). А дослідження польських дослідників наголошує, що під час карантинних обмежень саме жінки переживали пандемічну втому, суб'єктивні симптоми втому та занепокоєння, пов'язані з пандемією COVID-19, на вищому рівні, порівняно з чоловіками (Hendry, 2020).

Висвітлено явище втому від співчуття,

що проявляється у відчутті емоційного виснаження та уникненні новин про поранених і загиблих. Найвищі показники зафіксовано серед осіб юнацького віку, а також серед жінок. Результати підтверджують наявність вразливості до вигорання через співпереживання у цих групах. Втома від війни як феномен охоплює значну частину досліджуваної групи. Найвищі показники виявлено серед жінок та жителів східних регіонів, що може свідчити як про травматичний досвід втрат, так і про хронічне емоційне напруження. Ці результати узгоджуються з висновками досліджень, присвячених втомі від співчуття (compassion fatigue), де показано, що жінки та молодь є вразливішими до емоційного виснаження в умовах постійного інформування про травматичні події (Zhang, 2025).

Багато досліджуваних висловлюють бажання "вимкнути" війну як інформаційне тло. Моральна відстороненість в цій досліджуваній групі виражається в готовності зосередитися на собі, не відчувати провини за ігнорування війни. Ці прояви частіше фіксувалися серед молоді та студентства, що може свідчити як про втому, так і про кризи ідентичності в умовах тривалого конфлікту. Отримані результати узгоджуються з результатами дослідження Luo і Bussey (2023), які наголошують, що моральна відстороненість досягає свого піку в підлітковому віці та знижується з віком. Це пояснюється особистісними (низькі рівні емпатії та саморегуляції) та соціальними (низькі рівні емпатії та саморегуляції, а також нестабільним соціальним середовищем та

надмірним соціальним тиском) чинниками, що можуть підсилювати моральну відстороненість. Нарешті, соціальна апатія, що охоплює байдужість до життя та функціонування громади та віру в особисту безсилість у впливі на суспільні події, частіше проявляється у молодших вікових досліджуваних групах, натомість особи передпенсійного віку зберігали вищу соціальну активність та почуття впливу. Luo і Bussey (2023) наголошують, що моральне дистанціювання не є стабільною рисою особистості, а проявляється залежно від контексту, наприклад інформаційного перевантаження чи соціального тиску, що узгоджується з результатами поточного дослідження.

Деякі з виявлених у цьому дослідженні форм соціального уникнення та емоційного дистанціювання можуть бути частково пояснені моделлю соціального відсторонення, яку описують Rubin і Chronis-Tuscano (2021). Автори підкреслюють, що схильність до соціального уникнення формується під впливом тривожності, негативного соціального досвіду та індивідуальних особистісних рис. Хоча їх дослідження зосереджене на дитячому віці, зазначені механізми можуть мати свої прояви і в дорослому житті, зокрема у відповідь на затяжні кризові умови. Таким чином, емоційне виснаження та прагнення до психологічного самозахисту, зафіксовані в нашій вибірці, можуть розглядатися як адаптивні стратегії подолання тривалого соціального стресу. Дані поточного дослідження підтверджують цю дихотомію:

частина населення зберігає емпатію та відчуття громадянського обов'язку, тоді як інші – вдаються до психологічного самозахисту.

Як зазначає А. Бандура (Bandura, 2002), механізми морального дистанціювання – такі як переоцінка шкідливої поведінки, уникнення відповідальності чи дегуманізація – можуть знижувати рівень самозасудження та формувати толерантність до соціально шкідливої або морально неоднозначної поведінки. Також результати поточного дослідження узгоджуються з висновками досліджень, присвячених втомі від співчуття (compassion fatigue), де показано, що жінки та молодь є вразливішими до емоційного виснаження в умовах постійного інформування про травматичні події (Zhang, 2025).

Отримані результати частково підтверджують висунуту гіпотезу щодо наявності відмінностей у рівнях соціальної, моральної та емоційної відстороненості між окремими соціально-демографічними групами. Зокрема, було виявлено статистично значущі відмінності між респондентами різної статі, віку, професійного статусу, а також залежно від типу населеного пункту, в якому вони проживали до початку повномасштабного вторгнення. Ці результати простежуються у всіх блоках анкети – зокрема, у ставленні до держави, війни, волонтерства, а також у показниках соціальної апатії, втоми від співчуття та війни.

Водночас гіпотеза про відсутність статистично значущих відмінностей між респондентами, що проживали до війни в

різних регіонах України, переважно підтвердилася. Хоча поодинокі відмінності було зафіксовано, вони мали фрагментарний характер і не охоплювали всі блоки опитування. Таким чином, регіональна приналежність не виявилася ключовим чинником у формуванні настанов щодо соціальної відстороненості та емоційного реагування на війну, на відміну від таких факторів, як вік чи стать.

Обмеження дослідження

Попри широку проблематику, охоплену в межах цього дослідження, важливо зважати на низку обмежень, що можуть впливати на інтерпретацію отриманих результатів. Насамперед, вибірка не є репрезентативною для всього населення України, оскільки опитування проводилося онлайн і мало добровільний характер. У зв'язку з цим, воно могло охопити частину людей, менш залучених у цифровий простір або менш вмотивованих до участі в психологічних дослідженнях.

Крім того, дані зібрані у формі самозвітів, що завжди пов'язано з ризиками суб'єктивності: досліджувані можуть як несвідомо применшувати рівень власної апатії чи втоми, так і, навпаки, перебільшувати його. Окрему складність становить і вимірювання таких багатозначних феноменів, як моральна відстороненість чи втома від співчуття. Їх сприйняття може змінюватися залежно від віку, культурного контексту, рівня стресу чи досвіду війни. У цьому дослідженні також не враховувалися важливі індивідуальні чинники, такі як особисті втрати, релокація, евакуація чи безпосередня участь у бойових

діях, які потенційно можуть мати суттєвий вплив на результати.

Практичне значення

Результати дослідження мають прикладне значення для соціальних психологів, кризових консультантів та державних інституцій. Зокрема, виявлені групи ризику (жінки, молодь, жителі східних регіонів) потребують цілеспрямованих психосоціальних інтервенцій, спрямованих на відновлення ресурсу, зменшення тривоги та підтримку залученості. Водночас результати свідчать про потребу в розробці психопросвітницьких програм, що нормалізують переживання виснаження, співпереживального вигорання та апатії як реакції на хронічну кризу. При цьому, просвітницькі заходи, спрямовані на підвищення громадянської активності, доцільно розробляти з урахуванням вікових особливостей та типових форм соціального дистанціювання.

Висновки

Проведене дослідження дозволило комплексно охопити кілька різновидів соціальної та емоційної відстороненості в умовах війни, що є важливим кроком до розуміння психологічної адаптації громадян під час затяжної кризи.

Виявлена диференційована чутливість до тем державної політики, війни, волонтерства та суспільної взаємодії свідчить про те, що відсторонення не є однорідним феноменом, а варіюється залежно від соціального контексту та індивідуальних характеристик.

Новизна роботи полягає у спробі

розмежувати моральну, соціальну та емоційну відстороненість як окремі, але взаємопов'язані складові, кожна з яких має свою динаміку, чутливість до стресових чинників і соціально-демографічні маркери. Отримані результати підтверджують не лише існування виражених вікових і статевих відмінностей, а й значення професійного статусу й типу населеного пункту в моделюванні дистанції щодо суспільних процесів.

Запропонована типологія відстороненості може мати практичне застосування в інформаційній політиці, кризовому консультуванні, плануванні психологічної підтримки населення, а також при адаптації комунікацій у сфері безпеки, волонтерства та соціальної згуртованості.

Серед обмежень варто зазначити не репрезентативний характер вибірки, самозвітну форму збору даних та відсутність врахування таких важливих чинників, як особистий досвід втрат, ротацій або евакуації, які можуть значно впливати на психологічні реакції.

Подальші дослідження доцільно орієнтувати на вивчення причин і механізмів переходу від залученості до відстороненості (і навпаки), а також на тестування інтервенцій, здатних знижувати соціальну апатію та підтримувати емпатійну стійкість населення.

Науково-методологічно перспективним є також вивчення ролі медіа, морального виправдання та колективних уявлень у нормалізації чи протидії соціальній відстороненості.

Отримані результати можуть бути інтегровані у ширший дискурс щодо громадянського суспільства в умовах війни, за яких психологічні аспекти колективного життя стають не менш важливими, ніж політичні чи економічні.

References:

- Bokovets, O. (2024). Psykholohichni osoblyvosti perezhivannia syndromu vtomy vid viiny. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni T. Shevchenka. Sotsialna robota*, (1)10, 50–55. DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2024/10-1/7>
- Borshchenko, V. (2024). Na NAM Summit 2024: osoblyvosti spozyvannia informatsii v Ukraini pid chas viiny. *Suspilne movlennia*. <https://corp.suspilne.media/>
- Kyiv's'kyi mizhnarodnyi instytut sotsiologii (2024). Dynamika doviry do okremykh instytutstii u 2021–2024 rokakh. Politychna zaluchenist'. *Usvidomlenist' neobkhidnosti prezidents'kykh vyboriv*. <https://www.kiis.com.ua/>
- Nadezhenko, A. (2023). Stiikist' natsional'noi identychnosti za umov viiny. U M. V. Trofymenko (Red.), *Publichne upravlinnia dlia staloho rozvytku: vyklyky ta perspektivy na natsional'nomu ta mistsevomu rivniakh*. Materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (26–27 zhovtnia 2023 r., m. Kyiv) (s. 204–206). MDU.
- Stepanenko, V., Zlobina, O., Holovakha, Ye., Dembitskyi, S., & Naidonova, L. (2023). Stres, sprychynenyi viinoiu, ta resursy sotsialno-psykholohichnoi stiikosti: ohliad teoretychnykh kontseptualizatsii. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh*, (4), 22–39.
- Cedos. (2022). Try misiatsi povnomasshtabnoi viiny v Ukraini: dumky, perezhivannia, dii. <https://cedos.org.ua/researches>
- Dembitskyi, S., Zlobina, O., Kostenko, N., ta in. (2023). Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny. *Rik 2023: Kolektyvna monohrafiia* (Ye. Holovakha & S. Makeiev, Red.). Instytut sotsiologii NAN Ukrainy.
- Tsentr Razumkova. (2025). Otsinka sytuatsii v kraini, dovira do sotsialnykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diachiv, stavlennia do vyboriv pid chas viiny, vira v peremohu (liutyi–berezen' 2025 r.). <https://razumkov.org.ua/>
- Adler, R. P., & Goggin, J. (2005). What do we mean by “civic engagement”? *Journal of Transformative Education*, 3(3), 236–253. <https://doi.org/10.1177/1541344605276792>
- Artz, B., Kaya, I., & Kaya, O. (2022). Gender role perspectives and job burnout. *Review of Economics of the Household*, 20(2), 447–470. <https://doi.org/10.1007/s11150-021-09579-2>
- Bandura, A. (2002). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Moral Education*, 31(2), 101–119. <https://doi.org/10.1080/0305724022014322>
- Bilewicz, M., Babińska, M., & Gromova, A. (2024). High rates of probable PTSD among Ukrainian war refugees: The role of intolerance of uncertainty, loss of control and subsequent discrimination. *European Journal of Psychotraumatology*, 15(1). <https://doi.org/10.1080/20008066.2024.2394296>
- Bonanno, G. A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*, 59(1), 20–28. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.1.20>
- Bunting, H., Gaskell, J., & Stoker, G. (2021). Trust, mistrust and distrust: A gendered perspective on meanings and measurements. *Frontiers in Political Science*, 3, 642129. <https://doi.org/10.3389/fpos.2021.642129>
- Chudzicka-Czupala, A., Chiang, S. K., Tan, C. M., et al. (2023). Association between mental health, psychological characteristics, and motivational functions of volunteerism among Polish and Ukrainian volunteers during the Russo-Ukrainian War. *Scientific Reports*, 13, 20725. <https://doi.org/10.1038/s41598-023-47840-z>
- Cocker, F., & Joss, N. (2016). Compassion fatigue among healthcare, emergency and community service workers: A systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 13(6), 618. <https://doi.org/10.3390/ijerph13060618>
- Dotson, M. P., Castro, E. M., Magid, N. T., Hoyt, L. T., Suleiman, A. B., & Cohen, A. K. (2022). "Emotional distancing": Change and strain in U.S. young adult college students' relationships during COVID-19. *Emerging Adulthood*, 10(2), 546–557. <https://doi.org/10.1177/21676968211065531>
- Figley, C. R. (1995). *Compassion fatigue: Coping with secondary traumatic stress disorder in those who treat the traumatized*. Taylor & Francis.
19. Hendry, N. A. (2020). Young women's mental illness and (in-)visible social media practices of control and emotional recognition. *Social Media + Society*, 6(4). <https://doi.org/10.1177/2056305120963832>
- Hobfoll, S. E. (2001). The influence of culture, community, and the nested-self in the stress process: Advancing conservation of resources theory. *Applied Psychology*, 50(3), 337–421. <https://doi.org/10.1111/1464-0597.00062>

- Kelmendi, K., & Jemini-Gashi, L. (2022). An exploratory study of gender role stress and psychological distress of women in Kosovo. *Women's Health, 18*, 1–10. <https://doi.org/10.1177/17455057221097823>
- Luo, A., & Bussey, K. (2023). Moral disengagement in youth: A meta-analytic review. *Developmental Review, 70*, 101101. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2023.101101>
- Lushchak, O., Velykodna, M., Bolman, S., Strilbytska, O., Berezovskyi, V., & Storey, K. B. (2023). Prevalence of stress, anxiety, and symptoms of post-traumatic stress disorder among Ukrainians after the first year of Russian invasion: A nationwide cross-sectional study. *Lancet Regional Health – Europe, 36*, 100773. <https://doi.org/10.1016/j.lanepe.2023.100773>
- Middendorf, G. (2022). *Civilian coping strategies in war: A qualitative content analysis of a diary from the siege of Breslau in 1945* (74 p.).
- Morina, N. (2007). The role of experiential avoidance in psychological functioning after war-related stress in Kosovar civilians. *The Journal of Nervous and Mental Disease, 195*(8), 697–700. <https://doi.org/10.1016/j.lanepe.2023.100773>
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
27. Rubin, K. H., & Chronis-Tuscano, A. (2021). Perspectives on social withdrawal in childhood: Past, present, and prospects. *Child Development Perspectives, 15*(3), 160–167. <https://doi.org/10.1111/cdep.12417>
- Slovic, P. (2015). Psychic numbing and genocide. *Psychological Science Agenda, 29*(8), 55–68. <https://doi.org/10.1515/9783110376616-005>
- Sotnyk, I. (2024). Social solidarity economy during the war: The sources of individual and community resilience. *Problems and Perspectives in Management, 22*(3), 542–555. [https://doi.org/10.21511/ppm.22\(3\).2024.41](https://doi.org/10.21511/ppm.22(3).2024.41)
- Templeton, K., Bernstein, C. A., Sukhera, J., Nora, L. M., Newman, C., Burstin, H., ... & Busis, N. (2019). Gender-based differences in burnout: Issues faced by women physicians. *NAM Perspectives, 1*–16. <https://doi.org/10.31478/201905a>
- Chatham House. (2024). *Ukraine's wartime recovery and the role of civil society: Chatham House survey of Ukrainian CSOs – 2024 update*. <https://www.chathamhouse.org>
- Wu, Q., Zhang, T. M., Wang, X., Wang, Y., Yang, W., Li, Y., & Liu, Z. (2024). Pandemic fatigue and depressive symptoms among college students in the COVID-19 context: Indirect effects through sense of control and intolerance of uncertainty. *BMC Psychology, 12*, 21. <https://doi.org/10.1186/s40359-024-01521-2>
- Xu, W., Pavlova, I., Chen, X., Petrytsa, P., Graf-Vlachy, L., & Zhang, S. X. (2023). Mental health symptoms and coping strategies among Ukrainians during the Russia-Ukraine war in March 2022. *International Journal of Social Psychiatry, 69*(4), 957–966. <https://doi.org/10.1177/00207640221143919>
34. Zasiiekina, L., & Martyniuk, A. (2025). War-related continuous traumatic stress as a potential mediator of associations between moral distress and professional quality of life in nurses: A cross-sectional study in Ukraine. *BMC Nursing, 24*, 16. <https://doi.org/10.1186/s12912-024-02668-4>
35. Zhang, H., & Dator, W. L. (2025). Establishment and validation of a prediction model for compassion fatigue in nursing students. *BMC Nursing, 24*, 193. <https://doi.org/10.1186/s12912-025-02834-2>

Maria Safronova

*Psychology Specialist,
Lead Expert in External and Internal Communications,
LLC "Agrocenter-Ukraine", Lviv (Ukraine)*

Inha Petrovska

Doctor of Psychological Sciences, Professor of the Department of Psychology, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv (Ukraine)

EMOTIONAL AND SOCIAL DISENGAGEMENT OF UKRAINIANS DURING THE WAR: RESULTS OF A PILOT STUDY

ABSTRACT

In the context of the full-scale war in Ukraine, there is an increasing need for a deeper understanding of the psychological mechanisms underlying citizens' social, emotional, and moral disengagement. The relevance of this topic stems not only from the need to record forms of passivity but also from identifying latent psychological defense strategies that may be disguised as adaptive or socially neutral behavior. The aim of the study is to identify the features of emotional, moral, and social disengagement among the Ukrainian population under conditions of chronic stress caused by war. The object of the research is disengagement as a socio-psychological phenomenon formed at the intersection of personal, situational, and cultural-historical factors. The article presents the results of a pilot quantitative study using an original questionnaire that covered several thematic blocks, including attitudes toward the war, the state, volunteering, as well as levels of compassion fatigue and moral exhaustion. Statistical analysis (nonparametric criteria) revealed several types of disengagement that differ in terms of intensity, socio-demographic characteristics of respondents, and accompanying emotional reactions. Women, young people, and residents of large cities were found to demonstrate emotional distancing more frequently. Age, professional status, and the level of personal exhaustion were also significant predictors of disengagement, while region of residence had minimal impact. Distinct response profiles were identified—ranging from active civic involvement to psychological “shutdown” as a form of self-preservation. The practical significance of this research lies in its applicability to crisis psychology, the design of public communication strategies, volunteer support, and civic education. The proposed typology of disengagement may serve as a basis for developing

targeted psychosocial interventions aimed at reducing apathy and strengthening social cohesion.

Keywords: social disengagement, moral disengagement, emotional distancing, compassion fatigue, psychological defense, war.

Сафронова Марія Ігорівна

Спеціаліст психології, Провідний фахівець із зовнішніх та внутрішніх комунікацій, ТОВ «КК "АГРОЦЕНТР-УКРАЇНА", м. Львів (Україна)

Петровська Інга Ростиславівна

Доктор психологічних наук, професор кафедри психології, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів (Україна)

**ЕМОЦІЙНА ТА СОЦІАЛЬНА
ВІДСТОРОНЕНІСТЬ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС
ВІЙНИ: РЕЗУЛЬТАТИ ПІЛОТАЖНОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ**

АНОТАЦІЯ

У контексті повномасштабної війни в Україні зростає потреба в глибокому розумінні психологічних механізмів, що лежать в основі явища соціальної, емоційної та моральної відстороненості громадян. Актуальність цієї теми обумовлена не лише потребою фіксації форм пасивності, а й необхідністю виявлення латентних стратегій психологічного захисту, які можуть маскуватися під адаптивні або соціально нейтральні моделі поведінки. Мета дослідження – виявити особливості прояву емоційної, моральної та соціальної відстороненості в українського населення в умовах хронічного стресу, пов'язаного з війною. Об'єкт дослідження – феномен відстороненості як соціально-психологічне явище, що формується на перетині особистісних, ситуативних і культурно-історичних чинників. У статті представлено результати пілотажного кількісного дослідження, що проводилося із використанням авторської анкети, яка охоплювала низку тематичних блоків, зокрема ставлення до війни, держави, волонтерства, а також рівень втоми від співчуття та морального виснаження. Статистичний аналіз (непараметричні критерії) дозволив виокремити кілька типів відстороненості, які відрізняються за інтенсивністю проявів, соціально-демографічними характеристиками респондентів, а також за супутніми

емоційними реакціями. Виявлено, що жінки, молодь та мешканці великих міст частіше демонструють емоційне дистанціювання. Крім того, вік, професійний статус та рівень особистісного виснаження виявилися предикторами відстороненості, тоді як регіон проживання мав мінімальний вплив. Зафіксовано також специфічні профілі реагування – від активного включення до психологічного «заморожування» як механізму самозбереження. Практична значущість дослідження полягає в можливості його використання у сфері кризової психології, розробці соціальних кампаній, волонтерській підтримці та освітніх програмах. Типологія відстороненості може слугувати основою для розробки цільових психосоціальних інтервенцій, спрямованих на зниження соціальної апатії та посилення відчуття залученості й спільності.

Ключові слова: соціальна відстороненість, моральна відстороненість, емоційне дистанціювання, втома від співчуття, психологічний захист, війна.

How to cite (як цитувати):

Safronova, M., & Petrovska, I. EMOTIONAL AND SOCIAL DISENGAGEMENT OF UKRAINIANS DURING THE WAR: RESULTS OF A PILOT STUDY. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 11(2), 18–42. <https://doi.org/10.31108/1.2025.11.2.2> [in Ukrainian]

Сафронова, М., & Петровська, І. ЕМОЦІЙНА ТА СОЦІАЛЬНА ВІДСТОРОНЕНІСТЬ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ: РЕЗУЛЬТАТИ ПІЛОТАЖНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ. *ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС*, 11 (2), 18–42. <https://doi.org/10.31108/1.2025.11.2.2>

Дата отримання статті: 07.01.2024

Дата рекомендації до друку: 21.02.2025

Дата оприлюднення: 28.02.2025

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНО-МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ УКРАЇНЦІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ АДАПТИВНОСТІ, ЕВАКУЙОВАНИХ ДО ЄВРОПИ

*Островська Катерина Олексіївна¹, Островський Ігор Петрович²,
Сайко Христина Ярославівна³*

¹Докторка психологічних наук, професорка кафедри спеціальної освіти Львівського Національного університету імені Івана Франка, координаторка Центру психологічного консультування, психокорекції та логопедії "Terra Kolping", м. Львів (Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/>

²Доктор технічних наук, професор кафедри спеціальної освіти Львівського Національного університету імені Івана Франка, член правління ГО «Справа Кольпінга в Україні», голова Асоціації "Familia Kolping de Lisboa", м. Львів (Україна)
ORCID ID: [https://](https://orcid.org/)

³Кандидат психологічних наук, доцент кафедри спеціальної освіти Львівського Національного університету імені Івана Франка, м. Львів (Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4397-6930>

UDC: 159.9

АНОТАЦІЯ

Стаття має на меті представити особливості ціннісно-мотиваційної сфери українців з різним рівнем адаптивності, евакуйованих до Європи. Особливості міграційних процесів представлені переважно у якості психологічної адаптації мігрантів до нового культурного середовища, розуміючи процес адаптації як зміну психологічних властивостей особистості, що виражається у зміні ціннісних орієнтацій, рольової поведінки, соціальних поглядів. У рамках такого підходу діагностуються певні аспекти психологічної готовності до міжкультурної взаємодії, представлені наслідки переміщення для групової та індивідуальної ідентичності, психологічні властивості мігрантів, специфіка надання психологічної допомоги. Міграція включає інтеграцію культур, еволюцію національної ідентичності в умовах інтенсивної міжкультуральної взаємодії і становлення ідентичностей, асиміляцію як фундаментальну культурну стратегію. Знання психологічних основ міграції сприятиме подоланню стереотипності мислення у ставленні до мігрантів та налагодженню позитивних соціальних взаємин. можливості людини до адаптації являють собою стійкі властивості особистісно-типологічного та індивідуального ступеня людської індивідуальності, яка надають здатність успішно адаптуватися до багатограних вимог життєдіяльності і проявляються на фізіологічному та психологічному рівнях, спрямовуючи поведінку індивіда. У мігрантів з Португалії на відміну від мігрантів з Нідерландів переважає вищий рівень мотивації до успіху та вищий рівень адаптації.

Результати дослідження можуть бути використані для практичної реалізації психологами.

Ключові слова: соціальна адаптація, ідентичність цінності, світогляд, ціннісно-мотиваційна орієнтація, мотивація на успіх.

Постановка проблеми. Одним з найголовніших завдань вимушеного переселення є полегшення процесу соціокультурної адаптації та включення таких людей до повноцінного життя у новому

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © *Kateryna Ostrovska, Ihor Ostrovskiy, Khrystyna Saiko*

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

культурному оточенні. Процес адаптації є досить складним, а також вимагає задіяння внутрішніх резервів до постійних змін навколишнього середовища. Значна кількість науковців наразі вказує на недостатність вивчення теми в новому соціокультурному середовищі. Також недостатня розробленість теми ціннісно-мотиваційної сфери у процесі соціокультурної адаптації українців до нового середовища життя у Європі створює передумови для її кращого вивчення.

Вивченням проблеми адаптації, у психології, присвячено велику кількість досліджень. Тему адаптації вивчали такі вчені як Ю. Багно, І. Бойко, Г. Балл, К. Бернар, М. Блажівський, Е. Гайденс, О. Литовченко, Ж. Піаже, та ін.

Також, дослідженням психічної, психологічної та соціально-психологічної адаптації займалися багато вчених, серед яких Г. О. Балл, С. Бохнер, А. Брушлинський, Дж. Е. та Дж.Т. Гуллахорни, К. Дюбуа, Дж. Кокс, М. Леод, С. Лісгаард, Т. Льюїс, А. Маслоу, Л. Орбан-Лембрик, А. Сокар, В. Сорочинська, М. Стефанс Я. Уелл, А. Фернем та інші.

Попри чисельні дослідження, проблема адаптивності у вимушеній міграції є і досі недостатньо вивченою, адже останні десятиліття чисельність вимушених мігрантів значно зросла. А дослідження загалом проводились здебільшого на студентах, або ж вимірювались окремі показники на малих вибірках, що не дає змоги повноцінно зробити висновки, що ж насправді є пристосуванням до проживання в новому соціокультурного середовища.

Мета дослідження полягає у вивченні

проблеми ціннісно-мотиваційної сфери українців з різним рівнем адаптивності, евакуйованих до Європи.

Аналіз досліджень та публікацій.

Адаптація людини до середовища буде успішною, при умові, якщо знайдено спільні об'єднуючі для них підстави. Досліджуючи проблеми адаптації людини до середовища, Г. Юнг вказував, що ідентифікація людини до середовища може відбуватися на підставі певної схожості, під якою він розумів наявність у свідомості людей архетипів, які сприяють налагодженню контактів, як між людьми, так і з зовнішнім світом (Нойман, 2023).

У межах теорії необіхевіаризму поняття адаптація використовується для позначення і стану гармонії між індивідом та середовищем, і процесу, за допомогою якого цей гармонійний стан досягається (Столяренко, 2002).

З позиції біхевіоризму, все, чим володіє індивід, зокрема навички, свідомо регульовані інстинкти, соціалізовані емоції і здатність до пластичності для утворення нових навичок, збереження навичок – пояснюється адаптацією. При цьому "... навички складають основу стійкої поведінки і адаптовані до умов середовища. Людина в концепції біхевіоризму розглядається перш за все як реагуюча, діюча істота, навчена і запрограмована на ті чи інші реакції, дії, поведінку. Якщо змінювати стимули і підкріплення відповідно до реакцій і їх наслідків, то (внаслідок механізму адаптації) можна перепрограмувати особистість ..." (Столяренко, 2002).

У процесі адаптації особистості до середовища простежується зв'язок між

середовищем та реакціями людини на неї, на що вказував А. Маслоу. Науковець визначав психологічний захист як внутрішній ресурс адаптації до навколишнього світу. Оптимальною для людини в процесі адаптації є ідентифікація у внутрішньому плані (Маслоу, 2015).

Цікаву думку щодо адаптації сформулював у своїх роботах американських психолог К. Роджерс - ще один представник гуманістичної психології. Він виокремив феномени людської поведінки і особистості, відповідність яких дає можливість людині бути адаптованою і пристосуватися до інших, таких як вона (Столяренко, 2012). Важливі висновки щодо пристосування людини до зовнішнього середовища як складника природи були зроблені П. Гальпериним, який визначив біологічний зміст адаптації, що виявляється під час взаємодії людини із середовищем. У його розумінні, біологічне – це не тільки організм, а організм з визначеними формами відношення до зовнішнього середовища, з визначеними формами зовнішнього життя та поведінки (Столяренко, 2002).

У психології спостерігаються різні позиції науковців, але всі вони підкреслюється складність та багатобічність адаптаційних процесів та необхідність їх дослідження у площині «людина-середовище». Отже, під адаптацією ми розуміємо процес взаємодії середовища і особистості, який відбувається на різних рівнях (біологічному, психологічному, соціальному) та забезпечує стійке і цілеспрямоване реагування на змінювані умови середовища.

Що ж до висвітлення питання адаптивності особистості, досить невелика кількість вітчизняних вчених займалися

вивченням цього питання. Серед них Брушлинський А., Корольчук М., Кокун О., Моргун В. та інші.

Успішність адаптації особистості вчені пов'язують з таким поняттям як «адаптивність» а також, не менш важливим поняттям, як адаптаційні можливості. Якщо розглядати ці поняття в більш узагальненому вигляді, як співвідношення адаптивності та адаптаційних можливостей, то можна сказати що «адаптивність» - це змога людини до адаптації, що ж до адаптаційних можливостей – то це саме ті характеристики, які цю змogu забезпечують (Кокун, 2004). Отже, адаптивність – це вроджена, а також набута здатність до адаптації, тобто спроможність пристосовуватись до усієї різноманітності життя при будь-яких умовах.

Можливості людини до адаптації являють собою стійкі властивості особистісно-типологічного та індивідуального ступеня людської індивідуальності, яка надають здатність успішно адаптуватися до багатогранних вимог життєдіяльності і проявляються на фізіологічному та психологічному рівнях, спрямовуючи поведінку індивіда.

Так, до адаптаційних можливостей людини відносять: емоції, інстинкти, фізичний стан організму, темперамент, зовнішні дані людини, конституцію, рівень природжених властивостей інтелекту. Що ж до проявів нормального високого рівня адаптивності відносять: витривалість, сприятливі психофізичні дані, психічну і фізичну гармонійність, високу працездатність, стресостійкість, особистісні якості що сформувались за період життєдіяльності. Рівень адаптивності може підвищуватися або ж зменшуватися під впливом різних факторів, таких як: навчання, спосіб та умови життя,

виховання. Адаптацію ж можуть полегшувати чи навпаки, ускладнювати особистісні особливості людини, її власна ієрархія систем цінностей, рівень вербального інтелекту та культури, її власні цілі та потреби, її орієнтації, емоційний рівень та міжособистісні стосунки (Кокун, 2004).

Психотерапевти в роботі з клієнтами із труднощами соціальної адаптації використовують напрямки психотерапевтичної допомоги – системну, когнітивну, імагінативну, короткотермінову, позитивну психотерапію (Sajko, 2020). Психотерапевтична робота допомагає розвивати соціальну адаптацію та комунікативні якості особистості мігранта. Позитивна психотерапія зосереджена на цілісність, єдність у різноманітності, подолання однобічності у внутрішньому світі людини і в її соціальному житті. (Островська, 2020).

Дослідники Symons D., Waldeck D., Pancani L. Вивчали проблему адаптивності, і з'ясували, що можна виокреслити три послідовні рівні, що визначають адаптивні можливості особи. До першого рівня відносяться особливості людини що є успадкованими, такі як конституційно-морфологічні, а також нейродинамічні. На другому рівні знаходяться – темпераментальні та характерологічні властивості. До третього рівня відносяться - якості особистості, що є специфічними, які людина розвинула на більш пізніх стадіях свого індивідуального розвитку. Це особливості з таких сфер індивідуума, як інтелектуальна, вольова, емоційна, мотиваційна, що формувалися в процесі особистісного розвитку разом з набуттям різного життєвого досвіду (Symons, 2000).

Вчений Корольчук М. пов'язує адаптаційні можливості з активаційними механізмами та психофізіологічними процесами що є базовими. При цьому адаптаційна спроможність представляє собою можливість організму робити адаптогенні перебудови (Корольчук, 2002). Адаптаційні можливості також взаємопов'язують з таким поняттям, як надійність, що встановлює нормальності життєдіяльності організму під впливом всіляких факторів середовища, а також досягнутого рівня та ступеня гармонійності фізичного та нервово-психологічного розвитку, ступеня реакцій організму до усіляких впливів та стійкістю до них.

У сучасному світі важливим чинником збільшення культурної різноманітності в умовах глобалізації стає міграція. Міграційні процеси відбувалися завжди, з соціально-економічних, політичних, демографічних, воєнно-політичних та інших причин. Мігранти, що потрапляють до нової країни починають вступати в соціокультурні відносини зі спільнотою, у якій проживають. Але, так як зазвичай вони є представниками інших культурних традицій, це спричиняє цілий ланцюг проблем і труднощів на шляху їхньої соціальної та культурної адаптації. Також, виникають питання, як саме іноетнічні мігранти, що потрапили до нового оточення, будуть ставитися до культурного середовища, і приймаюче середовище до них. Актуальною також, є проблема етнокультурної безпеки, що пов'язані з формуванням етнічної ідентичності особистості та суспільства, з яким особистість себе ототожнює.

На сьогоднішній день система індивідуальних ціннісно-мотиваційних

орієнтацій є вельми важливою роллю у розвитку особистості, адже вона є ключовою у особливостях мислення, світогляду, поведінки та характеру кожної людини. Ціннісно-мотиваційна сфера особистості це досить велика область, що з однієї сторони складається з мотивації, а з іншої сторони з світоглядної структури свідомості. Ціннісно-мотиваційна сфера - це є серце, стержень, ядро особистості у якому розкривається її індивідуальне бачення картини світу.

Дослідженням ціннісно-мотиваційної сфери особистості займалися багато вчених, найбільш відомими є: Е. Фромма, В. Франкл, Е. Шпрангер, М. Рокіч, А. Маслоу, Дж. Холлад, Дж. Крамбо, Ш. Шварц, Я. Щепанський, І. Бех та інші. Серед вітчизняних вчених: О. Міненко, В. Андрущенко, М. Головатий, Г. Дубчак, В. Козаков, М. Пірен, П. Таланчук, В. Хмелько, В. Вербець, Л. Хомич та інші.

Поняття «цінність» та «ціннісні орієнтації» виокремлюють та розрізняють у сучасній науковій літературі. Так, цінність - це поняття що виражає певну духовну або ж матеріальну вартість чи ж велику важливість чого-небудь (Бутківська, 2007). Якщо ж взяти більш ширше розуміння цінності, то нею можуть бути різні абстрактні значення, завжди важливі чи ж ситуативні конкретній особистості матеріальні блага. Якщо ж говорити у більш вузькому значенні цінності, як духовної ідеї- це щось, якийсь феномен з великим значенням для конкретного індивіда та відноситься до її актуальних ідеалів та потреб.

Українська дослідниця О. Міненко вважає, що ціннісні орієнтації є однією з найважливіших складових особистості, що у

своїй структурі має емоційний, мотиваційний, оцінювальний, когнітивний а також інші важливі компоненти. На її думку важливість та значення ціннісних орієнтацій полягає у тому що вони є головними у спрямованості професійної діяльності, регулюють поведінку. Під впливом суспільних чинників що є проекцією духовного життя суспільства, які визначаються системою навчання та виховання, формуються ціннісні орієнтації особистості, що визначають життєві перспективи та плани людини (Міненко, 2002).

Ще один американський психолог Ш. Шварц вважає цінності індивідуальним переконанням. Ці переконання відносяться до бажаних конкретних кінцевих цілей або ж поведінки, вони виходять за границі ситуацій чи ж можуть керувати вибором, оцінкою вчинків та упорядковані відносно індивідуальної важливості (Шварц, 2000).

Німецький дослідник П. Менцер вважав що цінність – це визначено почуттями особистості, як найважливіше над усім іншим, це те, до чого прагне людина ставиться з повагою та визнанням (Долинська, 2008). Дослідники багатьох дисциплін займаються вивченням проблематики соціокультурної взаємодії мігрантів зі спільнотою, що приймає. Вплив ціннісно-мотиваційних орієнтацій тісно пов'язаний з рівнем адаптивності та впливом на процес адаптації в іншому соціокультурному середовищі. Важливе місце у таких дослідженнях посідає проблема динаміки етапів та стадій культурної адаптації мігрантів до засад суспільства, в яке вони потрапляють,

включаючи подолання наслідків психологічних, соціальних і культурних відмінностей між ними.

Дослідженням психічної, психологічної та соціально-психологічної адаптації займалися багато вчених, серед яких: Г. О. Балл, М.С.Корольчук, В.Ф.Моргун, Л.Е.Орбан-Лембрик, А. Маслоу, К. Оберг, К. Дюбуа, С. Лісгаард, Дж. Е. і Дж. Т. Гуллахорни, Т. Льюїс та Р. Юнгман та інші.

У соціологічній літературі під соціокультурною адаптацією розуміють «процес і результат пристосування мігранта до нового соціокультурного середовища, що передбачає засвоєння чи відторгнення ним нових соціальних та культурних норм, цінностей, способів поведінки, притаманних спільноті, що «приймає» та стосується двох проблем: по-перше, ступеня підтримки мігрантом своєї культури, тобто того, якою мірою зберігається його власна культурна ідентичність в новому іншокультурному суспільстві; по-друге, участі мігранта у міжкультурних контактах або ступеня його залучення до культури спільноти, що приймає (Володько, 2008).

С. Райнсмйт вважає, що кожен мігрант долає етапи адаптації з різною швидкістю та інтенсивністю, але наявність перехідних етапів необхідна для переходу від однієї культури до іншої. І саме крива адаптації дослідника демонструє можливість впливу різних соціокультурних аспектів на стан та реакції мігранта, а також яким буде результат адаптації, що забезпечує основу для подальших досліджень (Rhinesmith, 2001). Це свідчить про те, що на особистість мігранта

впливають різні соціокультурні чинники та позначаються на його соціальній адаптації та емоційному стані.

Організація дослідження. Групу досліджуваних було сформовано на базі муніципалітету Борселе у Нідерландах, на локації проживання українців, та на базі ГО «Спілка українців у Португалії» що перебувають під тимчасовим захистом у вимушеній міграції. У дослідженні були використані: методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча; методика на визначення мотивації успіху Т. Елерса; методика діагностики мотиваційної структури особистості В. Мільмана; Методика дослідження соціальної адаптованості П. Кузнецова (Пляка, 2016). У нашому дослідженні прийняли участь 70 учасників, 45 респондентів з Нідерландів та 30 респондентів з Португалії, відповідно, на базі муніципалітету Борселе у Нідерландах, на локації проживання українців, що знаходяться у вимушеній міграції та на базі ГО «Спілка українців у Португалії», що проживають на території Португалії, віком від 25 до 45 років, більшість з яких становлять жінки (75%) це пояснюється тим, що наразі виїзд чоловіків з України значно обмежений. У цьому віковому періоді людина має гарні, високі фізичні можливості, розумові здібності та сексуальну активність.

За рівнем освіти більшість з групи мають вищу освіту (56%), коли як лише середню освіту має незначна частина опитаних (4%), що говорить про високий інтелектуальний та професійний рівень групи. Співвідношення одружених(55%) та

неодружених (45%) становила майже однакову кількість, натомість дітей мають більшість з групи (63%), це пояснюється тим, що основна маса українців що стали вимушеними мігрантами є молоді жінки з дітьми. Володіють іноземною мовою англійською(48%) та, або ж мовою країни перебування (32%) значна частина групи (70%), та зовсім не знають іноземної (30%) невелика частина опитаних і дехто вже на шляху до вивчення мови. Ці дані говорять про високу освіченість групи. Тривалість перебування у іншому соціокультурному середовищі більше 12 місяців вказали половина респондентів (51%), ті хто приїхав від 6 місяців до 1 року тому становить майже чверть опитаних(24%), та 3-6 місяців вказала незначна частина (15%) та найменше тих хто приїхав нещодавно, менше 3 місяців (11%), що говорить про те, що більшість приїхали після початку повномасштабного вторгнення

практично не мають доходу і утримуються коштами родини. Не працюючими є майже половина групи (47%). тоді як решта мають або ж повну зайнятість (36%), або з тимчасову (майже 7%) або працюють неповний робочий день (11%) чи декілька днів на тиждень, що пояснюється тим що більшість групи це жінки з дітьми, часом досить маленькими, без сторонньої підтримки родичів, що ускладнює можливість працювати. Хочуть повернутися в Україну значна частина групи (77%), невелика частина не збирається повертатись (12%), а також невелика частина з опитаних не визначилась (11%). До іншої країни прибули з дітьми чи іншими членами родини більше половини групи (82%), незначна частина (12%) приїхали з друзями і лише поодинокі випадки тих хто приїхав один (приблизно 6%), що вже дає можливість зробити припущення про високі родинно-сімейні цінності. Разом з цим майже вся група (90%)

Таблиця 1.

Результати опитування за методикою дослідження соціальної адаптивності

Рівень адаптивності	кількість респондентів	кількість респондентів в Нідерландах	кількість респондентів ао Португалії
високий	27(36%)	17(38%)	10(33%)
середній	39(52%)	22(49%)	17(57%)
низький	9(12%)	6(13%)	3(10%)
дуже низький	0 (0%)	0(%)	0(%)

в Україні. Стабільний, достатній місячний дохід мають лише 32% з опитаних, разом з тим незначний дохід мають третина (35%), а стабільший, достатній на базові потреби мають відповідно трохи менша частка групи (25%), також 5 респондентів (майже 7%)

вказала що у них залишилися родичі в Україні, і відповідно декілька з опитаних не мають вже нікого з родини на території України (Див. Табл. 1.).

Провівши діагностику рівня адаптивності було виявлено що високий

рівень мають 36,2% досліджуваних, середній показник виявився найбільшим у групі – 52,4% та відповідно низький показник мають 11,4%. Хорошим показником виявилось те, що дуже низького рівня немає жоден з опитаних. Люди з високим рівнем мають вищу соціальну активність, витривалість, вони швидко пристосовуються до змін оточення, вони витривалі та стресостійкі, не пасують перед лицем труднощів. Особи з середнім рівнем можуть бути трохи невпевненими, можуть піддаватися сумнівам і нервувати перед відповідальністю чи ж різкою зміною обставин. Людина ж з низьким рівнем часто не впевнена, має занижену самооцінку, має труднощі з прийняттям рішення, може мати проблеми в спілкуванні чи в трудовій діяльності.

Результати дослідження щодо соціальної адаптованості свідчать про те, що у загальній групі період перебування менше 3

середовища. Рівень адаптованості у період перебування від 3 до 6 місяців, становить високий рівень 23,1%, середній 70,1%, низький 6,8% у мігрантів. Проаналізувавши рівень адаптивності досліджуваних в залежності від періоду перебування отримали наступні дані що представлені у рисунку 1.

Провівши діагностику рівня спрямованості особистості на мотивацію успіху і було виявлено наступні дані: більше половини респондентів мають позитивний рівень мотивації тобто вони спрямовані на успіх. Відповідно в загальній групі 55%, в Нідерландах 51% та у Португалії 60%. Також відмінним показником є те, що відсутні респонденти, що не прагнуть до успіху. Великий відсоток склали респонденти з чітко невизначеним мотиваційним профілем, відповідно в загальній групі 45%, в Нідерландах 49% та в Португалії 40%, дещо в меншій мірі орієнтовані на успіх. Чітка мотивація до успіху буде сприяти кращій адаптаційній можливості у вимушеній міграції. Див. Рис. 2.

Це свідчить про те, що у мігрантів з Португалії на відміну від мігрантів з Нідерландів переважає вищий рівень мотивації до успіху.

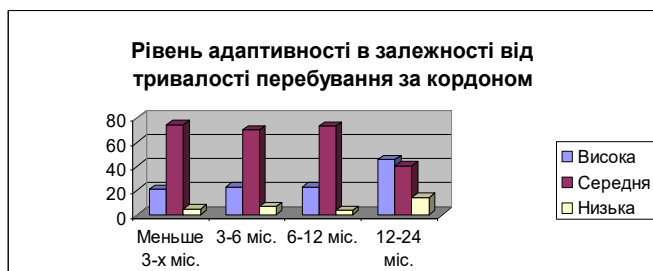

Рис. 1. Рівень адаптивності мігрантів в залежності від тривалості перебування у Нідерландах та Португалії

місяців, не виявлено людей з низьким рівнем соціальної адаптованості, проте встановлено, що є найбільшим показник середнього рівня 75,4%, та високого 21,1%, що може бути в результаті так званого «періоду ейфорії» що супроводжує людину у першій фазі після прибуття до нового соціокультурного

Рис. 2. Рівень мотивації до успіху серед мігрантів Нідерландів та Португалії

За результатами **кореляційного аналізу** у групі мігрантів з Нідерландів встановлено пряму кореляцію між рівнем соціальної адаптації та цінністю активного діяльнісного життя ($r=0,40$), володінням мовою ($r=0,36$), працевлаштованістю ($r=0,35$), (Табл. 2.). На нашу думку виявлені

Табл. 2. Взаємозв'язок між рівнем соціальної адаптації, володінням мовою та працевлаштованістю

взаємозв'язки свідчать про те, що високий рівень соціальної адаптації пов'язаний із цінністю активного діяльнісного життя, володінням мовою та працевлаштованістю мігрантів.

У групі мігрантів з Португалії встановлено пряму кореляцію між рівнем соціальної адаптації та цінністю впевненості в собі ($r=0,39$), володінням мовою ($r=0,41$). (Табл. 3.). На нашу думку виявлені

Табл. 3. Взаємозв'язок між рівнем соціальної адаптації, володінням мовою та впевненістю в собі

взаємозв'язки свідчать про те, що високий рівень соціальної адаптації пов'язаний із цінністю активного діяльнісного життя,

володінням мовою та працевлаштованістю мігрантів.

Можна зробити висновки про те, що можливості людини до адаптації являють собою стійкі властивості особистісно-типологічного та індивідуального ступеня людської індивідуальності, яка надають здатність успішно адаптуватися до багатогранних вимог життєдіяльності і проявляються на фізіологічному та психологічному рівнях, спрямовуючи поведінку індивіда. У мігрантів з Португалії на відміну від мігрантів з Нідерландів переважає вищий рівень мотивації до успіху та вищий рівень адаптації.

Висновки. Успішність адаптації особистості вчені пов'язують з таким поняттям як «адаптивність» а також, не менш важливим поняттям, як адаптаційні можливості. Можливості особистості до адаптації являють собою стійкі властивості особистісно-типологічного та індивідуального ступеня людської індивідуальності, яка надають здатність успішно адаптуватися до багатогранних вимог життєдіяльності і проявляються на фізіологічному та психологічному рівнях, спрямовуючи поведінку індивіда. У групі мігрантів з Нідерландів виявлені кореляційні взаємозв'язки між цінністю активного діяльнісного життя, володінням мовою та працевлаштованістю. Натомість, у мігрантів з Португалії виявлено кореляційні взаємозв'язки між рівнем соціальної адаптації, цінністю впевненості в собі, володінням іноземною мовою.

References :

- Butkivska T. V. (2007) Problema tsinnosti u sotsializatsii osobystosti. Tsinnosti osvity i vykhovannia. (pp. 27–31). [In Ukrainian].
- Volodko V., Rovenchak O. (2008) Modeli sotsiokulturnoi adaptatsii imihrantiv. Visnyk Lvivskoho universytetu. (pp.182–210). [In Ukrainian].
- Dolynska L. V. (2008) Psykholohiia tsinnisnykh oriientsatsii maibutnoho vchytelia [Psychology of value orientations of a future teacher]. – Kamianets-Podilskyi : FOP Sysyn O. V. [In Ukrainian].
- Kokun O.M. (2004) Optymizatsiia adaptatsiinykh mozhlyvostei liudyny: psykhofiziologichnyi aspekt zabezpechennia diialnosti: Monohrafiia [Optimization of human adaptive capabilities: psychophysiological aspect of ensuring activity]. Kyiv: Milenium [In Ukrainian].
- Korolchuk M.S. (2002) Adaptatsiia ta yii znachennia v systemi psykhofiziologichnoho zabezpechennia diialnosti. Zbirnyk naukovykh statei Kyivskoho mizhnarodnoho universytetu. (pp.191–211). [In Ukrainian].
- Maslou A. (2015) Motyvatsiia i osobystist [Motivation and personality]. Kharkiv: Knyzhkovyi dim [In Ukrainian].
- Minenko O.O. (2002) Profesiine stanovlennia praktychnoho psykhologa yak systema paradyhmalnykh zmin. Visnyk Kharkivskoho Natsionalnoho Universytetu. (pp. 209 –211). [In Ukrainian].
- Noiman E., Yunh K.H. (2023) Psykhoanaliz ta mystetstvo [Psychoanalysis and art]. – Kyiv: Svaroh [In Ukrainian].
- Pliushch V. (2021) Sotsiologichni modeli sotsiokulturnoi adaptatsii suchasnykh mihrantiv v inshokulturnomu seredovyschi. Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii. (pp. 103–114). [In Ukrainian].
- Stoliarenko L. D. (2002) Osnovy psykhologii [Basics of psychology]. – Kyiv: Feniks [In Ukrainian].
- Stoliarenko O. B. (2012) Psykholohiia osobystosti [Personality psychology].– Kyiv.: Tsentr uchbovoi literatury [In Ukrainian].
- Shvarts Sh., Bilski V. (2000) Do teorii universalnoho zmistu ta struktury tsinnosti: rozshyrennia ta mizhkulturni kopii. Zhurnal osobystosti ta sotsialnoi psykhologii. (pp. 878–891). [In Ukrainian].
- Muzychko, L. N., Sajko Kh. Ya., Ostrovska, K. O. (2020) Ukrainian Psychotherapeutic Experience in Overcoming Post-Traumatic Stress Disorder in Military Men. Psychology and education. (pp. 198-202). [In English]
- Pliaka L.V. (2016) Psykhodiagnostychnyi kompleks z vyvchennia osobystosti studenta [Psychodiagnostic complex for studying the student's personality]. – Kharkiv.: NFaU [In Ukrainian].
- Symons D. (2000) Adaptiveness and adaptation. Ethology and Sociobiology. (pp.427-444). [In English]
- Rhinesmith, S.H. (2001) Bring Home the World: A Management Guide for Community Leaders of International Programs. – New York : AMACOM [In English]
- Waldeck D., Pancani L., Holliman A., Karekla M., Tyndall I. (2021) Adaptability and psychological flexibility: Overlapping con-

structs?-Journal of Contextual Behavioral Science. (pp. 72-78) [In English]

Pliaka L.V. (2016) Psykhodiagnostychnyi kompleks z vyvchennia osobystosti studenta [Psychodiagnostic complex for studying the student's personality]. – Kharkiv.: NFaU [In Ukrainian].

Kateryna Ostrovska

Doctor of Psychological Sciences, Professor at the Department of Special Education, Ivan Franko National University of Lviv; Coordinator of the Center for Psychological Counseling, Psychocorrection, and Speech Therapy "Terra Kolping", Lviv (Ukraine)

Ihor Ostrovskyi

Doctor of Technical Sciences, Professor at the Department of Special Education, Ivan Franko National University of Lviv; Board Member of the NGO "Kolping Work in Ukraine"; Head of the Association "Familia Kolping de Lisboa", Lviv (Ukraine)

Khrystyna Saiko

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Special Education at Ivan Franko National University of Lviv, Lviv (Ukraine)

**CHARACTERISTICS OF THE
VALUE-MOTIVATIONAL SPHERE OF
UKRAINIANS WITH VARYING LEVELS OF
ADAPTABILITY EVACUATED TO EUROPE**

ABSTRACT

The article aims to explore the characteristics of the value and motivational sphere among Ukrainians with varying levels of adaptability who were evacuated to Europe. Migration processes are examined primarily through the lens of migrants' psychological adaptation to a new cultural environment, with adaptation understood as a transformation in an individual's psychological traits. This transformation is reflected in shifts in value orientations, role behaviors, and social perspectives.

Within this framework, the article examines certain aspects of psychological readiness for intercultural interaction, the impact of displacement on both group and individual identity, the psychological traits of migrants, and the specifics of providing psychological support. Migration is viewed as a process that includes cultural integration, the evolution of national identity under conditions of intensive intercultural contact, identity formation, and assimilation as a fundamental cultural strategy.

Understanding the psychological foundations of migration contributes to overcoming stereotypical attitudes toward migrants and facilitates the establishment of positive social relationships. Human adaptive capacity is consi-

dered a stable feature of both typological and individual personality traits, enabling successful adjustment to the complex demands of life. These capacities manifest at both physiological and psychological levels, guiding individual behavior.

The study finds that migrants from Portugal, in contrast to those from the Netherlands, exhibit a higher level of achievement motivation and greater adaptability. The results of this study have practical implications and can be utilized by psychologists in their work.

Keywords: social adaptation, value identity, worldview, value-motivational orientation, achievement motivation.

Островська Катерина Олексіївна

Докторка психологічних наук, професорка кафедри спеціальної освіти Львівського Національного університету імені Івана Франка, координаторка Центру психологічного консультування, психокорекції та логопедії "Terra Kolping", м. Львів (Україна)

Островський Ігор Петрович

Доктор технічних наук, професор кафедри спеціальної освіти Львівського Національного університету імені Івана Франка, член правління ГО «Справа Кольпінга в Україні», голова Асоціації "Familia Kolping de Lisboa", м. Львів (Україна)

Сайко Христина Ярославівна

Кандидат психологічних наук, доцент кафедри спеціальної освіти Львівського Національного університету імені Івана Франка, м. Львів (Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНО-МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ УКРАЇНЦІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ АДАПТИВНОСТІ, ЕВАКУЙОВАНИХ ДО ЄВРОПИ

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено особливості ціннісно-мотиваційної сфери українців з різним рівнем адаптивності, евакуйованих до Європи. Міграційні процеси розглядаються насамперед як психологічна адаптація мігрантів до нових культурних умов, де адаптація трактується як трансформація психологічних властивостей особистості. Ця трансформація виявляється у зміні ціннісних орієнтацій, рольової поведінки та соціального світогляду.

У межах цього підходу аналізуються аспекти психологічної готовності до міжкультурної взаємодії, наслідки переміщення для групової та індивідуальної ідентичності, психологічні характеристики мігрантів та особливості надання їм психологічної допомоги.

Міграція розглядається як процес, що включає культурну інтеграцію, еволюцію національної ідентичності в умовах інтенсивного міжкультурного контакту, формування ідентичностей та асиміляцію як базову культурну стратегію.

Розуміння психологічних засад міграції сприяє подоланню стереотипного мислення у ставленні до мігрантів та встановленню позитивних соціальних взаємин. Адаптаційні можливості людини розглядаються як стійкі риси особистісно-типологічного та індивідуального рівня, які забезпечують здатність ефективно відповідати на різноманітні життєві виклики. Ці риси виявляються як на фізіологічному, так і на психологічному рівнях, скеровуючи поведінку особистості.

Дослідження показало, що мігранти з Португалії, на відміну від мігрантів з Нідерландів, мають вищий рівень мотивації до досягнення та кращу адаптивність. Отримані результати можуть бути використані психологами у практичній діяльності.

Ключові слова: соціальна адаптація, ціннісна ідентичність, світогляд, ціннісно-мотиваційна орієнтація, мотивація досягнення.

How to cite (як цитувати):

Ostrowska, K., Ostrovskyi, I., & Saiko, K. CHARACTERISTICS OF THE VALUE-MOTIVATIONAL SPHERE OF UKRAINIANS WITH VARYING LEVELS OF ADAPTABILITY EVACUATED TO EUROPE. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 11(2), 43–53. <https://doi.org/10.31108/1.2025.11.2.3> [in Ukrainian]

Островська, К., Островський, І., & Сайко, Х. ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНО-МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ УКРАЇНЦІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ АДАПТИВНОСТІ, ЕВАКУЙОВАНИХ ДО ЄВРОПИ. *ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС*, 11(2), 43–53. <https://doi.org/10.31108/1.2025.11.2.3>

Дата отримання статті: 03.01.2025

Дата рекомендації до друку: 15.02.2025

Дата оприлюднення: 28.02.2025

ІНТЕГРАТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВНУТРІШНЬОЇ СТРУКТУРИ ПУСТОТЛИВОСТІ: ФАКТОРНО-АНАЛІТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Безкоровайний Сергій Петрович¹

¹ Аспірант кафедри психології, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, провідний психолог ТОВ «НВПХП», м. Харків (Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0246-2861>

UDC: 159.92

АНОТАЦІЯ

У статті представлено результати дослідження пустотливості як компонента ігрової компетентності, що ґрунтується на даних кореляційного та факторного аналізів. До дослідницької вибірки увійшли 238 осіб віком від 21 до 40 років, серед яких 142 жінки та 96 чоловіків, що становить відповідно 55% і 45% від загальної кількості учасників. Вибірка охоплює період молодості та ранньої зрілості. Основна увага приділена виявленню ключових характеристик пустотливості, таких як емоційний інтелект, креативна гнучкість і самопідтримуючий гумор. Дослідження охопило 13 діагностичних показників із сильними кореляціями, у результаті чого виокремлено три латентні фактори, що відображають багатовимірний характер цього явища. Перший фактор, «Сензитивний емоційний інтелект», об'єднує здатність розуміти та керувати емоціями, проявляти сензитивність і використовувати гумор у соціальній взаємодії. Другий фактор, «Креативна спонтанність і гумор», підкреслює творчу гнучкість, імпровізацію та здатність до маневреності через уяву, флірт і гумор. Третій фактор, «Емоційна стійкість і саморегуляція», відображає здатність до підтримання внутрішнього балансу та адаптації через самопідтримуючий гумор. Отримані результати факторного аналізу дозволили суттєво збагатити розуміння психологічного змісту ігрової позиції "Пустун", що узгоджується з існуючими теоретико-методологічними та емпіричними даними. Пустотливість визначається як складне й багатогранне явище, що інтегрує здатність ефективно управляти міжособистісними конфліктами, а саме керувати увагою інших через створення ситуацій «випробування себе», маневрувати між соціальними нормами й табу, а також творчо самовиражатися через жартівливі витівки, флірт і провокаційні дії. Пустотливість поєднує риси емоційного інтелекту, креативності та соціальної гнучкості, забезпечуючи ефективну адаптацію до різних соціальних ситуацій. Результати дослідження підтверджують попередні теоретико-методологічні розробки, надаючи можливість найбільш повно описати психологічний зміст ігрової позиції «Пустун».

Ключові слова: ігрова компетентність, грайливість, пустотливість, ігрова позиція «Пустун», емоційний інтелект, факторний аналіз, міжособистісний конфлікт, саморегуляція, молодість, зрілість.

Постановка проблеми. Представлене дослідження розвиває науковий напрямок вивчення ігрової компетентності (ludic competence) / грайливості (playfulness) та її компонентів. Грайливість визначається як інтегральна особистісна властивість, що

дозволяє зберігати людині цілісність, єдність власної особистості, адаптуватися до будь-яких змін, справлятися з труднощами, витримувати ситуації невизначеності та зберігати психологічне благополуччя, тобто *сприймати будь-яку складну ситуацію як*

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Serhii Bezkorovainyi

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

виклик, а не як загрозу (Gordiienko-Mytrofanova I. V., Kobzieva Iu. & Sauta S. L., 2019c).

Пустотливість, як один з ключових компонентів ігрової компетентності, виступає важливим фактором у регулюванні міжособистісних конфліктів, адаптації до соціальних змін та розвитку творчого потенціалу особистості. Проблематика дослідження пов'язана з необхідністю деталізації внутрішньої структури пустотливості через вивчення латентних факторів, які її визначають, що дозволяє краще зрозуміти механізми її функціонування.

Актуальність даного дослідження зумовлена зростанням соціальної динаміки та поширенням ситуацій, що вимагають швидкої адаптації до нових умов. Пустотливість як компонент ігрової компетентності, який дозволяє маневрувати на межі дозволеного та експериментувати з соціальними нормами, сприяє розвитку гнучкості, креативності та ефективності вирішення міжособистісних конфліктів. Дослідження факторів пустотливості дозволяє розкрити її значення як компонента емоційного інтелекту та якості, що сприяє формуванню соціальної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вивчення пустотливості набули актуальності у працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Значний внесок у дослідження поняття пустотливості як компонента ігрової компетентності зроблено І.В. Гордієнко-Митрофановою, С.Л. Саутою, Ю.А. Кобзєвою, та їх колегами,

які створили опитувальник ігрової компетентності (ОІК) (Gordienko-Mitrofanova, I.V., Kobzeva, Yu.A., Zuev, I.A. & Sauta, S.L., 2019a). В ОІК «пустотливість» є однією з семи шкал грайливості / ігрової компетентності. У процесі розробки опитувальника (2016–2019 роки) за допомогою факторного аналізу було виявлено два латентні фактори грайливості. До складу другого фактора увійшли шкали «Пустотливість» і «Гумор», а також, у меншій мірі, «Легкість» і «Ф'юг». Цей фактор отримав назву «Весела пустотливість». Його сутність проявляється у взаємодії з Іншим «на межі фолу» – на межі дозволеного. Вчені також провели психолінгвістичні дослідження зі словом-стимулом «пустотливість» (Gordienko-Mytrofanova, I. V. & Kobzieva, Iu., 2019b; Kobzieva, Iu., Gordiienko-Mytrofanova, I. & Goncharenko-Kulish, A., 2020b).

У зарубіжній літературі дослідження пустотливості висвітлюються в роботах учених, чий предмет дослідження становить грайливість. Серед шкал грайливості, представлених ними опитувальниками, виділяється пустотливість або дитячість (як прояв пустотливості): Older Adult Playfulness Scale: оптимістичний (upbeat), пустотливий (impish), безпосередній (spontaneous), гумористичний (humorous) (Yarnal, C. & Qian, X., 2011); Adult Playfulness Scale: безпосередній (spontaneous), експресивний (expressive), веселий (fun), креативний (creative), дитячий (silly) (Glynn, M. A. & Webster, J., 1993); Playfulness Scale for Adults: люблячий веселощі (fun-loving), почуття

гумору (sense of humor), схильний до дитячої поведінки (enjoys silliness), неформальний характер (informal), ексцентричний (whimsical) (Schaefer, C. & Greenberg, R., 1997). Варто зазначити, що у вищезгаданому опитувальнику Older Adult Playfulness Scale («Шкала грайливості для пізньої зрілості»), розробленому К. Ярнал і С. Цянь, фактор «пустотливий» представлений через такі складові, як неслухняний (mischievous), шкідливий (naughty), той, хто поводить як клоун (clowning), той, хто дражниться (teasing) (Yarnal, C. & Qian, X., 2011).

У 2023 році в одній із останніх робіт, інтерактивному навчальному посібнику «Грайливість чи ігрова компетентність», пустотливість і відповідна їй ігрова позиція «Пустун» була описана через явища, відмінні від словесних – (літературний) і відео-контент (Фільмографія грайливості), кейси, інфографіку, блок-схеми (з текстовою формою запису алгоритму) тощо (Gordiienko -Mytrofanova I., Sauta S. & Bezkorovainyi S., 2023a).

На основі результатів тренінгу ігрової компетентності, який триває з 2014 року до теперішнього часу, а також даних психолінгвістичних досліджень, висунуто припущення, що розвиток пустотливості може оцінюватися за такими критеріями: високий рівень гнучкості, креативності, толерантності до невизначеності, почуття гумору та здатності до маневрування в умовах ризику; помірний рівень соціальної активності, комунікабельності та емоційної чутливості до стану інших; низький рівень емоційної нестійкості, імпульсивності та

залежності від зовнішніх оцінок, що забезпечує здатність діяти на межі дозволеного без втрати контролю.

Мета статті: зробити аналіз та узагальнення результатів факторного аналізу з метою виявлення ключових латентних компонентів пустотливості. Відповідно до поставленої мети були визначені такі завдання: провести детальний аналіз факторної структури пустотливості, отриманої в ході емпіричних досліджень; виявити ключові латентні фактори, які формують пустотливість як психологічний феномен; визначити психологічні чинники, що мають найбільший вплив на формування та розвиток пустотливості; визначити внутрішню структуру пустотливості як багатовимірного феномена, що сприяє розвитку ігрової компетентності.

Методи дослідження. Для виявлення латентних факторів був застосований метод головних компонентів із обертанням Varimax, який дозволяє виділити приховані структурні компоненти. У процесі аналізу використовувалися статистичні програми, які дозволили визначити вагомість кожного з виявлених факторів та їх внесок у загальну структуру пустотливості.

Виклад основного матеріалу. До дослідницької вибірки увійшли 238 осіб віком від 21 до 40 років, серед яких 142 жінок та 96 чоловіків, що становить відповідно 45% і 55% від загальної кількості учасників.

Обґрунтування вибірки є необхідним кроком у контексті цього дослідження. Поєднання двох вікових груп (21-40 років) у

вибірці має важливе психологічне підґрунтя. Цей діапазон охоплює етапи молодого дорослішання та ранньої зрілості, що дозволяє досліджувати безперервний розвиток особистості в контексті її соціальних і психологічних трансформацій. Молодші учасники (21-29 років) схильні до експериментів і ризикованих форм пустотливості, тоді як більш зрілі (30-40 років) демонструють більшу стабільність і маневрування між соціальними нормами. Об'єднання цих груп забезпечує збалансованість у дослідженні, дозволяє порівняти вікові зміни та виявити закономірності у розвитку пустотливості. Такий підхід сприяє отриманню більш різноманітних даних і дає можливість побачити, як пустотливість розвивається на різних етапах дорослішання, що є ключовим для розуміння цього явища в контексті життєвого циклу.

Таке співвідношення відповідає сучасним стандартам, де баланс близький до 45/55 вважається прийнятним для забезпечення репрезентативності та врахування гендерних аспектів (Hyde, 2014). За підсумками кореляційного аналізу, який детально описаний у статті “Психологічні особливості актуального розвитку пустотливості як компонента ігрової компетентності (за результатами констатувального експерименту)” (Gordiienko - Mytfofanova, I., & Bezkorovainyi, S., 2024) виявлено найбільш сильні позитивні взаємозв'язки пустотливості, які характеризують її непрямым чином і які відображені в табл. 1. Згідно цим даним

пустотливість пов'язана найтіснішим чином із компонентами ігрової компетентності (фьюг, флірт, уява, сензитивність), компонентами емоційного інтелекту (управління чужими емоціями, розуміння чужих емоцій, управління своїми емоціями), почуттям гумору.

Ці дані були використані для вивчення внутрішньої структури пустотливості з застосуванням факторного аналізу. Мета факторного аналізу – сконцентрувати вихідну інформацію, представлену у вигляді масиву даних і виразити якомога більшу кількість ознак через якомога меншу кількість характеристик. Наймісткіші характеристики є найсуттєвішими для даного поняття. Емпіричне дослідження спрямовано на виявлення сутності пустотливості як компонента ігрової компетентності. Саме тому й було використано метод факторного аналізу.

У межах даного дослідження обрано метод головних компонент із Varimax обертанням, що враховує як загальну, так і специфічну дисперсію за кожною шкалою, оскільки набір шкал є змістовно неоднорідним. Цей метод дозволяє виявити приховані (латентні) першопричини, які пояснюють кореляції між ознаками і змістовно інтерпретуються. Тим самим виявлялися латентні складові пустотливості через виділення внутрішньо притаманних характеристик пустотливості.

До факторного аналізу були залучені 13 діагностичних показників, які виділені за підсумками кореляційного аналізу (сила зв'язку більша 0,28 при значущості $p \leq 0,001$).

Таблиця 1

Кореляції пустотливості, залучені до факторного аналізу

Показники	r	p
Фугітивність	,416	0,001
Флірт	,413	0,001
Уява	,366	0,001
Почуття гумору	,344	0,001
Сензитивність	,312	0,001
Управління чужими емоціями	,395	0,001
Міжособистісний емоційний інтелект	,381	0,001
Управління емоціями	,344	0,001
Розуміння чужих емоцій	,291	0,001
Управління своїми емоціями	,285	0,001
Самопідтримуючий гумор	,343	0,001
Розуміння – Нерозуміння	,302	0,001
Екстраверсія	,316	0,001

У табл. 2 можна побачити «Розуміння чужих емоцій» (0,712); навантаження виявлених факторів. «Управління своїми емоціями» (0,712);

Факторний аналіз із застосуванням «Почуття гумору» (0,638); критерію Кайзера виявив три латентних «Самопідтримуючий гумор» (0,627); фактори з різною вагою (показники «Уява» (0,598); «Флірт» (0,583); факторного навантаження наведені в «Екстраверсія» (0,555). Зміст першого, найбільш суттєвого дужках).

Таблиця 2

Фактори пустотливості та їхні навантаження

Компонент	Фактори		
	1	2	3
Фугітивність	,523	,216	,461
Флірт	,583	,229	,164
Уява	,598	,055	,428
Почуття гумору	,638	,325	,275
Сензитивність	,714	-,217	,283
Управління чужими емоціями	,849	-,193	-,243
Міжособистісний емоційний інтелект	,860	-,436	-,151
Управління емоціями	,820	,044	-,334
Розуміння чужих емоцій	,712	-,541	-,031
Управління своїми емоціями	,712	,302	-,271
Самопідтримуючий гумор	,627	,403	,069
Розуміння – Нерозуміння	,269	,512	-,504
Екстраверсія	,555	-,088	-,095

Перший фактор, найбільш вагомий, який описує близько 45% дисперсії, містить у собі 11 основних компонентів: «Міжособистісний емоційний інтелект» (0,860); «Управління чужими емоціями» (0,849); «Управління емоціями» (0,820); «Сензитивність» (0,714);

фактору складають різні компоненти емоційного інтелекту з додаванням певних аспектів гумору.

До складу другого фактору, що описує близько 10% дисперсії, увійшли 4 основних компоненти: «Розуміння–Нерозуміння» (0,512); «Самопідтримуючий

гумор» (0,403); «Розуміння чужих емоцій» (-0,541), «Міжособистісний емоційний інтелект» (-0,436).

Зміст другого фактору складають на нашу думку суперечливі тенденції особистості до встановлення зв'язків з іншими й разом із цим до автономності.

До складу третього фактору, який описує 9% дисперсії, увійшли 3 основні компоненти: «Фьюг (фугітивність)» (0,461), «Уява» (0,464), «Розуміння– Нерозуміння» (-0,504).

Зміст третього, найменш вагомого фактору складають переважно характеристики креативної сфери особистості.

- «Розуміння чужих емоцій» (0,873);
- «Управління чужими емоціями» (0,796);
- «Управління емоціями» (0,643);
- «Сензитивність» (0,589).

Цей фактор, що включає перелічені характеристики, можна умовно назвати «Сензитивний емоційний інтелект». Він відображає здатність особистості ефективно взаємодіяти з іншими, розуміти та керувати як власними емоціями, так і емоціями оточуючих. Сенситивність, у свою чергу, означає підвищену чутливість до емоційних і сенсорних стимулів, що робить людину більш сприйнятливою до емоційних сигналів і переживань. Таким чином, цей фактор

Таблиця 3

Фактори пустотливості та їхні навантаження після обертання

Компонент	Фактори		
	1	2	3
Фугітивність	,129	,718	,024
Флірт	,234	,548	,252
Уява	,295	,675	-,031
Почуття гумору	,184	,698	,261
Сензитивність	,589	,533	-,069
Управління чужими емоціями	,796	,250	,346
Міжособистісний емоційний інтелект	,940	,226	,131
Управління емоціями	,643	,262	,550
Розуміння чужих емоцій	,873	,182	-,071
Управління своїми емоціями	,383	,346	,637
Самопідтримуючий гумор	,175	,576	,445
Розуміння – Нерозуміння	-,018	,004	,767
Екстраверсія	,481	,224	,208

У табл. 3 можна побачити навантаження виявлених факторів після обертання.

Після обертання у першому факторі залишилось 5 компонентів, але їхнє навантаження змінилося:

- «Міжособистісний емоційний інтелект» (0,940);

підкреслює важливість розвинених навичок соціальної взаємодії та емоційного інтелекту для конструктивного вирішення міжособистісних конфліктів.

Другий фактор в значній мірі змінив склад своїх компонентів, їхню загальну кількість (їх стало більше - 6) та їхнє навантаження:

- «Фьюг (фугітивність)» (0,718);
- «Почуття гумору» (0,698);
- «Уява» (0,675);
- «Самопідтримуючий гумор» (0,576);
- «Флірт» (0,548),
- «Сензитивність» (0,543).

Другий фактор можна концептуалізувати як «Креативна спонтанність і гумор». Він репрезентує здатність до імпровізації, що характеризується творчою гнучкістю та маневреністю у соціальній взаємодії — діяти «на межі фолу», де спонтанність і відкритість стають важливішими, ніж стриманість. Цей фактор відображає вміння поєднувати артистизм, гумор та креативність, демонструючи здатність особистості легко адаптуватися до різних соціальних контекстів через оригінальність самовираження.

Третій фактор також в певній мірі змінив свої компоненти та їхнє навантаження:

- «Розуміння – Нерозуміння» (0,767);
- «Управління своїми емоціями» (0,637);
- «Управління емоціями» (0,550);
- «Самопідтримуючий гумор» (0,445).

Третій фактор можна інтерпретувати як «Емоційна стійкість і саморегуляція», що визначає комплексну здатність особистості до саморегуляції, емоційного самоконтролю та адаптації у соціальній взаємодії через розуміння соціальних кордонів та підтримання внутрішнього балансу. Особливу роль відіграє самопідтримуючий гумор, який дозволяє підтримувати

позитивний настрій та зберігати емоційну рівновагу в складних міжособистісних конфліктах.

З урахуванням наданих вище описів, можна визначити три «виміри», що представляють факторну структуру пустотливості як компонента ігрової компетентності, для більш точного відображення її суті: 1) емоційний інтелект; 2) маневрена креативність; 3) самопідтримуючий гумор.

Узагальнюючи результати факторного аналізу, можна дійти висновку, що пустотливість є окремою характеристикою емоційного інтелекту особистості. Її особливість полягає у складному та специфічному поєднанні кількох особистісних і поведінкових тенденцій, а саме:

розвиненому емоційному інтелекті, що проявляється в ефективній «навігації» у складних соціальних контекстах, а також у глибині й тонкості розуміння та управління як власними емоціями, так і емоціями інших людей;

прагненні до яскравих, емоційно насичених контактів з оточенням, що сприяє створенню атмосфери зацікавленості та інтриги;

схильності до експериментування з кордонами соціально схваленої поведінки — дії «на межі фолу» — з метою глибшого розуміння соціальних норм, хоч і з ризиком їх порушення;

майстерному використанні самопідтримуючого гумору як інструменту, що сприяє емоційній рівновазі, створюючи

атмосферу легкості й невимушеності та підтримуючи активну динаміку взаємодії.

Таким чином, пустотливість можна розглядати як багатогранну форму емоційного інтелекту, що потребує соціальної гнучкості, креативності та емоційної стійкості.

В результаті факторного аналізу визначені чинники, які виражають приховані інтегративні характеристики пустотливості. Таких факторів виявилось три.

Таким чином, результати кореляційного і факторного аналізів виявили найбільш суттєві зв'язки пустотливості з особистісними характеристиками та внутрішні інтегративні характеристики пустотливості.

Висновки. Спираючись на аналіз та інтерпретацію отриманих даних, сформульовано наступні висновки.

В результаті факторного аналізу визначені чинники, які виражають приховані інтегративні характеристики пустотливості. Таких факторів виявилось три.

Перший фактор «Сензитивний емоційний інтелект» як основа міжособистісної компетентності. Після обертання у першому факторі залишилось п'ять компонентів, хоча їхнє навантаження змінилося. Ці компоненти включають міжособистісний емоційний інтелект, розуміння чужих емоцій, управління чужими емоціями, загальне управління емоціями та сензитивність. Фактор відображає здатність особистості ефективно взаємодіяти з іншими, розуміти й контролювати як власні емоції, так і емоції оточуючих.

Сензитивність у цьому контексті означає підвищену чутливість до емоційних і сенсорних стимулів, що робить людину більш сприйнятливою до емоційних сигналів і переживань. Таким чином, цей фактор підкреслює важливість розвинених навичок соціальної взаємодії та емоційного інтелекту для конструктивного вирішення міжособистісних конфліктів.

Другий фактор «Креативна спонтанність і гумор», як засіб соціальної маневреності, значно змінив склад своїх компонентів, їхню загальну кількість (яка зросла до шести) та їхнє навантаження. До нього увійшли такі характеристики, як фугітивність, почуття гумору, уява, самопідтримуючий гумор, флірт і сензитивність. Фактор репрезентує здатність до імпровізації, яка проявляється у творчій гнучкості та маневреності в соціальній взаємодії — вміння діяти «на межі фолу», коли спонтанність і відкритість набувають більшого значення, ніж стриманість. Фактор також відображає вміння поєднувати артистизм, гумор і креативність, демонструючи здатність особистості легко адаптуватися до різних соціальних контекстів через оригінальність самовираження.

Третій фактор «Емоційна стійкість і саморегуляція», як інструмент психологічної рівноваги, також змінив свої компоненти та їхнє навантаження, включаючи такі характеристики, як розуміння, управління власними емоціями, загальне управління емоціями та самопідтримуючий гумор. Фактор визначає здатність особистості до

самоконтролю, емоційного управління та адаптації у соціальній взаємодії. Особливого значення тут набуває розуміння соціальних кордонів і здатність зберігати внутрішній баланс. Самопідтримуючий гумор відіграє важливу роль, адже він дозволяє підтримувати позитивний настрій та сприяє збереженню емоційної рівноваги у складних міжособистісних конфліктах.

Пустотливість, з огляду на факторний аналіз, є інтеграцією емоційної компетентності, креативної гнучкості та схильності до експериментування з соціальними нормами, що полегшує функціонування в динамічних соціальних середовищах.

Ідентифіковані фактори можна описати як виміри пустотливості: 1) емоційний інтелект, 2) маневрена креативність, 3) самопідтримуючий гумор, що разом формують основу для соціальної адаптації та творчого самовираження.

Отримані дані на нашу думку дають підстави для певного розширення поняття емоційний інтелект в психології за рахунок включення до його складу пустотливості. Також ми вважаємо, що отримані результати підтверджують належність пустотливості як особистісної якості до суттєвих характеристик ігрової компетентності.

Одним із перспективних напрямів подальших досліджень вважаємо розширення концепції емоційного інтелекту через інтеграцію пустотливості як його складової, що сприятиме глибшому розумінню її ролі в соціальній адаптації.

References :

- Glynn, M. A., & Webster, J. (1993). Refining the nomological net of the Adult Playfulness Scale: Personality, motivational, and attitudinal correlates for highly intelligent adults. *Psychological Reports*, 72(3,1), 1023-1026.
- Gordiienko-Mytrofanova, I. V., & Kobzieva, Iu. (2019b). Gender-and role-specific differences in the perception of the concept «Impishness» (based on the results of a psycholinguistic experiment). *Psycholinguistics*, 25(1), 33-48.
- Gordiienko-Mytrofanova, I. V., Kobzieva, Iu., & Sauta, S. L. (2019c). Psycholinguistic meanings of playfulness. *East European Journal of Psycholinguistics*, 6(1), 19-31.
- Gordiienko-Mytrofanova, I., Sauta, S., & Bezkorovainyi, S. (2023a). *Hraylyvist chy ihrova kompetentnist [Playfulness Ludic competence]*. Kyiv: HO «MNH». Retrieved from <https://inter-sci-guild.org.ua/hraylyvist-chy-ihrova-kompetentnist> [in Ukrainian].
- Gordienko-Mitrofanova, I. V., Kobzeva, Yu. A., Zuev, I. A., & Sauta, S. L. (2019a). Razrabotka oprosnika igrovoy kompetentnosti (OIK) [Development of a questionnaire for game competence (QGC)]. *Psykholohichnyi chasopys – Psychological Journal*, 5 (12), 280-301 [in Russian].
- Hordienko-Mitrofanova, I., & Bezkorovainyi, S. (2024). Psychological characteristics of the current development of mischievousness as a component of play competence (based on the results of a diagnostic experiment). *Psychological Journal*, 10(2), 38–63. <https://doi.org/10.31108/1.2024.10.2.3> [in Ukrainian].
- Hyde, J. S. (2014). Gender similarities and differences. *Annual Review of Psychology*, 65, 373–398. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010213-115057>.
- Kobzieva, Iu., Gordiienko-Mytrofanova, I., & Goncharenko-Kulish, A. (2020b). Defining impishness as a component of ludic competence via restructuring semantic elements of the concept “impishness”. *Problems of Modern Psychology*, 47, 118-140.
- Schaefer, C., & Greenberg, R. (1997). Measurement of playfulness: A neglected therapist variable. *International Journal of Play Therapy*, 6(2), 21-31.
- Yarnal, C., & Qian, X. (2011). Older-adult playfulness: An innovative construct and measurement for healthy aging research. *American Journal of Play*, 4(1), 52-79.

Serhii Bezkorovainyi

PhD student at the Department of Psychology, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, leading psychologist of TOV«NVPHP», Kharkiv (Ukraine)

INTEGRATIVE CHARACTERISTICS OF THE INTERNAL STRUCTURE OF IMPISHNESS: A FACTOR-ANALYTICAL STUDY

ABSTRACT

The article presents the results of a study on impishness as a component of ludic competence, based on correlation and factor analysis data. The research sample consisted of 238 individuals aged 21 to 40, including 142 women and 96 men, accounting for 55% and 45%, respectively, of the total participants. The sample represents the period of youth and early adulthood. The study focuses on identifying key characteristics of impishness, such as emotional intelligence, creative flexibility, and self-sustaining humor. The research examined 13 diagnostic indicators with strong correlations, leading to the identification of three latent factors that reflect the multidimensional nature of this phenomenon.

The first factor, "Sensitive Emotional Intelligence", integrates the ability to understand and regulate emotions, display sensitivity, and use humor in social interactions. The second factor, "Creative Spontaneity and Humor", highlights creative flexibility, improvisation, and maneuverability through imagination, flirtation, and humor. The third factor, "Emotional Resilience and Self-Regulation", reflects the ability to maintain internal balance and adapt through self-sustaining humor.

The factor analysis results have significantly enriched the understanding of the psychological essence of the "Frolicsome Fellow" ludic position, aligning with existing theoretical, methodological, and empirical findings. Impishness is defined as a complex and multifaceted phenomenon that integrates the ability to effectively navigate interpersonal conflicts by directing others' attention through the creation of self-challenging situations, maneuvering

between social norms and taboos, and expressing oneself creatively through playful pranks, flirtation, and provocative actions. Impishness combines traits of emotional intelligence, creativity, and social flexibility, ensuring effective adaptation to diverse social situations.

The study findings confirm previous theoretical and methodological developments, providing a more comprehensive description of the psychological nature of the "Frolicsome Fellow" ludic position.

Key words: ludic competence, playfulness, impishness, ludic position "Frolicsome Fellow", emotional intelligence, factor analysis, interpersonal conflict, self-regulation, youth, early adulthood.

How to cite (як цитувати):

Bezkorovainyi, S. INTEGRATIVE CHARACTERISTICS OF THE INTERNAL STRUCTURE OF IMPISHNESS: A FACTOR-ANALYTICAL STUDY. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 11(2), 54–63. <https://doi.org/10.31108/1.2025.11.2.4> [in Ukrainian]

Безкоровайний, С. ІНТЕГРАТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВНУТРІШНЬОЇ СТРУКТУРИ ПУСТОТЛИВОСТІ: ФАКТОРНО-АНАЛІТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ. *ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС*, 11 (2), 54–63. <https://doi.org/10.31108/1.2025.11.2.4>

Дата отримання статті: 03.01.2025

Дата рекомендації до друку: 21.01.2025

Дата оприлюднення: 28.02.2025

ЖИТТЄВО-ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ У ФОРМУВАННІ ГОТОВНОСТІ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Панчук Наталія Петрівна¹

¹Кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології освіти, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський (Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9090-6073>

UDC: 159.922

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено проблемі впливу життєво-професійного самовизначення на формування особистості майбутнього фахівця в ранньому юнацькому віці, готовності до професійної діяльності в процесі навчання в закладі вищої освіти.

Здійснено аналіз сучасних підходів до процесу професійного становлення майбутнього фахівця в сучасних умовах навчання у закладах вищої освіти.

Розглянуто важливість усвідомлення відповідальності за компетентне проектування свого життєвого і професійного шляху в процесі професійного становлення та формування такої суб'єктності, в основі якої покладена рефлексія власної самоцінності.

Виявлено, що партнерський освітній діалог в системі «викладач – студент», виступає для останнього лише зовнішнім провідником, який спрямовує його зусилля на пошук сенсу свого життя. Разом з цим, активізація механізму рефлексії сприяє перенесенню цього процесу у внутрішній план, що робить його особистісно-значущим. Це, в свою чергу, інтенсифікує вибудовування різноманітних програм свого життєвого шляху: особистісного розвитку, професійного становлення або кар'єрного росту, творчого самовираження, розвитку тих чи інших здібностей, досягнення гармонійного розвитку або ж духовної досконалості тощо.

Наголошено, що майбутній фахівець повинен усвідомлювати свою відповідальність за компетентне проектування власного життєвого та професійного шляху; дбати про те, щоб обрана ним професія ставала для нього «справою життя», якій він буде відданим і про яку турбуватиметься більше, ніж про захист свого «Я».

Здійснено аналіз життєво-професійних ціннісних орієнтацій респондентів. Підкреслено, що цінності є мотивувальними компетентностями, певними спрямовувальними і прискорювальними мотивами людської поведінки, діяльності, зокрема професійної.

Доведено, що надання професійної спрямованості життєвим прагненням і мотивам поведінки здобувача вищої освіти є важливим моментом становлення особистості майбутнього фахівця-філолога, формуванні стійких життєвих поглядів, професійних переконань.

Ключові слова: життєво-професійне самовизначення, професійні ціннісні орієнтації, особистісні ціннісні орієнтації, професійна підготовка, життєво-професійний шлях.

Визначення проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасні процеси змін в освітній політиці української держави ґрунтуються на визнанні європейських цінностей та

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Panchuk Nataliia

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

імплементатії стандартів забезпечення якості освіти і, зокрема, вищої (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area, 2015). Навчально-професійна діяльність, як провідний вид діяльності в юнацькому віці, є основним етапом життєво-професійного шляху та формування особистості.

Ретроспективні підходи розуміння та вивчення наукової сутності самовизначення особистості та професійного самовизначення дають можливість досліджувати різні аспекти професійного зростання та професійної реалізації фахівців, зокрема фахівців педагогічно-філологічної сфери, в сучасних умовах професійного навчання закладів вищої освіти.

В психологічній готовності до самовизначення провідну роль відіграє самосвідомість – усвідомлення своїх якостей та їх оцінка, уявлення про своє реальне і бажане Я, рівень домагань, оцінка себе та інших, інтроспекція й особистісна рефлексія. Складовою активності здобувача вищої освіти відображає процес формування цінностей та ціннісних орієнтацій, як стійкого елемента життєвої перспективи.

Життєве самовизначення на основі пріоритетної системи ціннісних орієнтацій або вибору у плані однієї з ліній розвитку особистості, або загальної спрямованості життєвого шляху, є процесом. Даний процес зачіпає практично всі підструктури особистості та виступає як інтегроване поєднання морально-світоглядного, ціннісно-цільового й мотиваційного самовизначень особистості.

Політико-економічна нестабільність, переведення закладів освіти на дистанційну форму навчання, відсутність прямого контакту викладача зі студентом стали причинами погіршення процесу професійної підготовки майбутніх фахівців (Лохвицька & Кролівець, 2023), що, в свою чергу, піднімає актуальність проблеми впливу життєво-професійного самовизначення на формування особистості майбутнього фахівця в ранньому юнацькому віці. В сучасних умовах війни частина молодих людей опинилася в стані розгубленості по відношенню до свого професійного майбутнього. Це дозволяє говорити про проблему професійного самовизначення особистості як про реальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальним питанням сьогодення, за нашою науковою позицією, є особливості здійснення життєво-професійного вибору особистості в юнацькому віці та вплив на нього психологічних детермінант. Сучасні науковці наголошують на тому, «на цей вік припадає чимало випробувань, які мають свій відбиток на розвитку моральної свідомості юнаків та дівчат, що, в свою чергу, впливає на здійснення самостійного, вільного вибору» (Булах & Некіз, 2023: 6). Сучасна модель підготовки фахівця ґрунтується на компетентнісному підході, який передбачає пізнавально-діяльнісну організацію освітнього процесу, при якій студенти здобувають не лише міцні знання, а й сталі практичні навички. Важливим стає використання не лише актуальних ресурсів особистості, а й розвиток та реалізація її потенційних ресурсів,

що в кінцевому випадку забезпечить успішне набуття професійних компетентностей майбутніх фахівців.

Дослідження сутності, змісту та структури професійного самовизначення проаналізовані в працях Л. Помиткіної (Помиткіна, 2013). Дослідження проблеми життєвих цінностей відображено у працях А. Очеретяного (Очеретяний, 2020), Т. Kasserта, R. Ryan (Kasser & Ryan, 1993), життєвих стратегій – у працях С. Shealy (Shealy, 2016), життєвого плану – у працях І. Беґа (Бег, 1998). Дослідження українських дослідників (Долинська & Максимчук, 2000; Максимчук, 2009; Булах & Некіз (2023); Лохвицька & Кролівець (2023); Ткач & Бочелюк (2009); Бугерко, (2022)) розкривають психологічні особливості формування готовності до професійної діяльності, оволодіння здобувачами вищої освіти професійними знаннями, вміннями та навичками.

Мета статті – проаналізувати результати сучасних досліджень у вітчизняній та зарубіжній психології з даної проблеми; особливостей життєво-професійного самовизначення у формуванні особистості майбутнього фахівця у процесі професійної підготовки.

Методи та прийоми. Теоретичне дослідження здійснене з використанням методу аналізу психолого-педагогічної літератури, загальнонаукових методів порівняння, систематизації, інтерпретації та опису ідей та фактів; бесіди, методики «Життєво-професійний шлях». Методика на достатньому рівні відповідає вимогам контент-валідності. Виконання завдання не викликає

труднощів, інструкція зрозуміла. Це свідчить про те, що дана методика відповідає вимогам довірчої валідності.

Дослідження основного матеріалу з повним обґрунтуванням наукових результатів. Професіоналізація – це один з найважливіших способів самовизначення особистості. Це пошук свого місця в суспільстві. Вибір професії – це не просто вибір сфери діяльності, це визначення шляху розвитку своєї особистості, реалізація своїх знань, вмінь та здібностей. Проблеми професійного самовизначення виходять на перший план у юнацькому віці. Найважливішою характеристикою ранньої юності виступає орієнтація на майбутнє, яка створює позитивний емоційний фон ставлення особистості до себе, стимулює її активність і є основою її розвитку. Юнацький вік співпадає з навчанням у вузі. Саме на першому курсі формується відношення молодшої людини до навчання, до майбутньої професійної діяльності, продовжується активний «пошук себе», формуються якості професійно грамотного сучасного спеціаліста.

Важливою є думка українських науковців Т. Ткача та В. Бочелюк про те, що саме «...через освіту і освітній простір людина набуває можливості віднайти і зберегти себе у своїй самості, а з іншого боку – проектувати свою життєдіяльність і будувати її за цим проектом...» (Ткач & Бочелюк, 2009 : 35). При проведенні практичних занять слід брати до уваги системоутворюючий фактор самопізнання як провідної складової компоненти інтеграції теоретичних знань у свідомість майбутнього вчителя, на основі

якої відбувається перенесення смислів і значень на власні дії та вчинки, підвищення самоактивності і, як наслідок, особистісне зростання. Формами практичних занять можна використовувати бесіди, диспути, обговорення педагогічних ситуацій, тренувальних вправ, самоаналізу, рольових ігор тощо. Система вправ, диспутів, проблемних ситуацій підбирається з врахуванням їх поступового формування в образі «Я»-професіонал. Адже на кожному занятті здобувачі вищої освіти могли конкретизувати власні уявлення про себе, мали можливість розширити територію «Я», усвідомити важливість становлення професійних цінностей (Максимчук, 2011). «Проблема розвитку готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення має розв'язуватися завдяки створенню у навчальному закладі відповідних психолого-педагогічних умов, що можуть реалізуватися через проведення спеціальної тренінгової роботи, психологічного консультування, спрямованого на допомогу молоді у процесі професійного самовизначення та тематичного відеолекторію» (Помиткіна, 2013).

Як компонент молодіжної свідомості, життєва орієнтація включає в себе всі характерні для ціннісних орієнтацій рівні:

емоційний, що характеризується, в першу чергу, соціальними почуттями;

когнітивний, що виражає свідому спрямованість на форми життєдіяльності;

поведінковий, що виражає готовність зайнятися тією чи іншою діяльністю.

Характерною рисою ранньої юності є

формування життєвих цілей, планів. Життєві плани залежать від завдань, які визначаються об'єктивними умовами життя та ціннісними орієнтаціями юнака та умовно поділяються на:

професійно-освітні (отримати цікаву улюблену роботу, підвищити свою кваліфікацію, отримати вищу освіту);

суспільно-політичні (розширити свій політичний кругозір, приймати участь в суспільному житті);

романтико-пізнавальні (побувати в інших містах і країнах; набути нових вражень);

особистісно-сімейні (знайти вірних друзів, створити сім'ю, виховати дітей справжніми людьми);

матеріально-побутові (добитися гарного матеріального становища, створити хороші житлові умови).

Життєві плани молоді формуються на основі її уявлень про об'єкт вибору, з врахуванням значимості для неї професійного самовизначення, а також самої праці. «Життєвий план виникає, з одного боку, в результаті узагальнених цілей, котрі ставить перед собою особистість, як наслідок побудови «піраміди» її мотивів, становлення усталеного ядра ціннісних орієнтацій, які підпорядковують собі поодинокі прагнення, що минають; з іншого боку – це результат конкретизації цілей і мотивів. Безпосередній вплив на життєві цінності особистості справляють цілі та інтереси суспільства, ідеологічні установки, моральні та правові норми, соціальні цінності» (Бех, 1998: 141).

Професійне самовизначення є одним з

новоутворень раннього юнацького віку. Умовою для виникнення розвитку життєвого самовизначення (ким бути? Яким бути?) виступають ціннісні орієнтації. Готовність до самовизначення вимагає формування у юнацькому віці стійких, свідомо вироблених уявлень про свої обов'язки і права по відношенню до суспільства, інших людей, моральних принципів і переконань, розуміння обов'язку, відповідальності, вміння аналізувати власний життєвий досвід, спостерігати за явищами дійсності, давати їм оцінку та ін.

На професійне самовизначення студентів істотним чином впливає розвиток рефлексивних здібностей, що «сприяє процесам самопізнання, самоаналізу думок і переживань, пов'язаних із майбутньою професійною діяльністю, перетворення власного ментального досвіду, розкриття внутрішніх особистісних ресурсів, що в підсумку призводить до вироблення індивідуального життєвого стилю – унікального способу взаємодії з життям» (Бугерко, 2022:40).

Професійна самосвідомість вчителя, викладача розпочинає формуватися вже в період навчання у вищій школі і становлення його визначається впливом двох факторів. Один з них зв'язаний з процесом засвоєння студентами – майбутніми викладачами професійних цінностей, понятійного і концептуального апарату дисциплін психолого-педагогічного циклу, в термінах можуть бути усвідомлені властивості й особливості власного «Я» як професійно значущих. Другим фактором розвитку

професійної самосвідомості є сама реальна педагогічна діяльність, в ході якої проявляються, об'єктивуються для інших і для себе професійно важливі властивості і особливості майбутнього вчителя (Дуткевич & Максимчук, 2010).

Життєві цінності студента трактуються (Очеретяний, 2020: 3) як «основні його життєві орієнтири, котрі детермінують майбутню професійну спрямованість, визначають зміст його освітньо-пізнавальної діяльності у закладі вищої освіти та окреслюють стиль і масштаби соціальної активності».

Поняття «життєвих стратегій» включає такі феномени як:

1) спосіб життя, який включений в систему орієнтування за допомогою механізмів сприймання та інтуїції і характеризує емоційну сторону людського життя;

2) смисл життя – цілісне уявлення про фундаментальні основи життя;

3) життєві цінності – виступають як система ідей і переконань особистості відносно повноцінного життя, яка сформувалась під впливом культурних традицій, зразків та ідеалів;

4) життєві норми – вимоги до змісту і якості життя, а також стандарти оцінки життєвих подій.

В юнацькому віці з життєвими цілями та планами на майбутнє тісно пов'язаний ідеал, який виступає внутрішньою спонукальною силою дій, визначає шляхи досягнення цілей, змінюється по мірі розвитку особистості, збагачення досвідом, знаннями,

сприяє формуванню певних рис характеру і виражає рівень активності.

Зарубіжні учені у дослідженнях розглядають життєві стратегії особистості, як спосіб організації її життя в спектрі своєї індивідуальності та забезпечення власних потреб і прагнень. Ґрунтуючись саме на життєвих цінностях, життєві стратегії представляються стабільними, стійкими утвореннями, які організовують цілісність життєдіяльності, визначають спосіб буття людини в майбутньому (Shealy, 2016).

Дослідження проводилось на базі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка до початку війни в Україні. В експериментальному дослідженні прийняли участь студенти другого курсу факультету іноземної філології.

На основі результатів констатувального експерименту за методикою «Життєво-професійний шлях» нами виявлено змістові характеристики життєво-професійного шляху, виділення особистісних якостей досліджуваних, що виступають для них особливо значущими у досягненні життєвих та професійних цілей, реалізації власних домагань.

Контент-аналіз результатів дослідження показав, що за змістовною інтерпретацією можна виділити декілька груп відповідей. Так, частина студентів (16,7%) розуміють «професійний шлях» як шлях оволодіння професійними знаннями, вміннями та навичками; самовдосконалення; набуття досвіду; становлення себе як професіонала. Серед відповідей найбільш характерними є: «шлях, в якому ти себе

розвиваєш і знаходиш»; «шлях розвитку себе у професійній діяльності».

Інша група респондентів (25,0%) бачить у професії вчителя своє покликання, мету свого життєвого шляху, здійснення мрії. Про це свідчать такі варіанти відповідей: «той шлях, який людина обирає»; «коли обирає професію та слідує ним все життя»; «досягнення своєї мети». Аналіз даних висловлювань є прикладом того, що студенти вбачають в професії вчителя смисл свого життєвого шляху, покликання. У них наявні професійні цінності, що визначають професійно-педагогічну спрямованість особистості.

Наступна група студентів (25,0%) трактує професійний шлях, пов'язуючи його з реалізацією духовних цінностей, а саме, надають перевагу таким цінностям як задоволення, насолода від роботи, радість від роботи з дітьми і т.д. Серед відповідей даних студентів ми виділили такі: «шлях, який є складним, плідним, але приносить задоволення»; «та праця, яка приносить задоволення»; «праця, яка приносить користь не лише тому, хто її виконує».

Дуже важливим є той факт, що студенти (8,3%) визначають професійний шлях невід'ємно від життєвого. Про це свідчать такі висловлювання студентів: «праця, якою людина займається впродовж життя».

За матеріалами дослідження ми приходимо до висновку, що деяка частина студентів (8,3%) бачить свій «професійний шлях» просто як час, який вони будуть тратити на виконання професійних обов'язків.

До цього висновку привели такі висловлювання: «це період від здобуття освіти до завершення професійної діяльності». У студентів, що складають дану групу, не зафіксовано спрямованості до самоосвіти, самовдосконалення, активності на пізнання, відкриття нового, прагнення творчо реалізувати свій особистісний потенціал, не виявлено зацікавленості до своєї майбутньої професії. Як бачимо, вже в інтерпретації поняття «професійний шлях» чітко простежуються відмінності в ціннісно-емоційному ставленні до обраної професії.

Інша група студентів (8,3%) трактує «професійний шлях» як засіб побудови кар'єри, досягнення високих професійних результатів. Дану думку підтверджують такі висловлювання: «можливість реалізовувати

При завершенні речення «В професії мені б хотілося досягти...» ми отримала наступні результати:

«визнання, захоплення, гідної праці», «високого рівня», «найвищих висот», «успіху», «наукових титулів», «високого кар'єрного росту», «значних успіхів» – 58,3%;

«поставлених цілей», «реалізації поставлених цілей» – 16,7%;

розвитку себе і навчання інших – 8,3%;
гармонії з собою – 8,3%.

Як бачимо, найбільшу кількість виборів отримали статусні ціннісні орієнтації (58,3%).

При завершенні речення «Плануючи своє життя, я...» частина студентів (8,3%) пов'язує його зі створенням сім'ї та професією: «бачу у ньому сім'ю та престижну роботу».

Таблиця 1.

Групи ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів

№ з/п	Групи ціннісних орієнтацій	Кількість виборів студентів (%)
1.	Професійні	33,3
2.	Духовні	25,0
3.	Самовдосконалення	16,7
4.	Статусні	8,3
5.	Особистісні, життєві	8,3

себе». Тут мають місце цінності, спрямовані на самореалізацію.

Усі названі студентами відповіді можна згрупувати за змістом. Для зручності аналізу ми відобразили результати в таблиці (див. Табл.1).

Як бачимо, до ієрархічної структури групи ціннісних орієнтацій увійшли: професійні (33,3%), духовні (25,0%), самовдосконалення (16,7%), статусні (8,3%) та особистісні, життєві (8,3%).

Наступна група досліджуваних (25%) висловлює наявність цілеспрямованості та саморозвитку і вдосконалення: «йду до своєї мети», «реально оцінюю, яка ціль мені під силу зараз», «намагаюся ставити цілі, які досягаю поступово».

Позитивним є те, що окрема частина студентів (8,3%) орієнтується в майбутньому на морально-особистісні якості: «в першу чергу приділяю увагу морально-особистісним якостям».

Деякі студенти (8.3%) взагалі не планують свого подальшого життєвого шляху: «його не планую». Або ж не планують працювати за фахом (8.3%), оскільки «розглядають себе у безлічі сфер».

Також є відповіді студентів (8.3%) , які звертають увагу на матеріальне забезпечення в майбутньому: «хочу забезпечити себе всім необхідним».

Окрема частина респондентів (8.3%) не дала чіткої відповіді: «розставляю пріоритети правильно».

Щодо головної професійної мети студентів ми виділили наступні групи відповідей, які відображають:

професійні ціннісні орієнтації: «добре знати основні предмети», «стати для своїх учнів не тільки вчителем, а й порадиником», «навчити дітей любити предмет», «вивчити правопис, навчитися навчати», «реалізовувати себе», «вільно володіти матеріалом», «у вихованні гідних учнів», «стати кандидатом наук», «знайти роботу по душі» (75.0 %);

суспільні ціннісні орієнтації: «сформувати свідоме суспільство» (8.3%);

не визначилися: (8.3%).

При аналізі відповідей щодо планування на майбутнє ми отримали наступні відповіді, в яких відображено спрямованість:

на професію вчителя та налаштованість працювати за фахом: «працювати за спеціальністю», «працювати за професією», «закінчити університет з дипломом магістра і працювати вчителем» (25%);

на побудову кар'єри: «займатися науковою діяльністю», «бути щасливою у

професійному плані» (16.7%);

на створення сім'ї: «створити щасливу сім'ю», «бути щасливою у сімейному плані», «мати велику сім'ю» (25%);

на матеріальний добробут: «власний бізнес», «стабільний дохід» (16.7%);

на особистісний розвиток: «розвивати себе», «самовдосконалюватися», «стати більш самостійною» (25%);

на духовний розвиток: «здійснити свої мрії», «багато подорожувати», «займатися тим, що приносить задоволення» (25%).

На наступному етапі нас цікавило питання щодо головної життєвої мети респондентів. Переважна частина вказала орієнтацію:

на сімейне життя, на рідних людей: «бути хорошою дружиною і мамою», «кожного дня проживати щасливі моменти з рідними людьми», «сім'я», «щаслива та здорова сім'я», «мати щасливу сім'ю» (41.7%);

на бажання бути щасливою людиною: «щастя», «бути щасливою» (16.7%);

на цілеспрямованість: «завжди йти до своєї мети» (8.3%);

на майбутню професію: «бути хорошою вчителькою», «не робити помилок моїх вчителів», «закінчити навчання у вузі» (25%);

на духовність: «бути щирою з самою собою» (8.3%).

Професійне самовизначення особистості як майбутнього фахівця полягає не тільки у виборі його професії, але і в його реалізації, а основою цього має стати психологічна готовність та адаптація на робочому місці, яка буде акцентуватись: на

рекомендаціях по вирішенню низки проблем, пов'язаних з професійною діяльністю; на психологічній підготовці особистості у визначенні своєї позиції щодо самостійного прийняття рішення.

Сенс роботи вчителя студенти (83.3%) вбачають: «у вихованні людини», «у допомозі учням розвивати себе», «у навчанні учнів», «у вихованні в учнів любові до країни, поваги до інших», «у вмінні вибудовувати правильні взаємовідносини», «у тому, щоб передати свої знання іншим», «у тому, щоб навчити жити, не нав'язуючи свою думку та допомагати», «навчити дитину і не зламати психіку», «в тому, щоб дитина вміла застосовувати вивчене», «щоб допомогти учням у виборі професії».

У розумінні студентів найважливішим для вчителя є:

взаєморозуміння (8.3%),

допомога учням, озброєння їх знаннями (33.3%), «бути прийнятим учнями», «навчити дітей вчитися», «щоб діти знали»;

знання предмету (41.7%): «бути самим собою», «володіти бездоганно знаннями свого предмету», «знання»;

любов до предмету (16.7%): «любити свій предмет», «любити свою справу»;

повага до дітей (16.7%): «повага дітей та взаємоповага»;

людяність (8.3%): «бути людиною»;

не визначилися (8.3%).

Досліджувані вбачають роль вчителя в суспільстві в тому, щоб:

«вчити жити», «навчати та виховувати дітей», «вміти навчати», «бути обізнаним в різних сферах», «бути комунікабельним»,

«правильно подавати навчальний матеріал», «розуміти учня», «бути прикладом для своїх учнів» (66.7%);

знайти до кожного учня індивідуальний підхід (8.3%);

не визначилися (8.3%);

правильно організувати свою діяльність (8.3%);

бути захоплений своєю професією (8.3%);

любити свою справу (8.3%).

Досліджуваним найбільше в роботі вчителя подобається:

«керувати процесом» (8.3%);

«бачити учнів, які виростуть добрими людьми» (8.3%);

«спілкування з дітьми», «улюблена професія», «працювати з дітьми», «мій предмет», «знаходити підхід до кожного учня» (58.3%);

«нічого» (8.3%);

«те, що постійно потрібно іти вперед» (8.3%);

«перевірка зошитів» (8.3%).

Для правильного вибору професії необхідно визначити свої професійні інтереси і схильності, умовно це можна назвати «Я хочу», по-друге, оцінити свої професійно важливі якості, тобто свої можливості, стан здоров'я що можна назвати «Я можу». Для того, щоб бути вчителем, на думку досліджуваних:

необхідні знання (50.0%): «потрібно знати матеріал», «потрібно хотіти навчити когось», «передати свої знання», «потрібно розуміти педагогіку і психологію», «я маю добре володіти предметом», «треба вільно

володіти матеріалом»;

потрібно любити дітей (33.3%);
«потрібно навчитись любити всіх дітей
однаково», «потрібно мати любов до професії,
дітей», «потрібно любити дітей»;

потрібно самовиховуватись (16.7%);
«потрібно мати бажання вчитися все життя».

Варто відмітити, що особистість,
обираючи майбутню професію, має оцінити
свої людські якості для розвитку та
формування вольової спрямованості. Вона є
суб'єктом власного розвитку та здатна до
свідомого самовизначення, вдосконалення
наявних особистісних ознак і характеристик
відповідно до її життєвих, професійних
цінностей та ідеалів. У завершенні речення
«Не дивлячись ні на що, вчитель...» ми
побачили, що студенти виокремили
домінантні, морально-духовні якості, а саме:

людяність (25%),
любов до учнів (16.7%);
справедливість (8.3%),
стриманість (41.7%);
повага до учнів (33.3%);
відповідальність (8.3%);
не надали відповіді (8.3%).

При виявленні професійних цілей ми
можемо зробити висновок, що майбутні
фахівці вбачають їх в наступному:

«виховати дітей» (8.3%);
«бути добрим і гарним
вчителем» (25.0%);
«стати досвідченим фахівцем», «стати
успішним педагогом, який знає свою
справу» (25.0%);

«займатися тим, що буде приносити не
лише матеріальні кошти, але й

задоволення» (8.3%);

«написання наукових робіт»,
«отримання титулів» (16.7%);

«набути необхідних навичок та
вмінь» (8.3%);

«їх немає» (8.3%);

Згідно думки майбутніх фахівців-
філологів гарним вчителем, є той, хто

розуміє учня (83.3%): «той, хто розуміє
свого учня», «на рівні з ним», «той, хто може
зрозуміти дитину», «який може знайти
спільну мову з дитиною», «хто розуміє учня»,
«який знайде правильний підхід до дітей»,
«який є другом для учнів», «думає не тільки
про себе, а й про учня»;

хто може дати міцні знання дітям
(25.0%): «який для кожної ситуації знайде
вихід», «який вміє правильно організувати
навчальний процес».

Найбільш високі ранги, як показали
відповіді студентів, займають такі цілі:
досягти справжнього професіоналізму;
успіхів; найвищого рівня професіоналізму;
стати фахівцем; добитися найвищих
результатів своєї праці; набути найвищого
рівня знань, щоб передати іншим; добитися
повного взаєморозуміння з вихованцями;
найвищий професійний розвиток; повага.
Таким чином, як бачимо, увійшли професійні,
статусні цілі та цілі самовдосконалення.

**Висновки дослідження та
перспективи подальших досліджень.**

Формування успішного професійного
самовизначення молоді особистості, вимагає
від неї певних психічних, психологічних і
фізичних властивостей, які відповідають
вимогам обраної професії і сприяють

успішному оволодінню нею. Від молодії особистості вимагається набуття таких психологічних якостей, як розвиток природних здібностей, розширення та поглиблення професійних інтересів, ціннісні, моральні орієнтації та ідеали, кар'єрні прагнення, професійні плани, суспільно-політичні переконання.

Вироблення внутрішньої позиції майбутнього фахівця, надання професійної спрямованості життєвим прагненням і мотивам поведінки здобувача вищої освіти є важливим моментом у становленні особистості майбутнього фахівця, формуванні стійких життєвих поглядів та професійних переконань.

Перспективу подальших досліджень ми пов'язуємо з вивченням психологічних особливостей життєво-професійного самовизначення в формуванні особистості сучасного студента в період навчання під час війни в Україні. Зокрема, вимагають розробки питання вивчення професійних та життєвих цілей, адекватних новій ситуації, що склалася, а також процесу формування майбутнього кваліфікованого та конкурентоспроможного фахівця в кризових суспільних умовах та в критичних ситуаціях життя, оскільки успішний особистісний і професійний розвиток дає можливість прогнозувати психологічне благополуччя, задоволеність життям і особистісне зростання кожної людини в сучасному світі.

References :

- Bekh, I.D. (1998). Osobystisno zorientovane vykhovannia. Kyiv : IZMN. 204 [in Ukrainian].
- Buherko, Yu. (2022). Reflektyvnyi kharakter navchalnoi diialnosti yak tsinnisnyi chynnyk profesiinoho stanovlennia suchasnoho fakhivtsia. *Psykholohichni zhurnal*. 8 (2). 39-54. <https://doi.org/10.31108/1.2022.8.2.4> [in Ukrainian].
- Bulakh, Iryna, & Nekiz, Tetiana (2023). Dynamika vplyvu psykhologichnykh determinant na etapy moralnoho vyboru osobystosti yunatskoho viku. *Naukovyi chasopys UDU imeni Mykhaila Drahomanova. Serii 12. Psykholohichni nauky*. Vypusk 22 (67). 5-15 [in Ukrainian].
- Dutkevych, T. V., & Maksymchuk, N.P. (2010). *Psykholohiia vyshchoi shkoly (kurs lektsii): navchalnyi posibnyk: Kamianets-Podilskyi : Aksioma*. 228 [in Ukrainian].
- Dolynska, L.V., & Maksymchuk, N.P. (1998). Dynamika zhyttievykh ta profesiinykh tsinnostei maibutnoho vchytelia. *Tsinnisni oriientsatsii v hromadianskomu stanovleni osobystosti: zb. vseukrainskoi nauk.-prakt. konferentsii. Drohobych*. 156-159 [in Ukrainian].
- Lokhvitska, Liubov, & Krolyvets, Yuliia (2023). Suchasni tendentsii profesiinoi pidhotovky psykhologiv-doshkilnykiv: analiz i vektory vdoskonalennia. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 12. Psykholohichni nauky : zb. nauk. prats / za nauk. redaktsiieiu I. S. Bulakh*. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2023. Vyp. 21 (66). 38-51. DOI: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2023.21\(66\)](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2023.21(66)) [in Ukrainian].
- Maksymchuk, N.P. (1999). Zmist tsinnisnykh oriientsatsii v zhyttievo-profesiinomu samovyznachenni maibutnoho pedahoha. *Psykholohiia: zbiryk naukovykh prats*. Kyiv: NPU imeni M.P. Drahomanova. 55-61. [in Ukrainian].
- Maksymchuk, N.P. (2011). Profesiini tsinnisni oriientsatsii maibutnoho vchytelia v systemi osobystykh tsinnisnykh oriientsatsii [Professional value orientations of the future teacher in the system of personal value orientations]. *Problemy suchasnoi psykhologii: zbiryk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka, Instytutu psykhologii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy / Za red. S.D. Maksymenka, L.A. Onufriievoi*. Vyp.12. Kamianets-Podilskyi: Aksioma. 634-642 [in Ukrainian].
- Ocheretianyi, A.V. (2020). Formuvannia zhyttievykh tsinnostei u studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv SSHa ta Ukrainy: dys. ...d-ra filosofii : 011. Uman. 317. Retrieved from: <https://nauka.udpu.edu.ua/wpcontent/uploads/2020/08/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%D0%9E%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%82%D1%8F%D0%BD%D0%B8%D0%B9%D0%90.%D0%92..pdf> [in Ukrainian]

Tkach, T. V., & Bocheliuk, V. Y. ta in. (2009). *Osvitnii prostir osobystosti v ekonomitsi znan: monohrafiia*. Melitop. in-derzh. ta munitsyp. upr. Klasych. pryvat. un-tu. Zaporizhzhia; Kryvyi Rih; Melitopol; Mykolaiv. 172 [in Ukrainian]

Pomytkina, L.V. (2013). *Osoblyvosti hotovnosti studentiv do pryiniattia stratehichnoho zhyttievoho rishennia z profesiinoho samovyznachennia*. Pedahohichni protses: teoriia i praktyka: zbirnyk naukovykh prats, 2, 215-225 [in Ukrainian]

Kochubei, T., & Ocheretiany, A. (2018). *Formuvannia zhyttievych tsinnosti studentiv u USA*. *Studia Zarządzania i Finansów Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*. Poznan, Issue t. 80. nr 3., 43-51. doi: 10.26349/zn.wsb.w.poznaniu.0080.04

Kochubei, T., & Ocheretyanyi, A. (2017). Sensitivity of students for formula of living values. *Slovak international scientific journal*, Bratislava, Vol. 1. № 12, 21-24. Retrieved from: http://sis-journal.com/wp-content/uploads/2018/01/SIS-journal_12.pdf

Kasser, T., & Ryan, R. (1993). A dark side of the American dream: Correlates of financial success as a central life aspiration. *Social Psychology*. 65, 410-422.

Shealy, C. N. (2016). *Making sense of beliefs and values*. New York, NY: Springer Publishing.

Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). (2015). Brussels, Belgium. https://www.enqa.eu/wpcontent/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf

Panchuk Nataliia

PhD in Psychology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Educational Psychology, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, Kamianets-Podilskyi (Ukraine)

LIFE AND PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION IN THE FORMATION OF READINESS FOR FUTURE PROFESSIONAL ACTIVITY

ABSTRACT

In psychological readiness for self-determination, self-awareness plays a leading role - awareness of one's qualities and their evaluation, an idea of one's real and desired self, the level of claims, evaluation of oneself and others, introspection and personal reflection. The meaningful life activity of a higher education student reflects the process of forming values and value orientations as a stable element of life perspective.

Choosing a profession is not just a choice of a field of activity, it is a determination of the path of development of one's personality, realization of one's knowledge, skills and abilities. The problems of professional self-determination come to the fore in adolescence. The most important characteristic of early adolescence is a focus on the future, which creates a positive emotional background for the individual's attitude towards himself/herself, stimulates his/her activity and is the basis for his/her development. Adolescence coincides with university studies. It is during the first year of study that a young person's attitude to learning and future professional activity is formed, an active "search for oneself" continues, and the qualities of a professionally competent modern specialist are formed.

A characteristic feature of early adolescence is the formation of life goals and plans. Life plans depend on the tasks that are determined by the objective conditions of life and value orientations of a young person and are conditionally divided into: professional and educational (to get an interesting job you like, to improve your skills, to get a higher education); socio-political (to broaden your political outlook, to participate in public life); romantic and cognitive (to visit other cities and countries, to gain new impressions); personal and family (to find true friends, to start a family, to raise children as real people); material and domestic (to achieve a good financial situation, to create comfortable living conditions).

The formation of successful professional self-determination of a young person requires certain mental, psychological and physical properties that meet the requirements of the chosen profession and contribute to the successful mastery of it. A young person is required to acquire such psychological qualities as the development of natural abilities, expansion and deepening of professional interests, values, moral orientations and ideals, career aspirations, professional plans, and socio-political beliefs.

Developing the internal position of a future specialist, giving a professional orientation to the life aspirations and motives of a higher education student's behavior is an important point in the formation of the personality of a future specialist-philologist, the formation of stable life views and professional beliefs.

Key words: life and professional self-determination, professional value orientations, personal value orientations, professional training, life and professional path.

How to cite (як цитувати):

Panchuk , P. LIFE AND PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION IN THE FORMATION OF READINESS FOR FUTURE PROFESSIONAL ACTIVITY . *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 11(2), 64–76. <https://doi.org/10.31108/1.2025.11.2.5> [in Ukrainian]

Панчук , Н. ЖИТТЄВО-ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ У ФОРМУВАННІ ГОТОВНОСТІ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. *ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС*, 11(2), 64–76. <https://doi.org/10.31108/1.2025.11.2.5>

Дата отримання статті: 30.12.2024

Дата рекомендації до друку: 21.01.2025

Дата оприлюднення: 28.02.2025

ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ДОСЛІДЖЕННЯ Я-КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ТА ТРАВМИ ІНЦЕСТУ

Глушченко Микита Олексійович¹

¹Аспірант факультету психології Волинського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк (Україна); викладач кафедри психології та філософії Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1235-109X>

UDC: 159.923.2:616.89-008.442.38

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено теоретико-методологічний аналіз принципів дослідження Я-концепції та впливу травми інцесту на структуру особистості. Проаналізовано феномен Я-концепції як цілісної системи самосприйняття особистості. Визначено, що когнітивний, емоційно-оцінковий, поведінково-мотиваційний є структурними взаємопов'язаними компонентами Я-концепції. Визначено роль впливу травми інцесту на структуру особистості. Систематизовано особливості прояву Я-концепції осіб з травмою інцесту з подальшою індикацією модальності особистісного профілю. Запропоновано розглядати комплекс проявів компонентів Я-концепції у векторі конструктивного або деструктивного регістру. Деструктивний (негативний) профіль Я-концепції особистості з травмою інцесту характеризується зниженою самооцінкою, порушенням особистісних меж, недовірою до світу, дисоціацією, гіпо-гіперсексуалізацією, відчуженням від тілесності. Натомість, конструктивний (позитивний) профіль наповнений прийняттям себе як цілісної особистості, позитивним ставленням до тіла, адекватним сприйняттям сексуальності, здоровим відстоюванням особистісних меж. На основі здійснених наукових розвідок обґрунтовано доцільність використання визначеного психодіагностичного інструментарію для вивчення Я-концепції особистості з травмою інцесту.

Ключові слова: Я-концепція, самопізнання, самоставлення, самодепривація, психологічна травма, психологічна допомога.

Постановка проблеми. Сучасна коли сім'я виступає джерелом сексуального соціокультурна та політична ситуація в насильства, яке руйнує фундамент України висуває підвищені вимоги до особистісної організації. Однією з форм здатності особистості самостійно сімейного сексуального насильства над дітьми підтримувати психологічне благополуччя та являється інцест. Досвід інцесту деформує адаптовуватись до стресогенних життєвих уявлення людини про близькість, довіру до обставин. Базовою соціальною інституцією, світу, пригнічує афективну сферу та має що забезпечує умови для повноцінного віддалені травматичні наслідки для психологічного розвитку та функціонування психічного здоров'я у дорослому віці. особистості є сім'я. Нажаль, існують випадки, Особливої актуальності набуває дослідження

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Mykyta Hlushchenko

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

Я-концепції як інтегральної характеристики особистості, що зумовлює цілісність, саморефлексію, збереження психологічної стійкості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Представники фундаментальної психології розглядали поняття Я-концепції як систему уявлень людини про себе, власні когнітивні здібності, поведінкові прояви, психологічні властивості (Р. Бернс, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс.). Е. Еріксон, Ч. Кулі, Дж. Мід, зазначають, що така система уявлень виникає у наслідок соціальної взаємодії, де на основі оцінок навколишніх та самооцінки формується переконання індивіда про себе. У сучасних дослідженнях Я. Гошовського, О. Дудник, Д. Отич, Г. Католик, О. Пшеничної, О. Фурман та інших (Hoshovskyi, 2014; Dudnyk, 2022; Katolyk, 2019; Otych, 2014; Pshenychna, 2022; Furman, 2023 & etc) «Я-концепція» розглядається як цілісна когнітивно-емоційна система поглядів щодо розуміння себе, суб'єктивного ставлення до власної персони та світу. Вчені зазначають, що особливості Я-концепції мають взаємозв'язок із життєвим благополуччям та визначає гармонійне або дисгармонійне функціонування особистості.

Перші спроби теоретичного аналізу впливу травматичного досвіду сексуального насильства на особистість дитини вивчалися науковцями S. Blume, D. Finkelhor (Blume, 1998; Finkelhor, 1978). Вчені присвятили дослідження вивченню особливостей виникнення інцесту у сімейній системі та аналізували його вплив на розвиток особистості дитини. Подальші вчення

психологів були спрямовані на дослідження соціальної ідентичності осіб з травмою інцесту (Muldoon, Nightingal, McMahon & Griffin, 2019), особливостей сприйняття сексуальності та сексуальної Я-концепції (Guyon, Fernet & etc, 2020; Gewirtz-Meydan & Godbout, 2023). В українських наукових працях проблему Я-концепції осіб з травмою інцесту описано О. Дещинською, М. Душкевич, М. Глушченком, М. Мушкевич (Deshchynska & Mushkevych, 2023; Dushkevych & Hlushchenko, 2020; Hlushchenko, 2023; Hlushchenko, 2024). Попри підвищений інтерес до тематики сексуального насильства, методологічне осмислення дослідження змісту Я-концепції осіб з травмою інцесту залишається недостатнім. Наявні дослідження часто зосереджуються на окремих аспектах (афективних, поведінкових, тілесних) тоді як комплексне розуміння цього феномену потребує інтегративного підходу.

Мета дослідження полягає у теоретико-методологічному аналізі та обґрунтуванні принципів вивчення Я-концепції та травми інцесту у структурі особистості.

Методи та процедура дослідження. Реалізація мети передбачала застосування теоретичних методів аналізу, синтезу та узагальнення сучасних психологічних підходів дослідження Я-концепції особистості та розуміння функціонування травми інцесту в її структурі. На основі проведеного пошуку цільових параметрів дослідження означених феноменів, запропоновано ансамбль психодіагностичних методів вивчення змісту Я-концепції осіб з травмою інцесту.

Виклад основного матеріалу

дослідження. З точки зору сучасної психологічної науки Я-концепція виступає основоположним феноменом самосвідомості особистості. Відповідно до положень гуманістичного підходу, Я-концепція є сукупністю уявлень індивіда про себе, презентує переконання, оцінку та тенденції поведінки. Аналізуючи концептуальні аспекти структури Я-концепції за Р. Бернсом (Burns, 1979), визначено, що установки особистості щодо себе поділяються на три головні компоненти: когнітивну складову (переконання особистості про себе, які виражають суб'єктивні думки чи об'єктивні знання щодо власної персони), емоційно-оцінкову складову (емоційне ставлення особистості до переконань про себе, власні якості, здібності або обмеження), поведінково-мотиваційну складову (відповідні поведінкові реакції, тенденції саморегуляції та самоконтролю у різних сферах життя). Ці складові утворюють єдину, цілісну систему самосприйняття, від узгодженості якої залежить утворення ефективних або неефективних поведінкових стратегій.

Провідними основами формування Я-концепції, які аналізують науковці (Hoshovskyi, 2014; Dudnyk, 2022; Katolyk, 2019), передують: уявлення про власне тіло та фізичні характеристики (Образ тілесного Я); мовленнєва здатність до вербальних та невербальних проявів, які формують уявлення про себе та оточення; суб'єктивна інтерпретація зворотного відгуку від значущих осіб про себе; моделі сімейного виховання та впливи на розвиток особистості з боку

батьківських фігур; засвоєння поведінкових стереотипів на основі ідентифікації зі зразковими статевими та соціальними ролями.

Феномен Я-концепції особистості є динамічною системою, яка проходить етапи формування та становлення як цілісної структури. У дослідженнях Д. Отич (Otych, 2014) визначено, що етапи розвитку Я-концепції конгруентні періодам вікового розвитку особистості. Первинною індикацією формування Я-концепції виступає відчуття дитиною власного тіла з подальшим усвідомленням диференціації від інших за фізичними та статевими характеристиками. Прагнення до самотійності, яким супроводжується криза 3-х років, спонукає дитину до психосоціальної спрямованості та усвідомлення себе. У дошкільному віці Я-концепція набуває більших особистісних якостей та видів діяльності, які потрапляють у поле самооцінки. Залежність самооцінки дитини взаємопов'язана із оцінками дорослих значущих осіб до її діяльності та прояву особистісних якостей.

Досить коректно формування Я-образу та самооцінки у дітей під впливом батьківських концепцій опрацьовано у роботах С. Скиби та М. Дмитришин (Skyba & Dmytryshyn, 2023). Вчені зазначають, що самоідентифікація, ставлення та розуміння дитини до самої себе значною мірою залежить від батьківського виховання та поведінки. У результаті теплих, довірливих, безпечних взаємостосунків між батьками дитина розвиває позитивні Я-образи, що лягають в основу конструктивної Я-концепції. На думку

вчених, любов, турбота, повага та помірний рівень контролю дозволяє дитині засвоїти адекватні форми самоставлення та самооцінки.

У науково-дослідницькому зверненні Д. Місенг (Misenh, 2019) до феномену самосвідомості описано зв'язок між показниками Я-концепції та взаємостосунками із значущими особами, які впливають на подальшу перспективу стилю життя особистості. По суті, у дослідженнях Д. Місенг (Misenh, 2019) ідеться про зв'язок самосприйняття та самоідентифікації з конструюванням позитивних або деструктивних форм життєвих стратегій. Відповідно, ключові тенденції розвитку формуються під впливом взаємостосунків із значущими особами. Д. Місенг зазначає, що функціональність Я-концепції та стилю життя особистості пов'язаний з віковими особливостями, які з часом закріплюються у структурах психіки.

Узагальнюючи наукові напрацювання, щодо становлення Я-концепції, у дослідженнях І. Гресько (Hresko, 2024) зазначено, що дитинство виступає ключовим періодом формування базових уявлень про себе. Віковий період, особливо підлітковий, супроводжується процесами самовизначення, соціальної ідентичності, які формуватимуть стабільну та інтегровану Я-концепцію у дорослому віці. Вчена наголошує, що даний процес не є лінійним і може включати кризові моменти, переосмислення та зміни у зрілому віці.

Звертаючись до трактування Я-концепції у змістовно-процесуальному підході,

дослідники акцентують увагу на процесах, за допомогою яких людина сприймає, усвідомлює та ставиться до себе у різних ситуаціях діяльності та формах взаємодії. Методологічна модель дослідження Я-концепції, яку виокремила Р. Каламаж (Kalamazh, 2019) передбачає три аспекти вивчення: процесуальний, структурно-функціональний, змістовно-результативний. Процесуальний аспект включає дослідження особливостей функціонування психічних процесів, механізмів та закономірностей формування уявлень людини про себе. Структурно-функціональний аспект розкриває питання вивчення Я-концепції як цілісної системи, структурна організація якої визначає системні функції. Змістовно-результативний аспект передбачає встановлення результату відображення у самосвідомості уявлень особистості про себе. У векторі нашого дослідження ми звернулися до змістовно-результативного підходу, який задає орієнтир щодо змісту, структури та критеріїв підсумкового продукту самосвідомості осіб, які пережили досвід сексуального насильства в сім'ї.

Вивчаючи параметри зрілості Я-концепції О. Дудник (Dudnyk, 2022) розширює підходи виокремлені М. Розенбергом. Вчена виокремлює когнітивну складність, диференційованість образу Я, ступінь значущості образу Я, внутрішньої цілісності або суперечливості окремих якостей як параметри зрілості Я-концепції. Додатково, важливими компонентами зрілості виступають ступінь стійкості образу Я у часі, позитивне або негативне ставлення до себе.

Звертаючись до досвіду О. Дудник структурних компонентів Я-концепції, ми описуємо зміст самосвідомості особистості у тісному взаємозв'язку між: когнітивним рівнем, який виражений стабільністю, виразністю та цілісністю образу Я; емоційним рівнем, що проявляється стійкою самооцінкою себе; поведінковим рівнем, що характеризує високий рівень саморегуляції та саморозвитку.

Знаходимо цікавими наукові розвідки О. Демчук (Demchuk, 2016), у яких дослідниця наголошує на важливості цілісності та узгодженості Я-концепції для гармонійного розвитку та становлення особистості. Вчена вказує, задля визначення мотивів збереження стійкості, самоповаги, позитивної Я-концепції особистості, необхідно аналізувати окремі детермінуючі впливи на поведінкову активність людини. На думку О. Демчук зв'язок між суб'єктивним сприйняттям локалізації причин поведінки та поведінковими стратегіями визначає здатність особистості обирати якісні способи подолання стресових ситуацій. У емпіричних дослідженнях вченої доведено, що інтернальний локус-контроль пов'язаний з асертивними, соціально активними типами копінг-стратегій, а типи долаючої поведінки у осіб з екстернальним локус-контролем частіше неадаптивні та здатні дезорганізувати цілісність Я-концепції, спровокувати прояви безпорадності.

Останнім часом, для науки феномен Я-концепція виступає предметом досліджень у розрізі психологічного благополуччя та психологічного здоров'я особистості. У

дослідженнях О. Пшеничної ([Pshenychna, 2022](#)) описано, що Я-концепція є предиктором емоційного та психологічного доброту. Чіткість та ясність психологічних параметрів Я-образу дозволяє складати загальний профіль Я-концепції, що у разі позитивної оцінки дає можливість людині формулювати оптимістичний погляд на власне життя, інтерпретувати своє минуле як позитивне. Від цього залежить сприйняття життя в майбутньому. Окрім того, позитивна Я-концепція допомагає підтримувати та зберігати психологічний баланс у конструктивному спрямуванні. О. Бацилєва (Batsylaieva, 2019) зазначає, що психологічне здоров'я виражається розумінням та прийняттям себе, адекватністю самооцінки, рівня домагань, що визначає функціонування Я-концепції. Вчена наголошує, що Я-концепція є ресурсом психологічного здоров'я. Позитивна модальність Я включає почуття самоцінності, позитивне ставлення до себе, наполегливість у досяганні цілей. У той час негативна (дисгармонійна) модальність Я знижує адаптаційні можливості особистості, ускладнює функціонування.

Перейдемо до теоретико-методологічного дослідження феномену інцесту. На особливу увагу заслуговують роботи D. Finkelhor, S. Blume, U. Wirtz, F. Wilson, R. Guyon (Finkelhor, 1978; Blume, 1998; Wirtz, 2014; Wilson, 2017; Guyon, 2020) які описують, що інцест виступає сексуальним насильством над дітьми в межах єдиної сімейної системи. У підходах інцест розглядається як травматична подія для дитини. Згідно вченню F. Wilson (Wilson,

2017) визначено, що інцест це явище, яке включає будь-яку сексуальну поведінку (фізичний сексуальний контакт, сексуальну демонстрацію, сексуальні пестощі, взаємну мастурбацію тощо) між членами сім'ї та дитиною.

Звернемося до досліджень сексуального насильства як психологічної травми. У працях Л. Паливоди (Palyvoda, 2021) феномен психологічної травми трактується як потрясіння психіки, що зумовлене зовнішніми подразниками. Психологічна травма залишкове явище емоційних переживань особистості, які спричиняють психічний дискомфорт і здійснюють патогенний вплив на особистість. Для наукового пошуку важливим є погляд Г. Велічко (Velichko, 2022), яка зазначає, що сексуальне насильство виступає екстремальним стресом, який пов'язаний з природою травми. Сексуальне насильство над дитиною включає контактні та/або безконтактні форми насильства. У подальшому досвід сексуального насильства формує соціально-дезадаптовану особистість, ускладнює утворення здорових сімейних та партнерських взаємостосунків. З досліджень Г. Велічко травмуюча подія насильства частіше відбувається у період формування особистості, що є найбільш загрозливим для розвитку дитини. Тривала послідовність насильства над дитиною порушує здорове функціонування особистості, у наслідок чого формується спотворене сприйняття світу, самого себе, порушується почуття довіри, знижується самоцінність та значущість.

Наукові розвідки Г. Федоришин (Fedoryshyn, 2017) висвітлюють віддалені

психологічні наслідки сексуального насильства над дітьми. До них вчена відносить труднощі у встановленні сексуальних здорових стосунків з чоловіками і жінками у дорослому віці, конфлікти з однолітками, батьками, труднощі у сприйнятті поняття близькості, ризик перенесення паттерну насильницької поведінки до найближчого оточення.

Аналізуючи світові практики соціальної та психологічної допомоги дітям та молоді постраждалим від сексуального насилля, значну увагу приділяють індикатору сексуальної поведінки. У протоколах UNICEF пропонується реагувати на ситуації, які відходять від норм розвитку сексуальності дитини. Сигналами про необхідність негайного втручання і надання допомоги слугують ознаки компульсивної мастурбації, наполегливе зачіпання сексуальної тематики в розмовах/іграх, торкання інтимних частин тіла інших людей, змушування інших до сексуальних дій, наслідування сексуальних дій. Протокол передбачає аналізувати: сексуальну поведінку дітей у контексті віку та розвитку дитини; інших осіб залучених до цієї поведінки; місця, де спостерігається сексуальна поведінка; частота виконуваних дій; причини такої поведінки.

Проблема інцесту є більш ускладненою категоріальною проблемою, адже кривдниками виступають особи із категорії значущих близьких осіб. У книзі австрійської психоаналітикині U. Wirtz (Wirtz, 2014) «Вбивство душі: інцест та терапія» проблема інцесту висвітлена як зловживання довірою дитини та бажання дорослого використати

владу задля задоволення власних психологічних та сексуальних потреб. Відповідно цьому, першочергово у мішень порушень потрапляє сприйняття власної тілесності, безпеки та довіри до оточуючих.

Цікавим знаходимо дослідження І. Калашник, Л. Бондаревської, О. Стасько (Kalashnyk, Bondarevska & Stasko, 2023) проблеми психологічної смерті в наслідок травмуючого досвіду в дитинстві. Вчені зазначають, психологічна травма в дитинстві провокує тенденцію до психологічної смерті. У свою чергу, характеризується відходом від реальності (дисоціацією), намаганням уникнути неприємних почуттів, створенням ілюзії позитивності власних вчинків, порушенням ставлення до світу, людей, самої себе. Такі тенденції провокують у людини зниження вмотивованості до діяльності, призводять до руйнівної поведінки та підвищують ризик суїциду. У контексті травми інцесту вбачаємо важливими результати емпіричних досліджень І. Калашник, Л. Бондаревської, О. Стасько, які довели взаємозв'язок між психологічною смертю, об'єктивним ставленням до себе, власного тіла, негативізмом щодо навколишнього світу.

Спираючись на ідеї М. Боуена у системно-сімейному підході Л. МасКау (MacKay, 2012) досліджувала ризики виникнення сексуального насильства у сім'ї. Основним факторами виступають: порушення ієрархії сімейних ролей, триангуляція (включення дитини у трикутник стресових та конфліктних взаємостосунків між двома дорослими), емоційна віддаленість та фіксація

(уникнення емоційної близькості у подружжі та фокусування на дитині як інструмент емоційного розвантаження), емоційне злиття у сім'ї, міжгенераційна передача патернів (сексуальне насильство може відтворюватись між поколіннями). Враховуючи специфіку травми інцесту, вбачаємо ефективними застосування методу генограми для якісного дослідження сімейного середовища, ієрархії ролей, сексуальності, типу взаємостосунків.

Розглянемо теоретичні аспекти прояву Я-концепції особистості з травмою інцесту. У роботах А. Gewirtz-Meydan, N. Godbout (Gewirtz-Meydan & Godbout, 2020) ключовим параметром виступає наявність у структурі особистості феномену травматичної сексуальності. Особистість яка пережила досвід інцесту характеризується дисоціацією та надмірною пильністю під час сексу. Важливі близькі стосунки можуть сприйматися як надмірно сексуалізовані, а власна сексуальність як дисфункційна. Вчені зазначають, що особистість з травмою інцесту може схилитися до гіперсексуальності, організовуючи випадкові хаотичні статеві зв'язки задля отримання турботи та уваги. Натомість, спостерігається амбівалентність на поведінковому рівні, де людина може навпаки уникати близькості або сексуальних стосунків. На емоційному рівні тематика тілесності та сексу можуть викликають високий рівень тривоги, сорому та/або огиди.

На сьогодні науковці у галузі психології та психотерапії під час вивчення Я-концепції осіб з травмою інцесту значну увагу приділяють проблемі втрати соціальних ідентичностей особистості. Специфіку

відмови від позитивних соціальних ідентичностей у осіб з травмою інцесту описано у працях O. Muldoon, A. Nightingal, G. McMahon, S. Griffin (Muldoon, Nightingal & etc, 2024). Вчені зазначають, що існуюча в суспільстві стигма щодо осіб з досвідом сексуального насильства провокує відчуття дефективності, інакшості, пригніченості та переконання «..Я не заслуговую мати щасливе, бажане життя і майбутнє...». Викривлене сприйняття себе і навколишнього світу провокує особистість відмовлятися від соціальних ролей, які приносили раніше задоволення (наприклад, вихід зі спортивних секцій, відмова відвідувати освітній заклади, ізолюватися від близького дружнього оточення тощо). Внутрішнє прийняття негативних соціальних уявлень про себе може призводити до почуття безпорадності та низької самооцінки. Відповідно, O. Muldoon, A. Nightingal, G. McMahon, S. Griffin наголошують, сприяння відновленню позитивних соціальних ідентичностей особам, які зазнали досвіду інцесту є ключовою на шляху до зцілення.

У наукових працях зауважено, що травма інцесту впливає на здатність особистості встановлювати та захищати власні фізичні, психологічні та соціальні кордони. На думку J. Khatiwada, M. Isono, T. Ogawa (Khatiwada, Isono & Ogawa, 2022), у осіб з травмою інцесту часто формується глибокий емоційний зв'язок з кривдником, який змішується з переживаннями страху, провини та потреби в любові. Такий комплекс переживань ускладнює встановлення та розпізнавання здорових меж у майбутніх

взаємостосунках з іншими.

Водночас у роботах D. Lassri (Lassri, Bregman-Hai & etc 2022), зазначено, що Я-концепція осіб з травмою інцесту на поведінковому рівні проявляється розмитістю особистісних меж. Вчені зазначають, що досвід інцесту може призвести до того, що людина не усвідомлює, де закінчуються її межі та починаються межі інших людей. Це проявляється у труднощах з відстоюванням особистого простору, емоційних потреб та можливістю сказати «ні».

Звернемо увагу на дослідження проблеми особистості з травмою інцесту в українській науковій спільноті. Вивчаючи особливості образу Я жінок, які зазнали досвіду інцесту М. Душкевич та М. Глущенко (Dushkevych & Hlushchenko, 2020) зауважують, що образ фізичного/тілесного Я зазнає значущих викривлень у сприйнятті тіла та зовнішності. Вчені зазначають, що простір фізичного тіла характеризується депривованістю та зниженою самооцінкою власного зовнішнього вигляду. Підструктура Я-концепції, особливо образ фізичного Я, сповнений негативною системою оцінок, де власне тіло сприймається як відчужений, зраджений об'єкт.

Аналізуючи психосексуальний розвиток дітей, які пережили сексуальне насильство в сім'ї, О. Дещинська, М. Мушкевич (Deshchynska & Mushkevych, 2023) дійшли висновку, що інцест деструктивно впливає на психосексуальний розвиток дітей. Під призмою функціонування Я-концепції, інцест призводить до викривлених уявлень про сексуальність та тілесність, а також провокує

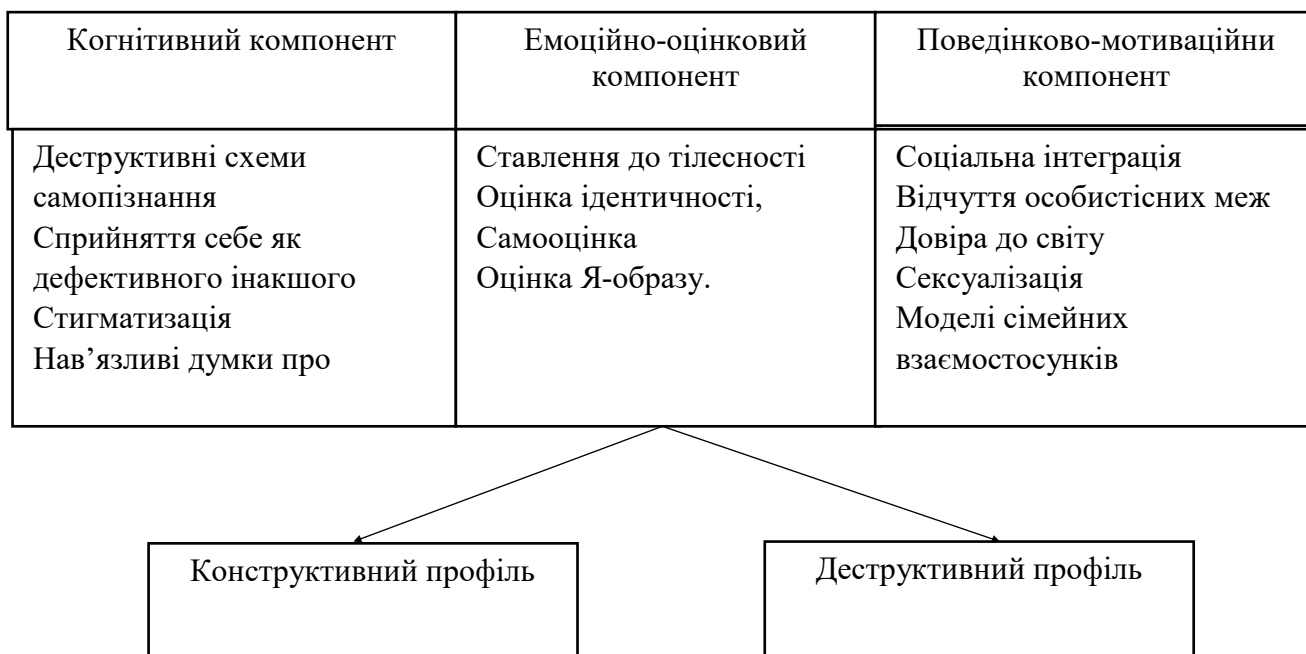

Рис. 1. Теоретична модель емпіричних індикаторів дослідження Я-концепції особистості з травмою інцесту

фіксацію важких емоційних переживань сорому, провини та тривоги. Наслідки травми інцесту ускладнюють формування здорових міжособистісних стосунків у майбутньому на рівні партнерських та сімейних взаємостосунків.

Узагальнюючи здійснений теоретико-методологічний аналіз, запропонуємо авторську теоретичну модель індикаторів дослідження Я-концепції осіб з травмою інцесту (див. рис. 1). Наведена модель демонструє базові компоненти Я-концепції на когнітивному, емоційно-оцінковому та поведінково-мотиваційному рівнях. Головними мішенями в когнітивному компоненті виступають деструктивні схеми самопізнання, сприйняття власної особистості як дефективної, засвоєнні стигми, нав'язливі думки про травматичну подію сексуального насильства. У емоційно-оцінковому компоненті акцентовано увагу на образі з травмою інцесту.

тілесного Я, адекватності самооцінки, виразності ідентичності, модальності образу Я (позитивної/ негативної). Поведінково-мотиваційний компонент висвітлює індикатори соціальної інтеграції, відчуття фізичних, психологічних, соціальних меж, рівень довіри до світу, особистісної сексуалізації, прагнення будувати безпечні інтимні взаємостосунки.

Звертаючись до теоретичної моделі, запропоновано розглядати комплекс проявів компонентів Я-концепції у векторі конструктивного або деструктивного профілю особистості. Спираючись на теоретичні засади, висуваємо гіпотезу, що знижена самооцінка, порушенні особистісні межі, недовіра до світу, дисоціація, гіпо-гіперсексуалізація, відчуження від тілесності характеризуватиме деструктивний (негативний) профіль Я-концепції особистості з травмою інцесту. Альтернативною

гіпотезою виступає припущення, що прийняття себе як цілісної особистості, позитивне ставлення до тіла, сприйняття сексуальності, здорове встановлення особистісних меж, здатність до близькості, інтеграція травматичного досвіду характеризуватиме конструктивну (позитивну) Я-концепцію особистості з травмою інцесту.

Виходячи з вищезазначеного, доцільним є підбір психодіагностичного інструментарію, який дозволив би здійснити емпіричне дослідження компонентів Я-концепції особистості у запропонованій структурній моделі. Вважаємо, що дослідження компонентів Я-концепції представляє собою сукупність взаємодоповнюючих дослідницьких методик, що віддзеркалюють основні індикатори авторської моделі.

Для діагностики конгнітивної складової (системи самосприйняття та уявлень про себе) Я-концепції осіб з травмою інцесту вважаємо доцільним використання наступних психодіагностичних методик:

З метою виявлення дисфункційних схем ставлення суб'єкта до себе, оточуючих людей та світу сформованих в ранньому дитинстві – Методика «Ранні дезадаптивні схеми» (Дж. Янг).

З метою діагностування рівня впливу травматичної події, рівня нав'язливих спогадів, переживань викликаних травматичним досвідом – «Шкала оцінки впливу травматичної події» (Impact of Event Scale, IES-R) (D. Weiss, C. Marmar).

Для діагностики емоційно-оцінкового

компоненту (системи емоцій, оцінки та переживання особистості щодо себе та оточуючих) Я-концепції осіб з травмою інцесту вважаємо доцільним використання наступних психодіагностичних методик:

З метою визначення спрямованості ставлення особистості до власного тіла, оцінки причин функціонування тіла у сфері фізичного здоров'я, сексуальної поведінки – Методика «Тілесний локус контроль» Т. Хомуленко (Khomulenko, Kramchenkova & etc 2020)

З метою вивчення рівня самооцінки та емоційно-вольової сфери в показниках тривожності, агресивності, рівня страху та ставлення до себе – Методика «Неіснуюча тварина» (М. Друкаревич).

З метою дослідження змістовних характеристик ідентичності особистості, системи Образів Я та емоційного ставлення до них – Методика «Хто Я?» (М. Кун, Т. Макпартленд).

Для діагностики поведінково-мотиваційного компоненту (системи поведінкових реакцій щодо себе та оточуючих, самодіяльності та прагнення досягати бажаного) Я-концепції осіб з травмою інцесту вважаємо доцільним використання наступних психодіагностичних методик:

З метою вивчення особливостей побудови психологічних меж, сфери комфорту та автономії у взаємодії з

навколишнім світом – Методика психологічної літератури із означеної проблематики дозволив презентувати теоретичну модель емпіричних референтів Я-концепції осіб з травмою інцесту з подальшим визначенням модальності особистісного профілю (конструктивного або деструктивного). Обґрунтовано доцільність використання визначеного набору психодіагностичних методик з метою вивчення особливостей прояву Я-концепції особистості з травмою інцесту.

З метою діагностики рівня порушення психологічних та фізичних меж особистості у наслідок сексуального зловживання між емоційно пов'язаними людьми – Методика «Шкала інцестуозності особистості» М. Глущенко, М. Душкевич (Dushkevych & Hlushchenko, 2021).

З метою дослідження особливостей психосексуального розвитку дітей та дорослих, визначення взаємостосунків з матір'ю/батьком, рівня психологічного сімейного клімату – Методика «Blacky Pictures» (Morozova-Larina, 2000).

Висновки і перспективи. Звернення до теоретико-методологічного аналізу засад дослідження Я-концепції особистості та особливостей функціонування травми інцесту в її структурі, дозволило виявити головні емпіричні індикатори. Визначено, що когнітивний, емоційно-оцінковий, поведінково-мотиваційний компоненти утворюють єдину, цілісну систему Я-концепції особистості, від узгодженості якої залежить формування ефективних або неефективних поведінкових стратегій. Зазначено, що у контексті вивчення травми інцесту змістовно-результативний підхід задає орієнтир щодо змісту, структури та критеріїв підсумкового продукту самосвідомості осіб, які пережили досвід сексуального насильства в сім'ї. Здійснений аналіз науково-

Перспективою подальших розвідок є проведення емпіричного дослідження психологічного змісту Я-концепції особистості з травмою інцесту. На основі потенційних отриманих результатів дослідження вбачаємо важливим здійснити розробку програми психологічної допомоги клієнтам, які зазнали сексуального насильства в сім'ї.

References :

- Burns, R. (1979) The self-concept: Theory, measurement, development and behavior. London and New York: Longman. 341 p. [in English]
- Muldoon, O.T., Nightingale A., McMahon, G., Griffin, S., Bradshaw, D., Lowe, R.D., & McLaughlin, K. (2024). Child sexual abuse and social identity loss: A qualitative analysis of survivors' public accounts. *British Journal of Social Psychology*, 63 (4), 1757-1770. <https://doi.org/10.1111/bjso.12752> [in English]
- Finkelhor, D. (1978). Psychological, Cultural and Family factors in Incest and Family Sexual Abuse. *Journal of marriage and Family Counselling*, 4 (4), 41-49. <https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.1978.tb00539.x> [in English]
- Blume, S. (1998). *Secret Survivors: Uncovering Incest and Its Aftereffects in Women*. U.S.A.: Ballantine Books. [in English]
- Gewirtz-Meydan, N. Godbout (2023) Between pleasure, guilt, and dissociation: How trauma unfolds in the sexuality of childhood sexual abuse survivors. *Child Abuse & Neglect*. Volume 141. 2023, 3-16. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2023.106195> [in English]

English]

- Guyon, R., Fernet, M., Canivet, C., Tardif, M., & Godbout, N. (2020). Sexual self-concept among men and women child sexual abuse survivors: Emergence of differentiated profiles. *Child abuse & neglect*, 104, 104481. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104481> [in English]
- Khatiwada, J., Isono, M., & Ogawa, T. (2022). Factors Associated With Impeding the Reintegration of Incest Survivors: A Qualitative Study in Selected Safe Homes in Nepal. *Journal of Interpersonal Violence*, 38(1-2), 539-564. <https://doi.org/10.1177/08862605221082736> [in English]
- Lassri, D., Bregman-Hai, N., Soffer-Dudek, N., & Shahar, G. (2022). The Interplay Between Childhood Sexual Abuse, Self-Concept Clarity, and Dissociation: A Resilience-Based Perspective. *Journal of Interpersonal Violence*, 38(3-4), 2313-2336. <https://doi.org/10.1177/08862605221101182> [in English]
- MacKay, L. (2012). Trauma and Bowen Family Systems Theory: Working with Adults Who were Abused as Children. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 33(3), 232-241. <https://doi.org/10.1017/aft.2012.28> [in English]
- Wilson, F.. (2017) Incest avoidance and prohibition: psychobiological and cultural factors. *Psicologia USP*. 28 (2), 287-297. <https://doi.org/10.1590/0103-656420160050> [in English]
- Wirtz, U. (2014) Seelenmord: Inzest und Therapie. The University of Munich. 297.
- Batsylaieva, O. & Hresko, I. (2019).pozytyvna ya-kontseptsiiia yak resurs psykholohichnoho zdorovia osobystosti [Positive self-concept as a resource of a person's psychological health]. *Psychological journal*. 5 (11). 73-89. [in Ukrainian]
- Demchuk, O. (2016). Lokus kontroliu v strukturi Ya-kontseptsii osobystosti yak kohnityvna determinanta vyboru kopinh-stratehii [Locus of control in the person self-concept as cognitive determinants of choosing coping strategies]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya : Psykholohichni nauky*. 2(1). 53-58. <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.11> [in Ukrainian].
- Deshchynska O., & Mushkevych M. (2023) Efektyvni sposoby psykholohichnoi diahnostryky perezhyvannia intsestu [Effective methods of psychological diagnosis of incest experiences]. *Psykholohichni osnovy zdorovia, osvity, nauky ta samorealizatsii osobystosti: materialy XV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. VNU imeni Lesi Ukrainky; kafedra praktychnoi psykholohii ta psykhdiahnostryky; za zah. red. L. I. Mahdysyuk. Luts'k: Vezha-Druk*. 284. [in Ukrainian].
- Didenko, H. (2017). Etapy doslidzhennia travmatychnykh podii v psykholohichnii nautsi [Stages of research of traumatic events in psychological science]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, V (51), 2017 65-68. [in Ukrainian].
- Dudnyk, O. (2022) Bezporadnist u strukturi ya-kontseptsii osobystosti [Helplessness in Self-concept structure of a personality]: monohrafiia Kyiv: Vyd-vo «SBA Print» 213. [in Ukrainian].
- Dushkevych, M., & Hlushchenko, M. (2020). Reprezentatsiia obrazu ya v zhinok, yaki zaznali intsestu [The representation of the self-image of women, who have experienced incest]. *Habitus*. 16, 134-139. <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.16.21> [in Ukrainian].
- Dushkevych, M., & Hlushchenko, M. (2021). Rozrobka, aprobatytsiia ta standartyzatsiia opytuvnyka «Shkala intsestuoynosti osobystosti» [Development, approbation and standardization of "Scale of incestuous personality" questionnaire]. *Psykholohichni chasopys – Psychological Journal*, 7(1), 108-127. <https://doi.org/10.31108/1.2021.1.9> [in Ukrainian].
- Fedoryshyn, H. (2017) Ceksualne nasyistvo nad ditmy yak sotsialna i psykholohichna problema [Sexual violence of children as a social and psychological problem]. *«Molodyi vchenyi»*, 8 (48). 186-190. [in Ukrainian].
- Furman, O. (2023). Dzherela ta zasady osiahnennia pozytyvno-harmoniinoi Ya-kontseptsii yak strukturno-funktsionalnoi tsilisnosti [Sources and basics of comprehending a positive-harmonious self-concept as a structure-functional integrity]. *Psykholohiia i suspilstvo*, 2, 142-168. <https://doi.org/10.35774/pis2023.02.142> [in Ukrainian].
- Hlushchenko, M. (2023). Theoretical approaches to understanding incest in psychological science. *Psychological Prospects Journal*, (41), 74-91. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2023-41-hlu> [in Ukrainian].
- Hlushchenko, M. (2024). «Ja-kontseptsiiia» osobystosti yak psykholohichniyi fenomen. *Psykholohichni studii* [The self-concept of personality as psychological phenomenon], 2, 20-27. <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2024.2.2> [in Ukrainian]
- Hoshovskiy, Ya. (2014) Adaptatsiino-samoaktualizatsiinyi potentsial u protsesi revitalizatsii deprivovanoi osobystosti [Adaptation and actualization of itself potential in the process of revitalization of deprived personality]. *Aktualni problemy psykholohii: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. – Tom Kh. Psykholohiia navchannia. Henetychna psykholohiia. Medychna psykholohiia. Vyp.26*. 249-258. [in Ukrainian].
- Hresko, I. M. (2024). Stanovlennia Ya-kontseptsii osobystosti: struktura ta etapy rozvytku [Formation of self-concept of personality: structure and stages of development]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa. Seriya Psykholohichni nauky*, 9-17. [https://doi.org/10.31558/2786-8745.2024.1\(4\).1](https://doi.org/10.31558/2786-8745.2024.1(4).1) [in Ukrainian].
- Kalamazh, R. (2019). Protseusualno-zmistovi aspekty Ya-kontseptsii osobystosti [Procedural and content aspects of the Self-concept of a personality]. *Zbirnyk naukovykh prats "Problemy suchasnoi psykholohii", Collection of Research Papers "Problems of Modern Psychology"*, (16). 421-430 <https://doi.org/10.31108/1.2019.16.421> [in Ukrainian].

doi.org/10.32626/2227-6246.2012-16.%p [in Ukrainian].

Kalashnyk, I., Bondarevska, L. & Stasko, O. (2023). Determinanty vyjavu tendentsii do psykholohichnoi smerti. [Determinants of manifesting a tendency to psychological death] *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach*, 16. 83-94 <https://doi.org/10.54264/0064> [in Ukrainian].

Karelin P. (2017) Dosvid rozroblennia opytuvalnyka «Konfihuruvannia psykholohichnykh mezh osobystosti» [The Experience of the Design of the Survey The Configuration of Psychological Boundaries of Personality]. *Psychological Prospects Journal*, 29, 92-104. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2017-29-92-104> [in Ukrainian].

Katolyk, H. & Kysil, Z. (2019). Hlobalizatsiia i natsiia: psykhoterapevtychnyi pohliad na ya-kontseptsiiu suchasnyka (na osnovi analizu psykhoterapevtychnykh keisiv) [Globalization and nation: psychotherapeutic view at the contemporary's Self-concept (based on analysis of psychotherapeutic cases)]. *Psykhohihiia i osobystist*, (2), 203–224. <https://doi.org/10.33989/2226-4078.2019.2.177357> [in Ukrainian].

Khomulenko, T., Kramchenkova, V., Turkova, D., Lesnichenko, N., & Myronovych, B. (2020). Metodyka diahnozyky tilesnogo lokusu kontroliu [Methodology of diagnosis of bodily locus of control]. *Visnyk KhNPU imeni H. S. Skovorody "Psykhohihiia"*, 0(62), 293-316. <https://doi.org/10.34142/23129387.2020.62.17> [in Ukrainian].

Misenh, D (2019). Empyrychne doslidzhennia ya-kontseptsii ta roli znachushchoi osoby yak oposeredkovuiuchykh chynnykiv vplyvu tsinnisnykh oriientsatsii na styl zhyttia osobystosti [Empirical study of self-concept and significant other as mediating factors of influence of value orientations on individual's lifestyle]. *Psykhohihiia i osobystist*, (2), 65–91. <https://doi.org/10.33989/2226-4078.2019.2.177349>

Morozova-Larina, O. (2000) Metodyka «Blacky Pictures» dlia doslidzhenia osoblyvosti psykoseksualnogo rozvytku doroslykh ta ditei [The “Blacky Pictures” methodology for studying the features of psychosexual development in adults and children]. *Praktychna psykholohihiia ta sotsialna robota*. № 6. 11-16. [in Ukrainian].

Otych, D. (2014) Psykholohichni osoblyvosti rozvytku ya-kontseptsii osobystosti v rizni vikovi periody [Psychological Features of Self-Concept Development in Different Age Periods]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 12: Psykholohichni nauky*. 43. 258-265. [in Ukrainian].

Palyvoda, L. (2021). Problema vyznachennia poniat «psykhichna travma», «psykholohichna travma» i «travma vtraty» u psykholohichnykh proiektiakh [The problem of defining mental trauma, psychological trauma and loss trauma in psychological projections]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Psykhohihiia*. Tom 32 (71) № 6. 68-72. <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.6/11> [in Ukrainian].

Pshenychna, O. (2022) Ya-kontseptsiiia yak determinanta psykholohichno-

ho blahopoluchchia osobystosti [Self-concept as a determinant of psychological well-being: theoretical and methodological aspects]. *Habitus*. 199–204. <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.14.33> [in Ukrainian].

Skyba, S. & Dmytryshyn, M. (2023) Vplyv batkivskykh kontseptsii ta povedinky na formuvannia nehatyvnoho «la-obrazu» ta zanyzhenoi samoostynky u ditei [Parental concepts and behaviour influence on a negative "I - image" forming and low self-esteem]: monohrafiia. Ivano-Frankivsk: NAIR, 100 s. [in Ukrainian].

Velichko, H. (2022) Seksualne nasylstvo nad ditmy yak osoblyvyi ekstremalniyi psykholohichniy stresor travmy [Sexual abuse of children as a special extreme psychological stress injury] *Habitus*, 32. 32-36. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.42.4> [in Ukrainian]

Mykyta Hlushchenko

PhD Student, Faculty of Psychology, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk (Ukraine) and Lecturer, Department of Psychology and Philosophy, Bucovinian State Medical University, Chernivtsi (Ukraine)

JUSTIFICATION OF THE METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR STUDYING THE SELF-CONCEPT OF PERSONALITY AND INCEST TRAUMA

ABSTRACT

This article presents a theoretical and methodological analysis of the principles for studying the self-concept and the impact of incest trauma on the structure of personality. The phenomenon of the self-concept is examined as an integrated system of self-perception. It is established that the cognitive, emotional-evaluative, and behavioral-motivational components constitute interrelated structural elements of the self-concept. The role of incest trauma in transforming personality structure is identified. The specific manifestations of the self-concept in individuals with incest trauma are systematized, along with an indication of the modality of their personality profiles. It is proposed that the configuration of self-concept components be viewed along a continuum ranging from constructive to destructive registers. The destructive (negative) profile of the self-concept in individuals with incest trauma is characterized by low self-esteem, impaired personal boundaries, mistrust of the world, dissociation, hypo- or hypersexualization, and alienation from one's bodily self. In contrast, the constructive (positive) profile is marked by self-acceptance as a whole person, a positive attitude toward the body, an adequate

perception of sexuality, and a healthy assertion of personal boundaries. Based on the conducted theoretical investigations, the article substantiates the relevance and appropriateness of employing a designated set of psychodiagnostic tools for studying the self-concept in individuals affected by incest trauma.

Keywords: self-concept, self-knowledge, self-attribution, self-deprivation, psychological trauma, psychological support.

How to cite (як цитувати):

Hlushchenko, M. (2025). JUSTIFICATION OF THE METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR STUDYING THE SELF-CONCEPT OF PERSONALITY AND INCEST TRAUMA. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 11(2), 77–90. <https://doi.org/10.31108/1.2025.11.2.6> [in Ukrainian]

Глушченко, М. (2025). ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ТА ТРАВМИ ІНЦЕСТУ. *ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС*, 11(2), 77–90. <https://doi.org/10.31108/1.2025.11.2.6>

Дата отримання статті: 23.12.2024

Дата рекомендації до друку: 20.01.2025

Дата оприлюднення: 28.02.2025

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС

Збірник наукових праць

Випуск 11 № 2 (93) / 2025

(українською, російською, англійською мовами)

за редакцією *Максименка С. Д.*

Технічний редактор С. С. Клімовський

Комп'ютерна верстка Т.І. Мельничук

Коректор С.С. Клімовський

Обкладинка А. Бобровницька

Редакційна колегія може не розділяти думку авторів.

За достовірність поданих до друку матеріалів відповідальність несуть автори. Редакційна колегія залишає за собою право наукового редагування.

Передрук матеріалів можливий за погодженням з редакцією та авторами наукових праць.

Електронне видання: <http://www.apsijournal.com>

Автор логотипу — Віктор Кириченко

Підп. до друку 28.02.2025.

Тираж: 150 екземплярів.

Адреса редакції: 01033, Україна, місто Київ, вулиця Паньківська, будинок 2.